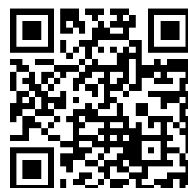

Leuvensche Bijdragen

De **Leuvensche Bijdragen** verschijnen in vier driemaandelijksche afleveringen.

Het **Bijblad** verschijnt afzonderlijk in Maart, Juni, October, December.

De prijs per jaargang is **fl. 11.50.** Voor inlichtingen omtrent de exploitatie buiten België, wende men zich tot de firma Martinus Nijhoff, te 's Gravenhage.

Mededeelingen voor de redactie, alsook boeken ter recensie, worden ingewacht bij Dr. L. Grootaers, Naamsche Steenweg, 158, Heverlee-Leuven (België).

LEUVENSCHE
BIJDRAGEN

De **Leuvensche Bijdragen** verschijnen in vier driemaandelijksche afleveringen.

Het **Bijblad** verschijnt afzonderlijk in Maart, Juni, October, December.

De prijs per jaargang is **fl. 9.** Voor inlichtingen omtrent de exploitatie buiten België wende men zich tot de firma MARTINUS NIJHOFF te 's-Gravenhage.

Mededeelingen voor de redactie, alsook boeken ter recensie worden ingewacht bij Dr. L. GROOTAERS, Naamsche Steenweg, 158, Heverlee-Leuven (België).

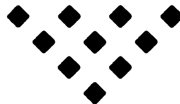
LEUVENSCHE BIJDRAGEN

Tijdschrift voor Moderne Philologie

GESTICHT DOOR WIJLEN PH. COLINET (1896)

ONDER REDACTIE VAN

L. Goemans, C. Lecoutere (†) L. Scharpé, A. Carnoy,
A. Noyons, J. Mansion, J. Van Ginneken, J. Schrijnen,
J. Duqué (†), H. De Vocht, J. Van de Wijer, A. Boon,
J. Kleyntjens en L. Grootaers.

XVIIe JAARGANG

'S GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1925

INHOUD

The Semasiology of Some Verbs of Motion and the Etymology of Dutch *langwerpig*.

No form corresponding to this Dutch word occurs to my knowledge in any of the other modern Germanic languages, so it is in the Dutch etymological dictionaries exclusively that we have to look for suggestions concerning its etymology. Those found are note very satisfactory, VERCOULLIE *e. g.* simply telling us that the word is „ an extension " of *langwerpe* and composed with a verbal adj. (* *warpi*) from *werpen*, — which latter suggestion is also found in FRANCK's *Etym. Wdb.* 1st edition. The semasiological difficulty lying in the fact that in Dutch *werpen* is known as a transitive verb only, with the leading meaning of *to throw*, does not even seem to have occurred to the writers. But what does at least look like a recognition of the fact that there is such a thing as a problem, is found in VAN WIJK's second edition of FRANCK, the new editor adding the remark that it is not very clear „ on what analogy the word is formed ", but no attempt is made to meet this difficulty. The *Woordenboek der Ndl. Taal* (DE VRIES en DE WINKEL, VIII, 1069) tries to meet the difficulty in the following way : „ from *lang* and *werpen*, the original meaning would then have been : such as originates by a cast lengthwise, thrown out longitudinally or something similar. " This is not very convincing and clearly does not even satisfy the compiler (Dr. HEINSIUS) himself.

The hypothetical * *langwerpe* is paralleled by A. S. *langwyrpe*; as this form is not found mentioned in the

body of BOSWORTH-TOLLER'S, *Dict.* nor in SWEET or CLARK HALL'S Student's dictionaries, it is perhaps worth while to add the one reference I have got for it : to KLUGE'S *Indicia Monasterialia* in TECHMER'S *Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft*, vol. II (1885) N° 12 ; cf. also *Engl. Studien*, 12. p. 305 (1).

By the side of *langwerpig* from **langwerpe* „ by extension" with the *-ig*-suffix as VERCOULLIE calls it, or its substitution, as VAN WIJK puts it, we have other forms, such as not only *langworpigh* (in Kiliaen) but also, with different suffixes, *lancwerpelt*, (*lancwarpelt*, *lancworpelt*)

(1) I now find this form quoted and from the same source in Prof. A. S. Napier's Contributions to O E. Lexicography, Transactions of the Philological Society, 1906, p. 41 (And thence in Bosworth-Toller's supplement). On p. 83 Napier adds the note „ Dr Bradley has since called my attention to the M. E. *long-warped*, oblong. N. E. D. 6, 413." The word is indeed found there and with a reference to our *langwyrpe* from the Indicia Monasterialia. The one reference the N. E. D. gives for it (on p. 414) from Lanfranc's Cirurg. III (*c.* 1400) : *This is the foorme of an heed weel propossiound... ðat he be longe warpid, hauynge tofore & bihynde eminence* ", puts the meaning *oblong* beyond reasonable doubt. In v. *warped* the N. E. D. does not mention the *long-warped* and thinks for its explanation (of *warped*) only of the modern verb to *warp* + *ed*, i. e. of the suffix of the past participle. If M. E. *longwarped* is really to be looked upon as a full parallel to a. s. *langwyrpe*, the suffix (*-d*) will have to be explained differently.

The original meaning of *werpen*, *werfen* concerns our problem of course but distantly. Here as well as in the case of the verbs discussed lower down, it is the mere fact of the *interchange* of transitive and intransitive meanings that will be investigated, But it is interesting to note that the original meaning is generally supposed to be intransitive, whether *to move on* (Hirt, Weigand) or *to turn* (Wiedemann Bezzenberger Beiträge, 28, 54) or Falk-Torp. It is curious to mention that Darmestetter who admits the etymology of fr. *déguerpir* from the Teutonic stem : *werp-* interprets this all the same transitively : = *jeter !* — See also P. B. Beiträge, 29. 496, where the „ semasiological development from intr. to trans. is discussed and explained (Schroeder) and an interesting hint will be found of a connection with Danish dialect *vrimpel* = a moldwarp (cf. lower down) ; which Feilberg by the way (in v. *muldvarp*), quotes as *vrampel*.

(Compare lower down the note p. 6).

(-*d*), quoted by VAN WIJK, who also refers to m. l. German *lankworpel*; and see *Wdb. der Ndl. Taal*, for *langwerpt* and other forms. As the suffixes do not cause any the slightest difficulty, I shall not try to investigate these or any possible varieties of them, the difficulty lies as indicated in the meaning of the verbal stem *werpen*; *langwerpig* and its congeners do not originally mean that which casts or throws a thing a long way, but that which stretches far, the present leading meaning being of course: oblong.

It was the study of the following Beowulf passage which suggested the etymology to me that I should here like to lay before my readers and it will therefore be necessary to interpret this first.

Heo him eft hraðe (h)andlean forgeald
grimman grapum, ond him togeanes feng;
oferwearp ða werigmod wigena strengest,
feðecempa, ðæt he on fylle wearð.

The question to be decided here is how *oferweorpan* can possibly be explained in this passage as a transitive verb, — „she overthrew..." whom or what? *wigena strengest, feðecempa*, are nominatives and cannot therefore be the object of a transitive *oferwearp*. COSIJN whose apodictic little ways were never more clearly exhibited than in his treatment of this passage (*Aanteekeningen op den Beowulf*, p. 24) notes that the verb being „of course" transitive — „see BOSWORTH-TOLLER in voce" — the commentators make up an intransitive *oferweorpan* merely with a view to this passage — „ter wille van deze plaats fabriceert men een intr. *oferweorpan*." And with one fell swoop he brushes away every objection; „Nonsense:" Read *strengel* instead of *strengest* and (with ETTMÜLLER) *feðecempan* and there you are: with a parting sneer that „forsooth" a long life will of course continue to be allotted in our lexica to the intransitive *oferweorpan*, he passes on to the order of the day, i. e. to his next note.

Not wishing to take up too much space by mentioning all the commentators who before and after Cosijn have defended or attacked the m. s. reading, I pass on at once to the latest that has come under my notice, that in Chambers' edition (now supplemented by his brilliant „*Introduction*" as a complementary volume) where on p. 77 we read, as if with an inaudible sigh, that „ if we retain the m.s. reading... we must translate *oferwearþ* by tumbled. " But notwithstanding this apparent resignation to the inevitable and his reference to Schücking's clever defence of it in the *Englische Studien* (vol. 39, p. 98), we find Dr. Chambers come back to the question once more on p. 256, where he quotes a paper from the *Mod. Language Review* (vol. XIV, p 7) by Brett who „ compares M. English intransitive *overthrow* : „ gerte him in the nekke that he overthrew (1) which apparently raised once more the critical spirit of contradiction dormant in man it would seem, at least he adds with a clearly recalcitrant adversative: „But *strengest* can perhaps be defended as an uninflected accusative, cf. Rood, 6: *ðæt ic gesawe... beama beorhtost.*"

If Cosijn, whose pen in the present case was mightier than the sword of his logic, had not been guilty of the most vicious of circles in his contention that the word *must* be transitive simply because no intransitive use of it was recorded by Northcote Toller, — if Cosijn had but considered the case (i. e. the semasiology of the word) on its own merits, — if moreover Cosijn had but remembered how he himself at one time had been the first to vindicate an intransitive sense for an A.S. verb *(beran)* hitherto considered to be transitive only until his very note proved the contrary *(Mod. Lang. Notes* I p. 12,

(1) Compare with this a passage in the 16th c. Gorboduc (ed. Lucy Toulmin Smith, p. 71 l. 1259): „ The noble prince... straight he overthrew" where as only the context will show, the editress is clearly right when she observes that the meaning can only be that the prince *fell over.*

cf. *Aanteekeningen* p. 24 on *wægbora*), and if he had only investigated the matter objectively, i. e. in this case followed the word down the stream of time in the Middle and first modern English periods, paying at the same time the necessary attention to the congeners of the word in other Germanic dialects, — I have no doubt that the passage would not now any longer be a bone of contention. We have already seen the remarkable analogue quoted in the note supra p. 4 from BRETT and the N. E D. (*in v.* sub. 5) has quite a number of references, the one quoted supra being slightly later, the aggregate weight of which takes away any possible latent suspicion that the case might prove doubtful on investigation. We have actually *weorpan* in M. E. and in a very early period of M. E. at that, in the sense of *to turn, to go* : as early as in the *Old English Homilies* (first part twelfth century) we find it said of Jesus (cf. MORRIS, *Specimens* I, p. 7) that he „*sit mid... al ðan ðe ðer midenarde for his lufe* werpeð *abéc*" which Morris rightly renders on p. 292 : „ with all those that for his sake *turn aside* from the world." And what is more interesting perhaps, just as HEYWOOD records the proverb (in 1546, see the N. E. D. as quoted) „ *the best cart maie overthrowe,*" so modern German to this very day uses the verb *umwerfen* in exactly the same sense and, as chance will have it, the one instance I have noted of this use (*Fliegende Blätter*, N° 3474) illustrates exactly the same circumstances too. The anxious husband *loquitur* : „ *Es geht nicht so, Weiberl : Wir müssen sparen, sonst werfen wir um* " — to which the Lady very aptly responds : „ *Ach, du erinnerst mich, — heut' ist prächtiges Wetter für eine Schlittenpartie.*" And when the Germans speak of a *Kutscher der umgeworfen* hat for *the coachman and his cart* fell over ; and figuratively „ *der Kaufmann* hat *umgeworfen*" for *he is a brankrupt*, and „ *der Redner hat umgeworfen*" and „ *die Dame* hat *umgeworfen*" once more for *the orator stopped short* and *the Lady had a miscarriage* respectively, everyone and all of these

instances point to an intransitive use of *werfen*. Not even the seeming analogy of *miscarriage* will save the theory of activity, cf. such an expression as „ *don't they carry on rather* " (B. SHAW, *The Philanderer*, p. 105) and it will be clear that *carriage* points to what *goes* wrong under the circumstances ([1]).

But it will be useful to look once more to the older periods. Even in the actual A. S. documents, anterior therefore to the Old Engl. Homilies just mentioned, there is enough to make us pause, before we decide, cocksurely, that *weorþan* „cannot" be taken as an intransitive. Only we should not restrict our investigations to the one word *oferweorþan* as COSIJN did. Under *ȝeweorþan* BOSWORTH-TOLLER quotes a passage that gives us food for reflection in this connexion : *winter sceal geweorþan, weder efter-cuman, sumorhat*, from the *Codex Exoniensis*. Can there be any doubt about the accuracy of his rendering : (fair) *weather again shall come?* And even the preceding article in BOSWORTH-TOLLER may contain a case in point. For when we find the compiler explain A. S. *geweorþ* = heap as that which has been thrown up (cf. also *sandgeweorþ*) we may well ask especially in the light of this very verb *geweorþan* if here too the explanation : that which has *come* together, which has *run* together is not just as probable, if not more so ([2]).

([1]) Dr. L. GOEMANS quotes *opwerpen* = vochtig worden, opvallen, (Brab., from. SCHUERMANS, *Alg. Vl. Idioticon, Bijvoegsel.*

([2]) In exactly the same way I presume that further investigation, for which this is not the place, will show that the verb *to warp* in its intransitive senses of *to become crooked, warped*, yields an additional illustration. I should also like to throw out the suggestion that *-wurf* in German Maulwurf, i. e. *warp* in *mouldwarp* as well as *weorpe* in a. s. *wand(e)weorpe* may be connected. Does not the meaning : (the animal) that goes meandering, i. e. in windings, for the last word mentioned, fit in better than : the one that throws up windings as we can find it suggested in the N. E. D. under *want?* Swedish *mullvad*, which is clearly connected with *vada* te go (cf. Falk & Torp under *muldvarp*, and more explicitly Hellquist in v. *mullvad*) undoubtedly means

The preceding considerations will no doubt have made it sufficiently clear, — to word the thing very prudently, — that at any rate the *possibility* of *weorpan* in our Beowulf passage representing an intransitive *to turn*, hence here = to fall, to stumble, is not excluded; quite the contrary. Personally I should like to speak of a probability at the very least. For if we interpret the word in the transitive sense of to cast down, we are confronted with the formidable difficulty that we do not quite know what to do with the following words *ðæt he on fylle wearð?* So far as I remember these words have but too often been left out of consideration. And yet they are very important. For what would it mean to say of the monster that she overthrew Beowulf so that he fell down? You cannot overthrow a man without his falling down, but it *is* possible for a man to stumble and yet not quite fall to the ground. Is it not clear then, that the very context requires: the strongest of warriors stumbled so that he fell down? Thus, and thus only it seems to me, do the words *so that he fell down* find their proper context.

However, as the etymology of *langwerpig* is after all the main subject of this paper, the semasiological problem involved does not stand or fall with my interpretation of the Beowulf passage. What does matter however and what matters only, is the fact which I hope the preceding considerations will have made clear, that the verbs *weorpan*, *werpen*, *werfen*, etc, do occur in the intransitive sense of *to fall*, *to stumble*, hence in that of *to go* in a certain direction, *to extend*, *to stretch*, as remains to be shown.

earth-goer and bears out this suggestion very forcibly even if it does not of course prove it to be more than a probability; cf. supra p. 2 n. And see the other etymological dictionaries which all agree in taking *-wurf* with a transitive meaning; see the latest in Hirt-Weigand & Hellquist.

And old Swedish *muldvaghul* in the same way is connected by Hellquist (p. 489) with *vaga*, 'to move to and fro with the body', i. e. to waddle (Durch: waggelen); *mullvand* with vinda = to turn, to writhe, which two comparisons tell their own tale.

Now, what would seem to have shocked the investigators' inrooted feelings of the exegetically permissible most in this case, to the extent of their not seeing a way out of the difficulty, must have been the fact that without more ado a transitive verb was hocuspocussed into an intransitive one and although in what hitherto has been advanced a pretty strong case may seem to have been made out for the one verb discussed, a brief enumeration and an investigation may here find a place into some other verbs looked upon as usually or even in some cases exclusively transitive, which, for all that, must clearly in the cases quoted be interpreted as having been used intransitively. I arrange them in alphabetic order of the English form of the verbs even where the words discussed occur in other languages than English only.

to bear. As I have had occasion to mention *supra* (p. 4), Prof. COSIJN himself was the first to call attention to the undoubtedly intransitive meaning of the A.S. *beran*. In the *Revue de l'Instruction Publique* for 1910 (p. 255) from the Dutch point of view as well as in the Norwegian *Maal og Minne* of the same year (p. 155) with relation to connected Scandinavian words, I have discussed this question at some length in its bearings on the etymology of Dutch *ontberen* and its Scandinavian congeners : Swedish *umbära*, etc. All I wish to add here is a brief hint as to the light this passive meaning af *to bear* throws or at least may throw on the original meaning of the suffix *-baar, -bahr*, as in Dutch and German adjectives. Without denying that the suffix in some or perhaps even many of the words compounded with it, such as *draagbaar* portable, *vruchtbaar*, fertile, *verstelbaar*, repairable, and others may originally have had an active meaning, I venture to think that the investigation of *ontberen* as quoted above must lead to the conclusion (¹) that in as

(¹) See now on my etymology of these words, Dr. VAN LANGENHOVE's clever refutation of my hypothesis in the *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie* for Nov. 1923. But the intr. use of *to bear* remains admittedly above suspicion.

many cases the meaning may, nay must, originally have been passive. *Vruchtbaar* e. g., composed as it is with a substantive might undoubtedly seem to contain the transitive *baar*, = that which bears fruit, but what about those words in *-baar* that are compounded with a verbal stem such as *draagbaar*, *verkoopbaar*, the 'atter mentioned here on the supposition that as usually interpreted, *verkoop* really *is* a verbal stem here and not, as in the English *saleable*, a substantive. The latest attempt I happened to come across to explain such forms as connected with a transitive *baar* suffix is that by Jespersen in his recent book : *Language* where we read (p. 377) that „the connexion was later loosened and such adjectives as *ehrbar*, *kostbar*, *offenbar* have nothing left of the original meaning of the suffix". The suggested connexion with the intransitive *to bear* seems to do away with any semasiological difficulty, *draagbaar* would be that which is to be carried, i. e. which can be carried, ce qui *est à* porter, portable ; *verstelbaar* that which can be repaired, *dierbaar* simply that which is dear, the connexion with the original suffix being „loosened" very much indeed (1).

to beat. An essentially transitive verb, it would seem at first sight, yet it occurs early enough as an intransitive too. When we find Tennyson speaking of the intense light that „beats upon a throne" (and see similar quotations

(1) Adjectives such as Dutch *dienstbaar* where the suffix has neither a pronounced passive nor active meaning undoubtedly cause a difficulty, on *either* supposition however. Dr van Langenhove (Brussels) who calls my attention to this, explains it in a private letter, (as also *-baar* in the other cases) as being neither active nor passive in origin, but as being one of the „gerundive-abstracts, free of diathesis, which abound in the Aryan languages". That suggestion if accepted (it will be worked out elsewhere by himself of course) would help us out of the difficulty in which we should otherwise find ourselves of having „simply" to explain *-baar* in *dienstbaar* and such-like, as a suffix whose meaning is not, as the above explanation would have it, originally of no definitive meaning, but whose original definitely passive meaning (or active for that matter) has worn off.

in the *N. E. D.* in v. 6 b.) we are apt to explain this usage merely as an individual peculiarity for „ the light that beats its rays" or some such imagery. Well, even so the verb would furnish us a case of an intransitive meaning *interchanging* with a transitive one, which is after all what we are trying to illustrate by our series of analogies. And the case would be all the more interesting in that it would be one where the process is as it were caught in the act, — we see the transition not perform*ed* here but perform*ing*. But there is more. Already King Alfred is quoted (*N.E.D.* 11) for an analogous use of A.S. *beatan* : „ Sæ... on staðu beateð" which makes us pause, cf. ib. sub 5. b. For it will be difficult to explain this instance as standing at that time of the semasiological development for the sea that beats its waters on the shore or something similar. We are therefore led to the conclusion that, whatever the historical development may be that has led to it, — a question which we shall however have to come back to — the result is that somehow transitive meanings interchange with intransitive ones.

In the present case this becomes abundantly clear from some idioms of which a Teutonic equivalent of *to beat* is found to form part, — I am thinking of Dutch *slaan*, German *schlagen* and the various Scandinavian verbs *at slaa*. Think of such expressions as Dutch *de hoek om*slaan (1) as compared with *de hoek om*gaan, lit. to go round the corner and it will become clear that the transitive meaning which the expression suggests as in *to turn the corner* is secondary, being due to the compounding with *-om*, and that *slaan* here is as little transitive by itself as *gaan*. Still more eloquent in this respect is the colloquial Dutch *een kuitenflikkertje slaan*, i. e. *to go* a reel, if I may thus — only very approximately — translate the untranslatable words that literally mean : a kicking up (intr. !) with the calves of the leg. And when we find in Dutch a

(1) Dr. L. Goemans reminds me of **omslaan = omvallen.**

subst. *inslag* (in : schering en inslag = warp and woof) it is difficult not to take *inslag* here = that which „ goes into" the warp, for which latter word our preceding investigations have led up to the suggestion that it can scarcely mean anyting else but that which stretches, goes, vertically. With Dutch *uitslag* = result, compare *de afloop*; in this meaning as well as in that of *eczema*, the verb can only have had the intransitive meaning of *to come, to go* (1). What is moreover Dutch *volslagen* but that which *is* vol, full, i. e. complete? And what can the German *die einschlägige Literatur* be but those publications which go, which fall in the same line, which *are*, which refer to the same subject? Nothing surely reminds us here of a transitive *to beat?* Swedish expressions such as *slå dank, slå klick, slå fel* (2), Germ. *fehlschlagen*, etc. are likely to contain the same *slaa* = to go, compare *e. g.* with the last mentioned word the exactly similar German *falsch gehen*. We have moreover a very interesting subst. *slag*, e. g. in Swedish, in such expressions as *att slå ett slag*, not in the sense of the (only apparently similar) Dutch *een slag slaan*, faire un coup, which contains an undoubted accusative, but in that of „ to go for a short tour" : *i afton skall jag först gå* (observe gå = slå) *ett slag* = göra ett slag, gå några slag fram och tillbaka, which Auerbach translates as „ ein par mal auf und ab gehen." Hence, just as Scan-

(1) Dr. Goemans adds *uitslaan* = to exude, to become wet.

(2) The explanation which Emil Olson gives in Språk och Stil (VII p. 79) of these expressions that „ redan tidigt verbet *slå* ingick i en mängd mer l. mindre fasta förbindelser (med object, adverbial o. s. v.), i vilka för tanken verbet var mindre framträdende än komplementet" is more of a statement than of an explanation and is as far at is goes, singularly weakened by what follows, where more than one other possible explanation for the „ syntaktiska sammanhanget" in question is suggested. Perhaps Danish *at slaa smut* should be mentioned here too, = to make ducks and drakes (Dutch *keilen*, also = *butteren ?*) but *smut* is not very clear.

By the side of *slaa dank*, we find *at drive dank* in Norwegian; Gabriel Scott, Emanuel, p. 135.

dinavian (like A. S.) *stig* means path (¹), where the connexion with the verb *stijgen*, to ascend, to go, is unmistakeable, so *slag* being the subst. corresponding to the verb *slaan* = *to go*, will easily be understood to mean *a path* too as well as *a turn* and this latter meaning will still be felt more or less clearly present in such Dutch expressions as *een slag met de vleugels*, a movement with the wings, where when we will but think of it, it must be clear that the later development of *slaa* = to reach an object with a sudden movement (cf. the modern leading meaning of the word: „slaande beweging met het doel om iets te treffen," VAN DALE) is not yet present, as little as in *goed op slag komen* (things are beginning to get on nicely) which is quite parallel to *goed op gang komen*. This meaning of *slag* = path is moreover most likely to be found in the name of a street at the Hague, Holland, viz. in *Frankenslag*, — which just as the *Mannenpad* near Haarlem, — the path of some men — may means the path of the Franks; a suggestion however I must add that I am unable at present to verify. Finally I quote Danish *at slaa til* (literally = to *be* sufficient) to suffice, to answer to.

The words and expressions quoted are sure not to exhaust all the cases where the motion of an active *to beat* interchanges with that of *to go* and even *to be*, but they are undoubtedly sufficient to justify the conclusion (²).

(¹) Falk, Betydningslære, p. 35, quotes this as „of Norse origin", whatever that may mean there and compares old Norse *slaga*, to cruise or to tack. Compare also *du steeg*.

(²) Dr van Langenhove quotes Flemish *naar zijn vader slaan* = to resemble one's father; I add from Ms. Brux. II, 129 f° 103, v°: *men seyt fortuyne is hier cortelinghe vast neder gesleghen* and refer the reader that should wish further to investigate the matter to my Elckerlyck-Everyman, De vraag naar de prioriteit opnieuw onderzocht, Gent, 1902 pp. 100, and especially 102. An investigation into Verdam's examples Mnl. Wdb. *in v.* sub II, sub 3 and 7 will prove very interesting with a view to the evident effort in the distinctions of the senses to derive this *slaan* = to go, from *slaan* = to beat, which hardly seems successful. Considering that all etymologists start from *slaan* as a transitive

to break, — a case somewhat less striking perhaps than the preceding ones. In Robert Mannyng's *Handlynge Synne* we read of a wonderful occurrence in the case of the godly Pers : *out of hys mouð me ðoghte* brak *a flamme of fyre* (Emerson, *M. E. Reader*, p. 99, 22) where *broke* of course = it came forth suddenly, *it burst forth*, which latter verb *burst* presents us with an interesting analogue too. Compare also what happened to young Havelok : *of his mouth it stod a stem, Havelok*, ed. Skeat l. 591, where by the way the comma after *stod* should be omitted : *it stod* = es kam. The intransitive sense as we have it here is duly recognised in the N. E. D. (ib. under 29) and will be further touched upon in this paper in v. *stand* of our second category.

to do. In the A. S. Chronicle sub anno 894 we read of the Danish army : *foron ða up be Temese oððæt hie* gedydon *æt Sæferne* (ed. Plummer, p. 87) and : *hie* gedydon *on anre westre ceastre on Wirhealum* (ib. p. 88, cf. p. 89). Sweet's translation of this word (in the glossary to his *Reader)* : to encamp is clearly a „notbehelf"; it does not even fit all the cases either. Plummer is of course right in translating a similar passage by *to arrive at*, just as Sweet scores a palpable hit when in a passage from the *Cura Pastoralis* (*A. S. Reader* p. 6) he translates the spaced words by „to be promoted to a higher rank" (although in the glossary of the Reader *don* is once more rendered by : to put, to place) : *lære mon siððan furður on Lædengeðiode ða ðe mon furður læran wille, ond to*

verb (as a rule boldly connecting it with the equally transitive lat. *lacerāre* = to tear), this is not surprising, but in view of the mass of evidence that would seem to point to old intransitive use for these verbs, the ulterior etymology of *slaan* night perhaps henceforth be sought in another direction.

Compare moreover Dutch *slachten* = to resemble ; the present investigation may remove the semasiological difficulties in this word ; see e. g. Vercoullie *in v.* ; in the third ed. which has just come to hand, we still find the author battling with them in vain (17, 3, 25).

hierran hade don *wille*. But neither of them seems to have seen that *gedydon* in the first instance quoted is nothing but an exact parallel to *foron* and may therefore be boldly translated by: they *came* to the Severn.

This is a rather remarkable case of the intransitive use of a verb which everybody feels as an essentially transitive one. Yet when we come to think of it, down to this very day we use the verb *to do* in English in a sense if not exactly alike, yet very closely related in such expressions as *we are doing well*, or even that *some fruits do well* (N. E. D.) and here too we may mention *that will do* which at one time puzzled an English scholar to the extent of causing him to launch the fateful explanation that there we had to do with a different verb altogether, the mod. Engl. representative of O. E. *dugan*, Dutch *deugen* (*N. E. D. in v.* under 20).

In Dutch I do not know of any use of this verb either in the present language, nor in that of the older periods where the meaning is as clearly and indubitably passive as in English. But there are enough expressions that point to this as their possible origin: *hij doet alsof hij rijk was* i. e: he *behaves* as if he were rich, but of course a transitive origin with object omitted could also be thought of. But when VAN DALE quotes from a Flemish dialect: *tegen iemand doen* = to fight a person, the sense: *to go against* suggests a much more probable explanation; cf. English *to go for* anyone (1). *Er is daar iets te doen* = there is something going on, suggests the same origin by

(1) *Doen* may also be originally intransitive, as Dr van Langenhove (Brussels) suggests, in *een haven aandoen* (cf. *een plaats aanlopen*), which he also suggests with regard to Flemish „iederen Zondag doet hij al de herbergen van het dorp" — every Sunday he *does* all the public houses of the place, — as well as in Flemish *doening*, a farm. About these I do not wish to express any opinion. Compare with the former: „to do Europe in three weeks and a day".

Dr van Langenhove as well as some Flemish friends consulted by him, doubt the existence of flemish *tegen iemand doen* as quoted in my text from van Dale.

the very equivalent quoted from English; cf. *there is not much doing now a days* (1). All this may at one time be found to bear out the statement here thrown out as a bare hint only that the well-known Dutch suffix *-danig* in *zodanig, hoedanig,* which go back to older *zodaen* and *hoedaen,* may, the vowel notwithstanding, have to be explained as containing this intransitive *to do.* The various Scandinavian forms like *saadan* cannot be looked upon as an objection to this suggestion as they are admittedly of low German origin.

to fang. In *Beowulf* l. 1542, in a passage just preceding the one with which this paper started, we read of the monster and Beowulf : „*Heo him eft hraðe handlean forgeald... ond him togeanes fang,*" where the verb seems to mean *to go.* She went against him i. e. she made for him, the sense is most likely intransitive (2). And any reader of the A. S. Chronicles will remember the frequent *feng to rice,* even more eloquent in this respect than the preceding one. In Storm's translation of Snorre I noted the exact equivalent in modern book-Norwegian, a veritable clincher : *han gik til riget.* When in Beowulf l. 1504 we read of Grendel's mother that *heo ðone fyrd-hom ðurhfon ne mihte,* then no doubt *ðurhfon, teste* the accusative is transitive, but for all that we have a clear case of an intransitive *fon* = to go, made transitive by its composition with *ðurh,* — so : she could not *go* through, *get* through the burnie, which latter equivalent by the way — to get through — supplies another case in point of the change we are investigating. Dr. Craigie's explanation in the N. E. D. in v. *newfangle* of an O. E. hypothetical *fangol* as being originally „inclined to take" clearly shows that the author was thinking of the transitive sense for the verbal stem implied, as also that he seemed puzzled by the semasiology involved. But when we remember that *to fang* may mean to go (as above : to go for) there is no trouble at all. The M. Dutch *neevingel* (heit) which will be found quoted there can cause no difficulty, on the contrary, when we think of mod. Du. *aanvangen* = to

(1) A very interesting example of this use is found in Archer's translation of Ibsen's Peer Gynt where the Norwegian *ingen tilgang paa sjæle* is rendered by *nothing doing in souls.* Ellis Roberts has here : *no traffic in souls.* The suggestion in the N. E. D. in v. do (doing) 34 „seems to be blended with a-doing" may prove unnecessary or even erroneous in view of my preceding suggestions.

(2) See also l. l. 438, 9 : *ac ic mid grape sceal* fon *wið feonde,* and compare l. 1501 : grap *ða togeanes,* = mod. E. to grasp !

commence, in such sentences as *de tocht ving aan*, this very word would seem to supply if not exactly the missing link, at least a very welcome analogue. *Newfangle(d)* must clearly mean : that which *is* new ; see lower down for the semasiological interchange of *to go* and *to be.*

to get impresses one as a transitive verb of course, yet the intransitive use which we have been reminded of above à propos of the *ðurhfon* in Beowulf, is common enough and needs no further illustration than a reference to the N. E. D. sub 31 seqq.

As an interesting Dutch analogue should be mentioned here the use of *krijgen*, to get, to which Mr. van Swaay has called attention in the *Tijdschrift voor Ned. Taal en Letterkunde*, XXVIII, p. 40.

to lay, transitive of course in the main as the corresponding *to lie* is, of course in the main, intransitive, see lower down a couple of remarks on the meaning : *to go.* But there are clear traces if perhaps not in each case beyond all cavil, of an intransitive use, — of course, as need hardly be said expressly, the confusion between *to lie* and *to lay* (remember even Byron's : there let him lay :) (1) is here left out of consideration. Just as the Scandinavian languages know an intransitive *lægge til*, more especially in the language of the sea, so *to lay to* may be quoted from English too ; the fact that it does not occur until late in the 18th century in this particular sense may point to a possible loan in this case and therefore conceivably take away much of the probative force it otherwise may seem to possess. On the other hand expressions such as *to lay on*, to attack, where *to lay* undoubtedly is : *to go* (cf. to go for, as quoted *ante* b. 15) occur so very early that it will hardly do to explain the expression as one would otherwise of course be tempted to do, *viz.* as resulting from the omission of the object with a transitive verb ; the N. E. D. gives a reference from the *Ancren Riwle*, c. 1225.

(To be continued). H. LOGEMAN.

(1) Childe Harold, IV, 180. As these words close the last line of the stanza, the latest attempt te vindicate the poet's (grammatical) honour may appear plansible to some, but it will hardly be generally accepted. Mr. Wilfred Bailey suggested recently in the Times Lit. Supplement (reference unfortunately lost) that the stop after 'lay' should simply be omitted ; „there let him lay" would thus form a case of overflow with the first line of stanza 181 : „ The armaments which thunderstrike the walls" etc.

De Romans van Thomas Henry Hall Caine

In het jaar 1880 (April) opende het tijdschrift *The New Review* een referendum onder een aantal schrijvers en stelde hun de vraag: „Welk is uwe meening over *Candour in Fiction?*" Onder de antwoorden die toekwamen verdient dat van Thomas Hardy vooral vermeld te worden: „By a sincere school of Fiction we may understand a Fiction that expresses truly the views of life prevalent in its time. What are the prevalent views of life just now is a question upon which it is not necessary to enter further than to suggest that the most natural method of presenting them, seems to be by a procedure mainly impassive in its tone and tragic in its developments.

„Life being a physiological fact, its honest portrayal must be largely concerned with, for one thing, the relation of the sexes, and the substitution for such catastrophes as favour the false colouring best expressed by the regulation finish „that they married and were happy ever after", the catastrophes based upon sexual relationship as it is. To this expansion English society opposes a well-nigh insuperable bar".

Op het oogenblik dat Thomas Hardy deze woorden schreef die als een programma en een vlag waren voor zijn letterkundige productie, had Hall Caine reeds een drietal romans op zijn geweten en de vierde lag persklaar. De eerste twee: *The Shadow of a Crime* (1885) en

A Son of Hagar (1886) waren onopgemerkt gebleven: het ware een bedenkelijk teeken voor den letterkundigen smaak bij het Engelsch publiek geweest, moest dit niet het geval geweest zijn. Maar in 1887 had hij *The Deemster* laten verschijnen, dat een triomf werd, en in 1890 *The Bondman*. Hij had dus reeds ruimschoots de gelegenheid gehad na te kijken hoe Hardy zijn recept in de practijk omzette in *Far from the madding Crowd* (1874), *The Return of the Native* (1878) en *The Woodlanders* (1887), om het daarna, met oneindig minder artistieken zin, maar met meer gevatheid en meer aanpassingsvermogen voor den smaak van het zeer groote publiek, aan te wenden in zijn eigen werken.

Caine's romans kan men indeelen in drie groepen. De eerste twee: *The Shadow of a Crime* en *A Son of Hagar* mag men gerust buiten beschouwing laten als zijnde bijna waardelooze feuilleton-literatuur. De overige zijn de Manxromans: *The Deemster* (1887), *The Bondman* (1890), dien ik bij deze reeks reken, alhoewel hij gedeeltelijk in IJsland speelt, *The Manxman* (1894), *The Prodigal Son* (1905), die ook in IJsland speelt maar dien ik om allerlei redenen liever bij de Manx-romans indeel, en ten slotte *The Master of Man* (1921). Een tweede reeks bevat die werken welke een uitgesproken sociale strekking vertoonen terwijl in de bovenvermelde romans die strekking, alhoewel onmiskenbaar aanwezig en merkbaar, toch niet overslaat in een combattieve houding, zooals dit het geval is in *The Christian* (1897) en *The Woman Thou gavest me* (1914). De derde reeks behelst de exotische romans, verreweg de zwakste: *The Scapegoat* (1891), *The Eternal City* (1901) en *The White Prophet* (1909).

In al deze werken, behalve een, bestudeert Hall Caine wat Th. Hardy reeds vóór hem in *The Woodlanders* den naam gegeven had van „the immortal puzzle", het sexueele vraagstuk, de verhouding tusschen man en vrouw, omdat op die verhouding de onzichtbare machten

die het leven regeeren, zich het onverbiddelijkst laten gelden, niet alleen vóór het huwelijk, maar ook er in en er na.

Wie hem leest kan zich niet losmaken uit den zwaarmoedigen greep van zijn pessimistisch schrijverstalent. Hij ziet in alles en voor alles het tragische van het leven. De zonnige zomerdag is voor hem nooit zonder verre onweersbedreiging, de zon schittert nooit dan omfloerst met wolken. En vooral: zijne helden zijn steeds ongelukkig. Wij weten nochtans dat een onderwerp voor hem maar waarde heeft indien het „sympathy" ademt, en jaren geleden meende Rossetti hem het eerste gegeven van *The Shadow of a Crime* te moeten ontraden met de woorden: „It is strong, but it lacks sympathy, and without sympathy no novel can live" (1). Dit princiep van hem met wien hij zoo lang samen leefde heeft Hall Caine tot zijn eigen gemaakt en om elk van zijn gestalten heeft hij den ruimen mantel van zijn medeleven en zijn mede-lijden gehangen; daaraan heeft hij trouwens zijn succes voor een goed deel te danken. Om die sympathe bij zijne lezers op te wekken, meestal voor figuren die hij uitkiest onder de geringsten, de schamelsten, de armsten van geest, moest hij deze ongelukkig voorstellen. Waarom zijn zij het? Omdat heel hun leven een streven is om, in de lijn hunner persoonlijkheid, volgens de mogelijkheden die voor hun bestaan schijnen weggelegd te zijn, zonder de eeuwige levenswetten te verbreken of zelfs maar te krenken, hun klein geluk te verwezenlijken, gewoonlijk hun liefdegeluk. Daar ligt juist de kern van het tragische: de mensch is geen kunstenaar die zijn geluk met eigen handen boetseert naar eigen wil en believen; hij is enkel de slaaf der wetten die de wereld regeeren. Tegenover deze wetten staat hij volkomen hulpeloos, hij kent ze zelfs niet, hij weet niet van waaruit zij hem komen treffen en

(1) Hall Caine: *My Story*, p. 286.

kan er zich dan ook niet schrap tegen stellen. Die theorie wordt reeds voluit uitgesproken in den allereersten roman : „ He saw that fate hung by a thread ; that our lives are turned on the pivot of some mere chance ; that traced back to their source, all our joys and all our sorrows appear to come of some accident no more momentous than a word or a look. In solemn tones he seemed to say that there is a plague-spot of evil at the core of this life and that it infects everything. We may do our best, but we are not therefore to expect reward. Perhaps that reward will come to us while we live. More likely it will be crownlaid on our grave. Happy are we if our lives find fulfilment, if no curse rests upon them. Should we hope on ? Destiny works her own way " (1).

Zoo luidt zijn Credo in al zijn troosteloosheid : die onmogelijheid om zijn eigen eerlijk leven uit te leven behoort tot het wezen zelf, tot „ the core of this life" ; wie toch tegen stroom op wil roeien en het onverbiddelijke fatum het hoofd wil bieden, hij kan het doen, maar hij hope niet op vergoeding. Gelukkig mogen we ons achten zoo we door het spel van het noodlot niet tot een vloek worden voor het nageslacht.

Dit leitmotiv klinkt nu eens gedempt, dan weer brutaal schetterend door heel de reeks romans. Thorkell is er innig van overtuigd „ that the hand of his fate was strongly upon him ; he could not resist it ; he seemed to yield hlmself to its power ; he made himself its willing victim" (2).

Mary, de zoo katholieke Mary uit *The Woman Thou Gavest me*, schrijft in haar dagboek : „ But how little did I know what was written in the Book of Fate for me" (3), terwijl Helena in *The White Prophet* zegt „ An other force, the powerful almost brutal force of fate had broken

(1) *The Shadow of a Crime*, Ch. 15.

(2) *The Deemster* Ch. XIV.

(3) *The Woman Thou gavest me* (IV, 68).

it to pieces" ([1]). Tientallen dergelijke uitlatingen zijn aan te halen, een laatste uit *The Prodigal Son* zal volstaan : „But his will was like a broken withe, for the controlling destiny of his life was leading him on" ([2]).

De controle over zijn eigen lotsbestemming ontglipt den mensch het gemakkelijkst in de verhouding tusschen de beide geslachten. De liefde is het voornaamste wapen in de hand van het onontduikbare fatum dat 's menschen handel en wandel beheerscht. De gang der romans, op twee of drie uitzonderingen na, is gebouwd op het volgend motief: de liefde van twee mannen tot een vrouw. Ofwel schenkt zij hare wederliefde aan een enkelen, ofwel houdt ze eerst van eenen, en leert ze later haar hart beter kennen en verlaat ze hem voor den anderen. Jason, Dan, Pete, Magnus zijn stormige zielen, met een onbehouwen, primitieve mentaliteit, die het „immortal puzzle" hulpeloos maakt en die in hun streven naar het geluk, naar de vereeniging met het voorwerp hunner liefde, vervuld zijn met een mystieken eerbied en een onbeholpen machteloosheid wanneer het toeval hen komt dwarsboomen in hun gang naar het geluk of hun liefdedroom aan flarden scheurt. Want die geheimzinnige levenswetten, door dewelke „The best laid shemes o'mice an' men Gang aft a-gley" ([3]) heeten nog in algemeen gangbare taal het toeval, en het is opmerkelijk wat ongehoord groote rol het toeval in het werk van Hall Caine speelt.

In *The Bondman* is het louter toeval dat de aankomst van Jason en het vertrek van Sunlocks samenvallen en dat Jason in de hut van zijn vader terecht komt. In *The Manxman* is het louter toeval dat het valsche nieuws van Pete's dood rondgestrooid wordt en dat daardoor de gelegenheid geboden wordt voor een nieuwe liefdeverhouding welke noodlottig wordt voor elk der

([1]) *The White Peopket* (III, 13).
([2]) *The Prodigal Son* (V, 5).
([3]) Burns : To a mouse.

drie hoofdpersonen. In *The Christian* is het louter toeval dat Glory Quayle in het uitgestrekte Londen dadelijk Lord Drake weervindt en aldus John Storm, wiens „ love of God was love of a woman " naar zijn bittere einde drijft. Louter toeval ook in *The Woman Thou gavest me* de ontmoeting met Lord Raa en Mary met Alma Lier, waardoor voor Mary de lange lijdensweg begint. Dit zijn slechts weinige voorbeelden uit een lange reeks. Karakteristiek is dit voor het procédé van Hall Caine : een uitwendige gebeurtenis, een kleine nietigheid die door het noodlot op onzen weg geplaatst wordt, geeft den doorslag en wordt voorgesteld als de hefboom van gansch een tragedie.

Trouwens, de machten die over den levensloop beslissen zijn niet alleen uitwendig, zij huizen ook in het eigen hart. De erfelijkheid is een factor wiens belang voor den schrijver geen betoog behoeft : haar invloed dient niet bewezen te worden en de lezer heeft haar enkel als van zelfsprekend te aanvaarden, zonder ze te betwisten. Hij legt er dan ook niet meer nadruk op dan noodig is ; maar, en dit is alweer kenschetsend, in haast al zijne romans krijgen we om te beginnen een drie- à viertal retrospectieve hoofdstukken die ons terugbrengen tot den vader en den grootvader van den hoofdpersoon. Voor de handeling konden ze gerust wegblijven : wat beoogt de schrijver er dan mee ? Hij verklaart het nergens uitdrukkelijk, maar het is duidelijk dat ze er zijn om door het erfelijkheidsprinciep heel wat te wettigen in de hoofdkarakters. Inderdaad in *The Christian* voelt Glory Quayle het wispelturig artistenbloed van haar Fransche moeder maar al te onstuimig door hare aderen bruisen en Philip in *TheManxman* gaat gebukt onder de obsessie dat de eenige groote misstap uit het leven van zijn vader, ook zal herhaald worden in zijn leven en zijn toekomst ten gronde zal richten. Het is als een onafwendbare bedreiging die boven zijn hoofd hangt en hem fataal naar de daad drijft.

Hall Caine zegt ergens „The blind leading that is seen here of passion by accident is seen everywhere that great tragedies are done. It is not the evil in man 's heart more than the deep perfidy of circumstance that brings him to crime" ([1]). Deze passus uit een zijner eerste romans luidt bijna als een programma, waarvan het derde punt luidt: de natuurwetten waaraan de mensch onderworpen is worden tevens uitgevaardigd door zijn temperament, zijn hartstochten. De karakterteekening is vooral zielkundig bedoeld; het is echter geen subtiele ontleding van het menschenhart in al zijn vezels. Het is hem echter een geliefkoosd procédé, vooral waar de handeling op een keerpunt staat, een nauwkeurig verslag te geven van de gedachten en de gewaarwordingen van den handelenden persoon. Daarbij wordt hij beheerscht door een streven naar het vreemdsoortige en geheimzinnige, afgewisseld met de aanwending van physiologische uiterlijkheden. Het volledigste en meest kenschetsende voorbeeld van des schrijvers eigenaardigheid is Ch. VI van Book IV van *The Christian*, waar John Storm, het ijdele van zijn apostelschap beseffende, zich aangegrepen voelt door een soort religieuzen waanzin, al de slagboomen van het geregeld denken doorbreekt, en van gevolgtrekking tot gevolgtrekking tot het besluit komt dat hij een schrikwekkend werktuig in Gods handen is om Glory te dooden. Al te zeer is de schrijver daarbij geneigd de physiologische uitingen van het inwendig zieleleven heel eenvoudig in de plaats te stellen van dit zieleleven.

Den tweestrijd in iemands geest wordt meer dramatische kracht bijgezet doordat een dualisme in den held verondersteld wordt: twee krachten in hem leveren elkaar strijd en wie van die twee de bovenhand haalt, beslist over het lot van den hoofdpersoon, terwijl hij zelf dikwijls een passieve getuige blijft van dien tweekamp. Maar overal is er een overdrijving, een abnormale nei-

([1]) *The Deemster* Ch. XX.

ging tot hysteria, tot godsdienstige manie, tot nevelig liefdegevoel ; geen enkele, noch Dan Mylrea, noch Jason, noch Pete, noch Philip, noch John Storm, noch Magnus Stephensson, kan normaal geregeld denken noch krachtig reageeren ; hun denkvermogen wordt meegesleept in een chaos van hoogsteigerende gevoelens en gewaarwordingen die niet zelden uitloopen op een paroxysme.

Geen wonder dan dat de menschheid zooals ze ons hier voorgesteld wordt, blootgesteld aan de erfelijke invloeden, aan de blinde kracht der omstandigheden, aan de verzoeking, bij elken stap dien ze doet naar hare fata morgana, moet struikelen en vallen. Dan Myrea en Oscar Stephensson zijn niet beter of niet slechter dan wie ook van hun evenmenschen, zij zijn op zijn minst even sympathiek, en toch maakt de eerste zich schuldig aan manslag op den zachtzinnigen Ewan, terwijl de tweede schuld heeft aan den dood zijner echtgenoote. Vooral de vrouwenfiguren staan onmachtig tegenover hun noodlot en alle, door een geheime macht gedreven, worden zij schuldeloos schuldig.

Deze levensbeschouwing ware echter te hopeloos somber, indien Hall Caine ze niet aangevuld had, niet door het opsommen van middelen van verweer tegen de blinde machten die het leven beheerschen — zulke middelen kent hij niet, evemin als den godsdienst die een versterking of een troost kan zijn — maar door zijne theorie der loutering. Wie gezondigd heeft, al is het dan ook niet uit vrijen wil, maar onder den onweerstaanbaren drang der omstandigheden, wie het slachtoffer geworden van de geheimzinnige macht van het lot en wien de wereld met den vinger wijst, kan zich opnieuw oprichten en zijn ziel in den smeltkroes van het lijden werpen. Het heldhaftig gedragen leed, de stoïsche zelfopoffering, de nuttelooze heldendaad, de in schijn nuttelooze kastijding van het eigen ik zijn de louteringsmiddelen. De dood moet dit zoenoffer voltooien en het is geen louter

toeval dat alle romans hunne ontknooping vinden in den dood van den hoofdpersoon. Het eenige werk dat daarop eene uitzondering maakt is het eerste: *The shadow of a Crime*, dat sluit met een beeld van het echtelijk geluk van Ralph Ray, maar wij weten van Hall Caine zelf dat de oorspronkelijke versie eindigde met den dood van Ralph (1).

Elke overtreding vindt trouwens hare straf in zichzelf, indien de overtreder zich aan het werk der verzoening onttrekt. „Be sure your sin will find you out" is het motto van *The Master of Man*, en wie zich niet vrijwillig onderwerpt aan het zuiverende lijden, zal zijn zonde in zijn kinderen en kindskinderen bezocht zien.

Dat is een korte schets van Hall Caine's opvatting van het menschelijk wezen in zijn betrekking met goed en kwaad en met de straf welke het zedelijke evenwicht moet herstellen. Deze opvatting scheen me in verband met de huidige strekking van den Engelschen roman belangwekkend genoeg om ze hier eenigszins nader te belichten.

In het begin dezer bijdrage wees ik erop dat de ruime helft, en meteen veruit de beste helft van het œuvre van Hall Caine is wat men zou kunnen noemen: heimatkunst, en alles samen genomen is het misschien nog zijn grootste verdienste dat hij het eiland Man, zijn „lal Oiland" voor de literatuur ontdekt heeft. Waar hij het verlaat wordt zijn aanslag al dadelijk minder vast. Het best voelt hij zich thuis onder zijn Manx volkje, evenals Thomas Hardy in Dorset. Beiden laten, niet zonder opzet, het platteland met zijne bewoners eene overheerschende rol spelen. Het is Hall Caine daarbij niet te doen om het brutale realisme van Zola; hij versmaadt die theorie volgens dewelke de minder verfijnde landelijke bevolking tot een lager staande menschheid zou behooren. Het verschil tusschen haar en de hoogere

(1) My Story p. 290.

kringen valt niet altijd tot haar nadeel uit. In allen gevalle bezit zij voor den waarnemer van de eeuwige wetten van het menschelijk hart dit voordeel: de menschen op het platteland vertoonen zich meer in hun primitieve essentie, onverbasterd als ze zijn door het gift der moderne maatschappij: hun wezen is er nog gaaf van de huichelende conventies en de wettelijke leugens die de samenleving een bedrieglijk masker opzetten. Op het platteland krijgen we al het goede en al het booze dat in 's menschen hart huist: de liefde, den gullen eenvoud, de opoffering, den haat, de hebzucht in hun elementaire naaktheid te zien. En niets vertroebelt den blik die wil vorschen naar de wisselwerking van die hartstochten en gevoelens onder elkaar en onder den invloed der machten van buiten

In twee romans — *The Christian* en *The Woman Thou gavest me* — laat hij ons de keerzijde zien: het leven in de grootstad en in meer beschaafde kringen. In tegenstelling met de Manx romans waar de toon gedragen wordt door een vol gevoel van sympathie, verheft hij zich hier tot een scherpe aanklacht tegen de huidige samenleving, en vooral tegen die instelling welke de samenleving omlijst: de Kerk. Het verschil van behandeling in de Manx-romans en in de twee groote sociale werken is treffend. In de heimat-romans wordt de godsdienst veeleer aangewend als een humoristisch element: tegenover High Church en Non-conformisten, staat de schrijver volkomen onpartijdig, in deze beteekenis: de onpartijdigheid van iemand die tot geen enkele kerk behoort en zich graag lustig maakt over de gebreken en de lachwekkende hebbelijkheden harer bedienaars en aanhangers. De gestalten van parsons en vicars, deacons en archdeacons zijn beschreven met den hekelenden spot van iemand die van jongs af opgevoed werd in de methodische leer. Maar langs een anderen kant verraadt de vermakelijke typeering der methodische straatpredikers het superieur glimlachje van den scepticus die tot

de slotsom gekomen is dat het alles slechts ijdelheid blijkt. Vooral de bedienaars van den eeredienst zijn weinig gevleid : zij zijn ofwel schraapzuchtig en wereldsch, zooals Nicholas Stevens in *A shadow of a Crime*, die met hetzelfde gemak den eed van getrouwheid aan den Koning aflegt als hij vroeger aan Cromwel gedaan had, intrigant en eerzuchtig, zooals Archdeacon Teare in *The Deemster*, ijdel en huichelend, zooals Archdeacon Wealthy in *The Christian*, ofwel dronkelappen zooals de parson van Grimsey en die welken Adam Fairbrother als gids aanwerft in *The Bondman*, ofwel bigamen, zooals Parson Gall in *The Bondman*. De vloed van Hall Caine's sarcastischen spot gaat echter zijn vrijen gang om de non-conformisten te teekenen ; herleest de scene van Stephen Orry's dood in *The Bondman* (I, 10), waar de oude Methodisten rondom het sterfbed staan te huilen, of in hetzelfde werk (II, 13) de restitutie door Mistress Fairbrother terwijl „the old hypocrite was for striking up a Ranter hymn, beginning:

„Oh, this is the God we adore,
Our faithful, unchangeable friend",

die faithful, unchangeable friend zijnde het goud dat hij in de palm zijner hand natelt.

Hetzelfde tooneel wordt herhaald in *The Manxman* bij den dood van Bridget : „I see the jasper gates", „she panted, fixing her hazy eyes on the scraas under the thatch, from which broken spiders' webs hung down like rats' tails" (I, 4). Maar bovenaan staat de figuur van den straatprediker Caesar Crageen, die met psalmteksten in den mond zijn evennaaste afzet en bedriegt.

Niemand denkt er dan ook aan, in den strijd tegen de machten waarvan er hooger sprake is, troost en verlichting te zoeken in den godsdienst. Ergens in *The Manxman* vertolkt Pete eens voor altijd de gevoelens zijner medemenschen tegenover God : „I never did the Lord no harm that I know of, but He's taken my young wife and left my poor innocent like one motherless. The

Lord's licked me, and I've had enough. But I'm not going down on my knees for it, anyway. The Almighty and me is about quits" (V, 20), en in *The Prodigal Son*, herhaalt Magnus hetzelfde thema: „You pray God in your churches, and what does He do for you? What does He do for any one? What has He done for me? You call the poor His people, don 't you? Well, I've fed and now I want feeding and sheltering myself. Pastor Peten, when I come to stand before the great white throne I shall have something to forgive God, it seems to me" (VII, 10).

Maar na dit alles hijscht hij zich in *The Christian* en in *The Woman Thou gavest me* op een hooger plan en houdt formeel gericht over de inrichting der samenleving, vooral in verband met de kerk. De godsdienst wordt er een dekmantel waaronder de afzichtelijke wonden van „corruption and hypocrisy", zwakheden en schande verborgen worden: hij is eene inrichting van schijnheiligen en huichelaars. Het is de moderne melaatschheid waarmee gansch de hoogere wereld: geestelijkheid, adel, politiek aangetast is. De kerk vooral moet het ontgelden. *The Christian* is de tegenstelling tusschen de bedorven Anglicaansche kerkelijke instellingen en den zuivere van geest en van hart. De samenleving is er „an organised hypocrisy for the pursuit and demoralisation of woman" en de kerk: „No doubt there are Pharisees in these days just as in the days of Christ, but the church is still the pillar of the state" — „The caterpillar, you mean, boy, eating out its heart and its vitals".

De „pun" is van een bedenkelijk soort, maar hij laat niets aan duidelijkheid te wenschen over. De godsdienstige plechtigheden zijn als spektakels waar de eerste tenor van de opera zingt, en die verzorgde „rehearsals" vereischen. De kerkelijke waardigheden worden bekomen zoo men de grooten weet in 't gevlei te komen, zoo men fariseër is tegenover de feilen der minderen en huichelend de oogen sluit voor de uitspattingen

des machtigen. Heel de kerk is een huichelspel, en degene die in opstand komt, dit mazennet van leugen en bedrog, waarin het zuivere ideaal verstrikt zit, wil verscheuren, en het masker van de Canon Wealthy's wil afrukken, die wordt prijsgegeven aan het opgehitste gepeupel en ongenadig vertrapt.

Zelfs het monnikenleven past niet in het nieuwe christen ideaal van Hall Caine: „...I had come to see that the monastic system was based on a faulty ideal of christianity, which has been tried, for the greater part of nineteen hundred years and failed. The theory of monasticisme is that Christ died, to redeem our carnal nature, and all we have to do is to believe and pray. But it is not enough that Christ died once. He must be dying always, every day and in everyone of us. God is calling on us in this age to seek a new social application of the Gospel, or shall I say, to go back to the old one... to present Christ in practical life as the living Master and King and example, and to apply christianity to the life of our own time (III, 6).

Nog bedenkelijker is het feit dat de Kerk de hand leent tot het bestendigen van wraakroepende practijken, als daar voornamelijk is de moderne opvatting van het huwelijk, even zedeloos als blanke slavinnenhandel. Robert Ure is in *The Christian* de verpersoonlijking van de genotzucht van den adel, terwijl tegenover hem Miss Macrae oprijst als een levende aanklacht tegen het moderne huwelijk. In *The Woman Thou gavest me* doet de Bisschop dienst als makelaar in het ontworpen huwelijk tusschen Lord Raa, van wiens uitspattingen hij nochtans volkomen op de hoogte is, en de in hare kuischheid onervaren Mary O'Neill. En later schrijft deze in haar dagboek:

„Such was the purity of the Church — threatening me with its censures for wishing to follow the purest dictates of my heart, yet taking money from a woman like Alma, who was bribing it to be blind to her misconduct and to

cover her with its good-will! My husband too — his infidelities were flagrant and notorious, yet the Church, through its minister, was flattering his vanity and condoning his offences!"

Hier wordt tevens een andere vraag aangeraakt: „Waarom behandelt de wereld op verschillende wijze den man en de vrouw?", vraag die in gansch het œuvre reeds sporadisch opgedoken was, maar in dit laatste werk van voor den oorlog de grondidee levert. Kate in *The Manxman* was er reeds onbewust het slachtoffer van; voor het eerst in *The Christian* wordt er tegen gereageerd, en de nachtelijke tocht van Brother Paul op zoek naar Robert Ure die zijn zuster tot schande gebracht heeft, is symbolisch. Mary O'Neill zelf bindt in volle zelfbewustzijn den strijd tegen de opvatting aan en spreekt klaar en duidelijk haar recht uit om haar geluk te leven, onafhankelijk van, en desnoods tegen de macht der openbare meening. Het is een der eigenaardigheden van Caine's techniek: die sociale inmenging, de inwerking van de openbare meening op het individu. Zij wordt haast voorgesteld als een drukkende macht, die samen met de andere den levensloop bestemt. Met dit verschil echter: de massa versmacht nooit den enkeling; hoe lang zij ook, honderd-oogig en duizend-tongig, in hem den wil verlamd heeft tot de daad die zijn geweten moet bevrijden, toch eindigt zij steeds met het onderspit te delven. Nadat Philip in *The Manxman* den ouden Adam uitgeschud en zijn openbare bekentenis voor het overvolle court-house gesproken heeft, baant hij zich een weg door de samengedrongen menigte, hand aan hand met Kate: „she was walking with him in the depth of his humiliation, at the height of his conquest, at the climax of his shame and glory." En het voorlaatste hoofdstuk van *The Master of Man*, waar nagenoeg dezelfde toestand voorkomt, heet heel suggestief:

„Victory trough Defeat": zege over zich zelf, nederlaag in de oogen der huichelende wereld.

Hier ten minste biedt Hall Caine ons iets dat houvast biedt, een richtpunt op deze zwalpende levenszee; maar te veel punten belicht hij — en met wat een schellen stralenbundel! — waar hij geen uitkomst weet voor aan te duiden. Pessimisme, deterministische principiepen, gal tegen de inrichting der samenleving en tegen de steunpilaren waarop zij gebouwd is, de negatie van de vrijheid aan den wil, dit alles stempelt Hall Caine tot een van die schrijvers waarvan Chesterton onlangs te Brussel in zijn voordracht over „The Escape from Paganism" zei dat hunne wanhoop reikhalst naar het niet.

TH. DE RONDE.

Keltische Oorsprong van *Rosmeer* en *Jeuk*

I

Bij mijne werkzaamheden op het gebied der klassieke philologie heb ik toevallig eenige gegevens opgediept die wellicht een of anderen toponymist van nut kunnen zijn. Ik schrijf ze dan hier neer te zijnen gerieve.

De naam *Rosmeer*, in zoover ik weet, wordt steeds als Germaansch taalgoed beschouwd, en gerangschikt tusschen de talrijke *meer*-namen ([1]). De naam zou dan volgens die verklaringen beteekenen *rozenvijver* of *paardenvijver* (*ros.*). Doch zoo we in die richting moesten zoeken ware natuurlijker, dunkt mij, de uitleg : *rietvijver* (*raus : ros*). Merken we evenwel op dat het dorp op een hoogte gelegen is en dat er van vijver of riet weinig sporen zijn. Men zou nog kunnen denken aan *meer* = grens : maar de geschiedenis biedt niets dat deze verklaring komt steunen : en ik zie dan ook met genoegen dat Rosmeer niet langs dien weg wordt verklaard in een artikel van E. H. H. Van de Weerdt, terwijl er wel het naburige Fall-Mheer vermeld staat ([2]).

Tot omzichtigheid manen ons reeds aan, de oude schrijf-

([1]) Alzoo DE CORSWAREM : *Mémoire historique et étymologique*, en naar hem FÖRSTEMANN-JELLINGHAUS : *Alt-Deutsches Namenbuch*, II, 611. Ook bij KURTH meende ik uitdrukkelijk zulke verklaring aangetroffen te hebben : ik vind ze evenwel niet terug ; maar in ieder geval brengt hij het stilzwijgend bij de *meer*-namen, waar hij geen uitzondering maakt.

([2]) Zie : *Mélanges de Borman*, bl. 55, nota 2.

wijzen : *Rosmer* (in de XIIe eeuw) *Roosmer* en *Roesmer*; Ook de huidige uitspraak verschilt nogal van dorp tot dorp : *Rösmer*, elders *Rusmǫl*.

Eindelijk de naam komt voor op Romaansch taalgebied, tusschen Battice en Herve : nu heet de plaats Rosmel ; doch eertijds moet het Rosmer geweest zijn, vermits eene familie de Rosmeer er haar naam aan ontleende. Overigens, sprekende van Rosmeer in Limb. zeggen de Walen nog dat zij gaan naar : *Sainte Rosmel*.

Welnu ik meen **dat de naam Rosmeer afstamt van den naam der Keltische godin Rosmerta.** Inderdaad alles wijst er op dat hier een heidensche eeredienst van Rosmerta door de geloofszendelingen werd uitgeroeid en vervangen door den eeredienst der H. Bertilia (1). En, gelijk in dergelijke omstandigheden meer gebeurde (2), de volkstoeloop is er niet om verminderd; de Kerk heeft de vroegere praktijken ontdaan van wat er specifiek heidensch aan was, en de heiligenvereering gesteld op *plaats* en *dag* van de vroegere afgodenvereering. Alzoo :

Rosmerta werd steeds vereerd als bronnengodin, bijzonder aanroepen voor de kinderen : en in 't water der bron wierp men allerlei voorwerpen. Hare kultusplaatsen lagen meestal in de beide Germaniae, dikwijls op een helling. Dit alles is op Rosmeer toepasselijk en dezelfde gebruiken zijn er nog in voege : stukken lijnwaad worden in den put geworpen.

Rosmerta stond in verband met de weldoende brongodinnen, de *Tres Matres*, welke in dezelfde gewesten vereerd werden, en er de plaats hebben moeten ruimen voor de Drie Gezusters. De H. Bertilia wordt gewoonlijk

(1) Over Rosmerta : HOLDER : *Alt-Keltischer Sprachschatz*, 1592 vlg. Vooral het artikel van KEUNE in PAULY-WISSOWA : *Realenc*, IA 1129-1141. Ook JULLIAN : *Hist. de la Gaule*, VI 272. Over de verhoudingen van Rosmerta tot Maia en tot den Keizercultus : WISSOWA : *Religion und Kultus der Römer*, 2e uitg. 304-306.

(2) Zie o. a. JOHN MAC NEILL in : *Christus*. Zoo heeft ook te Jeuk, naar de getuigenis van vier inschriften (C. I. L. XIII 3600-3603), de eeredienst van Herculus moeten wijken voor dien van den H. Joris.

gerangschikt tusschen de Drie Gezusters, of, waar zij afzonderlijk vereerd wordt, daar ziet het volk in haar ook wel de moeder der Drie Gezusters.

Rosmerta's eeredienst was innig verbonden met dien van *Mercurius*, d. i. van een aloude Gallische godheid, die door de Romeinen met Mercurius geïndentificeerd werd. Zoo vinden we den eeredienst van de H. Bertilia verbonden te Rosmeer, met dien van den H. Petrus, te Swartbroeck onder Weert (Holl. Limb.), met dien van den H. Cornelius. En deze analogie zouden we zeer ver kunnen doorvoeren, zoo we ingingen op de bizonderheden der iconographie in beide plaatsen.

De voornaamste overeenkomst echter ligt in het *samentreffen der feesten.* Rosmerta werd door de Romeinen geïndentificeerd met *Maia*, die in verband stond met Mercurius en alzoo met de keizerlijke familie : men leze Horatius, ode I, 2. Deze identificatie bracht noodzakelijk mee dat, bij 't invoeren van het Romeinsch kalender in Gallië, het feest van Rosmerta gesteld werd op denzelfden dag als dat van Maia, nl. 1 Mei. Welnu deze dag is nog de feestdag der H. Bertilia in de parochiekerk van Rosmeer.

Ziedaar, mijns inziens, reden genoeg om aan te nemen dat Rosmerta te Rosmeer vereerd werd : en dan ligt het wel voor de hand den naam van 't dorp te laten afkomen van dien van 't oude heiligdom, en van de godheid die er eens vereerd was geworden.

Zijn er nog andere namen langs dien weg te verklaren? Ik meen van ja. En zoo zou er misschien nog heel wat licht kunnen komen over het godsdienstleven in onze streken gedurende het Gallo-Romeinsch tijdvak.

II

Hierboven vermeldde ik een anderen plaatsnaam, dien ik toevallig ontmoette bij het doorsnuffelen van het *Corpus inscriptionum.* Ik heb te vergeefs tusschen de

talrijke *Gavadiacum*'s, *Gavidiacum*'s en *Gaudiacum*'s, welke HOLDER en KURTH ([1]) vermelden, de plaats *Jeuk*, in 't Waalsch *Goyer*, gezocht.

Dat dit dorp een belangrijk centrum is geweest gedurende het Gallo-Romeinsch tijdvak bewijzen reeds de vijf inschriften welke Wachtendonck er vond op de steenen der kerk. En de geleerde kanunnik voegt er aan toe dat er nog meer zulke steenen met inschriften in de muren moeten steken.

Welnu dan schijnt het me geoorloofd beide namen, Goyer en Jeuk terug te voeren op den verspreiden naam Gaudiacum. Voor den Romaanschen naam schijnt me de zaak haast buiten kijf te zijn : men vergelijke slechts met de andere namen uit Gaudiacum ontstaan.

H. KESTERS.

([1]) *Frontière linguistique*, I, 485 en 501.

De namen van de „ roode aalbes " in Zuid-Nederland (1)

(Naschrift)

Het onlangs gepubliceerde opstel met kaart over „ *De namen van de roode aalbes* " „ ribes rubrum " *in Zuid-Nederland* " heeft in den kring onzer gewone medewerkers, en ook daarbuiten een verheugende belangstelling gaande gemaakt, zoodat ons van vele zijden brieven met opmerkingen en aanvullingen toekwamen ; we zullen deze thans mededeelen, om de bezitters van de vroegere *aalbes*-kaart in staat te stellen ze hierop aan te brengen.

Uit ons eerste opstel is reeds gebleken dat het woord *aalbes* deze groote moeilijkheid opleverde, dat het in vele dialecten in gebruik is in een andere beteekenis, namelijk in die van „ zwarte aalbes " ; nochtans heeft dit slechts tot een paar vergissingen aanleiding gegeven, die we hieronder verbeteren. Al de andere opmerkingen gelden aanvullingen van ons materiaal, die natuurlijk het verloop onzer lijnen soms zullen wijzigen, daar door

(1) Een paar drukfouten, die in onze vroeger verschenen studie zijn geslopen, wenschen we hier te verbeteren :

L. B. 71/*M.* 61 regel 4 van boven moet staan 5 in pl. van 15.

L. B. 73/*M.* 63 regel 5 van onderen moet staan (L. 319) en (L. 369) in pl. van (I. 319) en (I. 369).

L. B. 78/*M.* 68 regel 6 van onderen staat [*innəbēzə*] ; phonetisch juist moet dit natuurlijk [*inəbēzə*] zijn.

L. B. 84/*M.* 74 regel 17 van boven moet staan [*wǭləbēzə*] in pl. van [*wǭlsbēzə*].

toevoeging van sommige gedeelten der *terra incognita* bij de vroeger omlijnde gebieden, deze naar de eene of de andere zijde worden uitgebreid (¹).

1. Aalbezie. — Wat vooreerst de verklaring van het eerste gedeelte van dit woord betreft, (door ons aan FRANCK-VAN WIJK ontleend) zijn we Dr. W. DE VRIES dankbaar voor verwijzing naar een in het *Tijdschr. v. Ned. Taal en Lett.* (XXX, 143 en vgg.) door hem gepubliceerde *Etymol. Aanteekening*, die ons was ontgaan. In tegenstelling met de schrijvers van het hierboven genoemde *Etymol. Wb.*, houdt hij het met de verklaringen, gegeven door het *Wb. der Ned. Taal* (I, 19 i. v. *aalbes*, en 17 i. v. *aal*). waar de meening wordt geopperd dat *aal-* het Mnl. *ale*, Angels. *ealo*, Nieuweng. *ale*, een soort van „ moutdrank of bier is, met minder hop dan in het gewone bier en dus zoeter van smaak ". Vooral de zwarte aalbessen werden gebruikt om drank te bereiden. De West-Oostvlaamsche naam *jeneverbes* (oorspronkelijk ook de zwarte) zou dan, volgens Dr. DE VRIES een tegenhanger vormen van *aalbes*. Dit is zeer aannemelijk, vooral na kennismaking met het zeer uitvoerige kultuurhistorische materiaal, door den schr. verzameld. Hij citeert ook de beschrijving van de bessensoorten door DODOENS gegeven (²): in zijn tijd (1559) waren naast *aalbesiën*, reeds de benamingen *beziekens over zee*, *Joannes Druyfkens* en *adelbeziekens* bekend (³). Daar het „ aal "-brouwen in onze streken langzamerhand in onbruik raakte, werd ook het woord niet langer begrepen ; in de zestiende eeuw werd *aal-* dus reeds door sommige der thans nog gangbare namen vervangen of

(¹) Over de relatieve waarde van de lijnen leze men § 2 na van de Algemeene Inleiding op de *aalbes*-kaart.

(²) Hierop had een onzer trouwste medewerkers, de Heer cand. J. WOUTERS (Steenhuffel), ons reeds gewezen.

(³) De tekst van DODOENS luidt : „ Eenige heetense hier te lande Adelbesiekens om dat sij de edelste van alle besiekens zijn " (!)

met het ongeveer gelijkluidende *adel-* volksetymologisch samengebracht. Andere associaties van denzelfden aard komen voor in het Antwerpsche *aalbezie*-gebied: we wezen reeds (1) op het te Mechelen gebruikelijke [*ārbęskəs*], waarin Dr. PAUWELS, wellicht niet ten onrechte, een contaminatie met *ei* [*ār*] meent te zien (2).

Bij zulke contaminaties speelt de beteekenis dikwijls geen rol: alleen de homonymie komt in aanmerking; men vergelijke de door Dr. PAUWELS ter plaatse opgeteekende vormen [*hǭgəlbēzə*] (naast zeldzamer) [*hǭləbęzə*] „hagel-" te Putte (K. 333) (3) en [*nōləbēzə*] „naald-" te

(1) *Leuv. Bijdr.*, XVI, 75/ *Mededeel.* 65, noot. Kortheidshalve zullen we voortaan de plaatsen van onze vroegere studie over de *aalbes*, die tegelijk in den XVIen jg. van de *Leuvensche Bijdragen* en in Nr. 4 van de *Mededeel. v. d. Zuid-Nederl. Dialectcentrale* verscheen, op de volgende wijze citeeren: *L. B. /M.*, met het cijfer der blz. naast iedere verkorting.

(2) We wenschen van deze gelegenheid gebruik te maken om onzen dank uit te spreken aan al onze medewerkers, die zich de moeite getroost hebben ons materiaal aan de feiten te toetsen en aan te vullen; buiten een groot aantal kleinere bijdragen over één of een paar plaatsen, ontvingen we uitvoerige brieven van de Heeren Dr. J. L. PAUWELS (voor de prov. Antw.), E. H. GEYSEN (id.), VAN OVERSTRAETEN (opteekeningen uit een 30-tal verschillende plaatsen), Advok. POSSOZ (Zuid-Brabant), PEETERS (Oost. Brabant), VAN SIMAEYS (Zuid. Westvlaanderen), enz.

(3) In 't vootbijgaan willen we er op wijzen dat hier een gebied ligt, waar, in tegenstelling met het algemeene Brabantsche gebruik, de *h* wordt aangeblazen: het schijnt een eiland te vormen in het groote *h*-looze gebied, dat hier natuurlijk langs alle zijden zijn invloed laat gelden. De verwarring van *h*- en *h*-looze vormen ontstaat wanneer een spreker uit het aanblazende gebied woorden zonder *h* van een *h*-loozen spreker overneemt en hieraan een *h* toevoegt met de bedoeling ze naar de klankwetten van zijn eigen taal te transponeeren; zulke zoogen. hypercorrecte vormen treft men b. v. ook aan in het Londensche cockney, waar de *h* regelmatig wegvalt, maar soms met de bedoeling goed te spreken wordt voorgevoegd, waar ze niet moet staan, b. v. *hinfant* (in pl. van *infant*), naast *orse* (in pl. van *horse*). Over dit belangrijke verschijnsel leze men thans het mooie opstel van Dr. KLOEKE, *Klankoverdrijving en goedbedoelde (hypercorrecte) taalvormen* (*Tijdschr. v. Ned. Taal en Lett.*, XLIII, afl. 3 en 4).

Koningshoyckt (**K.** 294) ; dit laatste vonden we ook te Ste. Kathelijne-Waver (**K.** 331). Uit het onderzoek van dit Antwerpsche *aalbezie*-gebied blijkt opnieuw dat een grondige bespreking van de aalbessennamen der roode soort slechts zal mogelijk worden na vergelijking met de veel talrijker *aalbezie*-vormen voor de zwarte bessen, alsook de namen der kruisbes en zelfs der framboos (1). Vooralsnog kunnen de gebieden der *roode aalbes*-kaart in het Zuiden van Antwerpen op de volgende wijze nader bepaald worden :

1° ten O. van Mechelen (**K.** 330) hebben de volgende plaatsen nog *aalbezie*-vormen : Putte (**K.** 333), Bonheyden (**K.** 334), Muysen (**K.** 335), Rymenam (**K.** 336) en Keerbergen (**K.** 337) ; hierdoor moet lijn XXII rechts van Nr. 333 en lijn XXIII niet boven, maar onder Nrs. 336 en 337 doorloopen. Benoorden Mechelen werden, zooals we op onze kaart veronderstelden, *aalbezie*-vormen opgeteekend te Duffel (**K.** 293), Koningshoyckt (**K.** 294) en Ste. Kathelijne-Waver (**K.** 331) ; in het uiterste Noorden moet Pulderbosch (**K.** 264), waar de grens dwars door werd getrokken, bij het *aalbezie*-gebied ingelijfd worden ;

2° zooals we vroeger vermoedden (*L. B.* 78 / *M.* 68, noot 2) staan de twee kleine [*(h)inəbēzə*]-gebieden niet afzonderlijk : hierbij behooren Herenthout (**K.** 301), Hallaer (**K.** 300), Wiekevorst (**K.** 302), Heyst-op-den-Berg (**K.** 339) en Beersel (**K.** 338) ;

3° daarenboven werd *St. Jansbezie* opgeteekend te

(1) Ziehier een lijstje van eenige Zuidnederlandsche namen van bessensoorten, waaruit blijkt hoe de verschillende vormen door elkaar loopen :

1. **roode aalbes** : *aalbezie (haal-, hagel-, naald-), hennebezie, St. Jansbezie, roode kroezel.*

2. **zwarte aalbes** : *aalbezie (haal-), moerbezie, stekebezie, St. Jansbezie, zwarte kroezel.*

3. **kruisbes** : *stekebezie, kroezel, groene kroezel.*

4. **framboos** : *hennebezie, stekebezie, flamboos.*

Schrieck (**K.** 341) en te Boisschot (**K.** 342). Hierdoor buigt de lijn XXIII van af Nr. 337 (zie hierboven) naar het N. O., loopt eerst tusschen 338 en 341 en dan tusschen 339 en 342 door; het [*(h)inəbēzə*]-gebied wordt dus naar het Z. begrensd door een driehoek met den top naar het Z. gekeerd, hierin ligt Beersel (**K.** 338); de basis, d.i. de Noordelijke grens tegen het roode bezie-gebied ligt tusschen het hierboven genoemde Hallaer (**K.** 300) en Bouwel (**K.** 269) dat *roode bezie* heeft.

4° In het Noordelijke gedeelte van het *aalbezie*-gebied hebben Broechem (**K.** 262) en Emblehem (**K.** 290) [*rō bēzə*] en vormen hier dus voorposten van het machtige *roode bezie*-gebied, dat van uit het Noorden der provincie de veel kleinere *aalbezie*-streek bestookt.

2. Zeebes. — In het Zuidelijke gedeelte van het *zeebezie*-gebied tegen de Romaansche taalgrens liggen een paar afwijkende vormen : *roode bezie* wordt gebruikt te Herne (**O.** 275), Edingen (**O.** 281), Lettelingen (**O.** 282) [1] en te Mercke [2] (deze kleine plaats komt op de grondkaart niet voor : ze moet aangebracht worden onder het cijfer 2 van Nr. 281 ; we geven haar Nr. 280a). Deze laatste drie gemeenten liggen in de provincie Henegouwen.

Zeebezie werd verder nog opgeteekend te Ressegem (**O.** 134) : het verloop van lijn **XIII** wordt hierdoor dus bevestigd.

3. Roode bezie. — Voor de wijzigingen van dit gebied in de provincie Antwerpen zie hierboven § **1** ; voor de *roode bezie*-vormen in het *zeebezie*-gebied, zie § **2.**

Over den vorm *hennebezie* [*inəbēzə, hinəbēzə*], die we *L. B.* 78 / *M.* 68 in den § over de *roode bezie* vermeldden, zie § **1.**

Verder werd *roode bezie* opgeteekend te Zeelhem

(1) Fr. Petit-Enghien.
(2) Fr. Marcq.

(**P.** 44), en insgelijks te Diest (**P.** 41); hier heet de zwarte bezie: *St. Jansbezie*; deze verwarring moet ons in dit bestreden gebied niet verwonderen, evenmin als de vergissing van onzen eersten korrespondent; lijn **XXXI** moet dus noordelijk (in pl. van zuidelijk) van Nr. 41 naar rechts ombuigen en boven Nr. 44 lijn **XXXVII** bereiken (in pl. van er onder).

4. Jenever. — Van de *L. B.* 80/*M.* 70 aangestipte *aalbezie*-eilandjes in het Oostvlaamsche *jenever*-gebied moeten Landeghem (**I.** 230) en Worteghem (**O.** 95) geschrapt worden; deze plaatsen behooren tot het *jenever*-gebied, Oordeghem (**O.** 43) integendeel heeft [*ōləbēzə*].

5. Troskesbezie. — Nieuwe gegevens (vooral verstrekt door den Heer VAN OVERSTRAETEN) laten ons toe dit type beter te begrenzen en zijn variëteiten nader vast te stellen.

1° Buiten de vroeger (*L. B.* 81/*M.* 71) medegedeelde plaatsen vinden we *troskesbezie* vooral ten N. en ten N.-O. van Aalst, namelijk te Lede (**O.** 46), Gijsegem (**O.** 57), Herdersem (**O.** 60), Moorsel **O.** 62) en Baardegem (**O.** 63); te Moorsel wordt soms ook *zeebezie* gehoord. De puntenlijn, die we hier als voorloopige Westelijke grens van *aalbezie* hadden aangenomen moet van af Gijzegem dus oostelijk van Herdersem en van Baardegem getrokken worden en bereikt de grens van het *zeebezie*-gebied waarschijnlijk ten N. of ten Z. van Massenzeel (**O.** 71): hierdoor valt de Zuidelijke hoek van het *aalbezie*-gebied weg ten bate van *troskesbezie* en misschien ook van *zeebezie* in een paar nog niet onderzochte plaatsen, nl. Meldert (**O.** 66), Esschen (**O.** 154), Hekelgem (**O.** 153) en Teralphene (**O.** 155).

2° Op de Zuidelijke grens (lijn **XIII**) heeft Denderhoutem (**O.** 150) [*trosbēzə*] naast [*ʒimbēzəkəs*] (ʒ = Fr. *j* in *jeune*); ook op deze lijn ligt Aaigem (**O.** 135) met [*ryə trobēzəkəs*],

3° Wij konden vroeger slechts een paar plaatsen aan-

geven met een bijvorm *troppel-* = *tros(ke)*. Thans is deze vorm opgeteekend voor een twaalftal gemeenten ten W. en ten Z. van Aalst, nl. Mere (**O.** 56), Nieuwerkerken (**O.** 64), Welle (**O.** 147), Denderleeuw (**O.** 148) (naast [*rūə tropəlbēzə*]), Erembodegem (**O.** 65) met het naburige Terjoden, Erpe (**O.** 52), Haaltert (**O.** 146), Kerksken (**O.** 136) en Boom (**K.** 287) (naast [*trosbēzə*]).

4° Een laatste uitlooper van dit type is *trosselbezie*, een duidelijk compromis tusschen *tros-* en *troppel-*; deze vorm werd opgeteekend in het Zuiden van de provincie Antwerpen tusschen de twee *aalbezie*-gebieden: te Breendonck (**I.** 271), Thisselt (**K.** 322) en Heyndonck (**K.** 326). Het naast elkaar bestaan van *troppelbezie*, *trosbezie* en *trosselbezie* wijst op een verwarden toestand, waardoor allerlei associaties, als b. v. het vroeger (*L. B.* 81/*M.* 71) voor Blaasveld (**K.** 321) vermelde [*glǫskəsbēzə*], gemakkelijk hun verklaring vinden.

6. St. Jansbezie. — Bij *L. B.* 84/*M* 74, dient opgemerkt dat de eigenaardige vorm [*sintjanskēzə*] ook te Achterbosch, een gehucht benoorden Moll (**K.** 276) in gebruik is.

Het vroeger (ibid.) voor Schaffen (**K.** 356) opgegeven [*uləbēzə*] voor de *zwarte aalbes* moet gewijzigd worden in [*huləbēzə*]; dezelfde vorm werd daarenboven opgeteekend te Meldert (**P.** 45). Te Diest (**P.** 41) schijnt de strijd tusschen *roode bezie* en *St. Jansbezie* dit eigenaardig resultaat gehad te hebben, dat deze laatste haar naam heeft afgestaan aan de *zwarte bessen* terwijl de andere [*ruə bēzə*] zijn gebleven ; zie § **3**).

Voor verdere kleine wijzigingen van de grenslijn tusschen deze twee vormen, zie hierboven § **3**.

Ten slotte werd [*sintjanzbēzə*] nog opgeteekend te Molenstede (**K.** 355) en [*sintjanzbēzə*] te Peer (**L.** 355) en te Zepperen (**Q.** 77) : deze laatste plaats is van belang, omdat hierdoor het verloop van lijn **XLIII** wordt bevestigd.

7. Roode kroezelen. — Aan dezen § hebben we niets toe te voegen.

8. Wijnbeer. — Bij vergissing werd (*L. B.* 86/*M.* 76) voor Montzen (Q. 253) [*wīmələ*] opgegeven in plaats van [*wiмələ*] met korten klinker.

L. GROOTAERS.

BLADVULLING

Goedbedoelde Taalvormen

In aansluiting met het hierboven (blz. 38 noot 3) genoemde opstel van Dr KLOEKE over zoogen. *goedbedoelde taalvormen* laten we hier twee door ons onlangs opgeteekende voorbeelden volgen.

De lezer moet weten dat het Leuvensch dialect, alle geronde klinkers delabialiseert (cfr. GOEMANS, *Leuv. Bijdr.* II, 31-32); alle Nederlandsche vormen met *u* of *uu* (*but*, *muur*) krijgen dus *i*, resp. kort of lang. Dit maakt het volgende volkomen duidelijk : 1° op een winkelraam in de zoogen. Parijsstraat kan men lezen : „*Munutie*"; de bedoeling is dat er *ammunitie* wordt verkocht. De vorm is ontstaan over Fr. *munition* > Leuvensch [*minīsə*]; dit werd volgens de klankwet Leuv. *i* = Nederl. *u* getransponeerd tot *munutie* [*mynȳsi*]; 2° een sociaal-democratisch kiesblaadje noemde onder de punten van het partijprogramma : „*ontgunning* door den Staat van sómmige Limburgsche koolmijnen". De schrijver heeft den vorm *ontginning* ten onrechte voor dialectuitspraak gehouden en hem willen vernederlandschen door de *i/u*-transpositie.

L. GR.

The Semasiology of Some Verbs of Motion and the Etymology of Dutch *langwerpig*.

(continued from p. 16)

to lose. In modern English it is of course principally transitive, but in the older periods it was often intransitive, cf. an early case in Beowulf, l. 1392: *ne he on helm losað*. As to its congeners, it may possible be connected with the Yorkshire *to loose* recorded bij the E. D. D. under 11: to move idly from place to place and cf. ib. under 20: to escape. It is mentioned here as an illustration of the interchange of transitive and intransitive meanings, not only as in the majority of cases of actual transition from transitive to intransitive.

to pull. Transitive of course in the main but intransitive in such cases as *to pull through*, to go, to get through a thing, *to pull up*, *to pull together*; these case are however all recent. *Teon*, its Anglo-Saxon counterpart, occurs as is of course well-known both in the transitive sense of to draw and the intransitive one of to be drawn, to go *(hi tugon forð)*; cf. Dutch *tijgen*, *toog*, *getogen* which has remained strong and *tijen* which has become weak. Compare also Du. *betijen* in the infinitive only: *laat hem betijen* = laat hem begaan.

to seek. In modern English usage exclusively transitive as in Dutch. But, just as it is quite common in the three modern Scandinavian languages in the sense of *to go*

(to a place) — *mange turister söger dertil i disse dage*, many tourists *go* there in these days, so it occurs as early as 1200 in the same sense in English too, the first instance of the N. E. D. being from the Trinity Coll. Homilies: *ðo began ðat folc sechen to his wunienge*. We are not here concerned in special with the origin of the change or interchange in question but for all that it may be remarked in passing that, when in a Danish dictionary (Dan. Ordb. for Folket) the analogous *finde ind* and *finde ud* is explained historically as standing for *finde vejen ud* = find out the way, with object omitted, this will undoubtedly prove false as such i. e. as a historical explanation, although it is very likely true as an interpretation of what it is felt to mean at present for contemporary linguistic consciousness. But although, as should be admitted, no analogues for this meaning are found in Old English or Old Norse, an independent development of this *to find* in the meaning *to go* may of course be thought of. Observe that traces of this would seem to be found in English dialects; cf. the N. E. D. *in v.* find, sub 16 (= to feel, which presupposes a meaning te seek) and the E. D. D. under *find* sub 5 where however the same quotation is marked as transitive.

to shoot. Occurs in the intransitive sense of *to issue forth* quite as early as in the transitive one of *to emit*, whence the leading meaning of *to send forth* darts or bullets may have developed. In Dutch too, as in English, the intransitive sense is just as common as the transitive one, so much so that the Du. dictionary mentions quite a host of intransitive applications first. For all that commentators will but too often be found to ignore the intransitive sense of the verb, where it is clearly the only one to operate with, as when Emerson in the glossary to his M. E. Reader interprets the word as *to shoot, to throw* in: *ðe duc* (William the conqueror) *hadde nogt al ised, ðat... his folc quicliche to ðe bataile sscet*, where not only his rendering *to throw* but also the

other reference for the meaning *to shoot* clearly point to his thinking of a transitive *shoot.*

to smite. In the Mediaeval Bestiary we find it said of the whale: *ut of his ðrote it smit an onde* (Emerson M. E. Reader. p. 19) where clearly *it smit* means *there issued.* In the same way Robert of Gloucester tells us of the famous bard of Hastings : *A swein ðat het Taylefer smot forð bivore ðer* (ib. p. 207). Other examples may now be found quoted in the N. E. D. sub 24. Compare mod. Swedish *smita* = to slink, to dodge, to hook it, Göran Delling I p. 137 (han) *smet sin väg,* where *sin väg* must not necessarily be a direct object, as little as in *he went his way.* Dr. Goemans reminds me of *uitsmijten* (in Schuermans): verbreeden, uitstrekken : die boom, die plant *smijt uit.*

to steal will undoubtedly be felt in its leading meaning as a transitive verb, yet modern English uses it quite currently too in the meaning of *to go,* to go furtively it is true, but this latter notion is far from always coming to the fore, and in any case the purely intransitive leading meaning of *to go* is there (1).

to stick, Dutch *steken.* Both of these will undoubtedly be classed as transitive by your average parser and, at the first blush at any rate, by many a professional in that subtle branch of philology too, for that matter. Yet such a phrase as *de wind steekt op,* the wind comes up, shows how very current the intransitive use is and we all know that a German *abstecher* is very much the same as a latin *excursus,* that *at stikke af* means in Danish to cut away, i. e. to go away which is also the meaning of Flemish *afsteken* (cf. Teirlincks Zuid-Oost Vlaams Idioticon); in the same way we have Flemish *uitsteken* = to go out of

(1) The N. E. D. in v., II, 8, 9, seems to attribute this to Scandinavian *stelask.* But it would seem that at that early time, *stelask* must have been borrowed as * *steals* (if not as * stealsk ! cp. bask, busk) unless we should find reason to suppose that such a verb had adapted itself to *steal* in form. Or was the meaning borrowed only?

the way; De Bo gives: *Hebt gij dat peerd zien uitsteken?*

Similarly we have Du. *uitsteken* in the leading meaning of to excel, of course, but there can be no shadow of a doubt that at the bottom of all this there must be something in the way of *to go*, to go out, to get out, to become better, to be higher than something else. This is very much apparent in the present Dutch *uitstekend*, excellent; the striking resemblance of the petrified imagery of this word to that found in Du. *uitnemend* will be found referred to later on under *to take*. — Dutch *bink steken* or *pink steken*, Flemish *pluim steken* should be mentioned here, merely however to suggest a possible connection to the future investigator, the origin of these expressions is as obscure as the meaning of the substantives contained in them. By the side of Dutch *de wind steekt op* we have *er steekt niets in*, and Flemish *zoo iets steekt niet nauw*, (Cornelissen en Vervliet, Antwerpsch Idioticon p. 1183, i. e. that does not matter very greatly, literally: that does not go (come) very near, and *het steekt niet op een frang of twee* = one or two francs more or less do not matter; *het steekt op geen kwartier* = a quarter of an hour more or less does not make any great difference. All this points clearly to the same intransitive use of *steken* as that which *sticks out*.

to strike. Just as in the case of the perfectly parallel *slaan*, this verb is often found in an intransitive meaning by the side of the more common transitive one, such as he *struck north*; cf. „*They went in by the Greyhound and so struck into Bridewell*", Dodsley-Hazlitt X p. 320 Ram Alley. See now the N. E. D. *in voce*.

to take. If any verb is felt to be transitive in its leading meaning it is this, just as its equivalents *nemen*, *nehmen* in Dutch and German and the corresponding *ta(ge)* in the Scandinavian dialects. And yet we *take* to a person or to the road or whatever worthier object of our affection we may have to substitute. Compare also *to take to one's heels* and: *she took along Shoelane and so home* (reference,

presumably to the same volume of Dodsley, lost).

And it is clear that the verb here essentially means *to go*. As to Scandinavian, one thinks of course of the common *at tage et sted hen, vi tar til Kristiania* etc (1).

As to English *niman, nimen*, the case for it is clear. The prevailing meaning both of old English *niman* and Middle E. *nimen* is a transitive one, — in Bosworth-Toller not a single intransitive use is mentioned, but the supplement gives one or two (sub VIII, 6) where in one case an other m. s. has the interesting variant *comon*; see also the N. E. D. in v., 2). For the Middle English period, Strattmann-Bradley does not recognise the intransitive use at all, but a look in the N. E. D. will help us to at least four instances, — of which one (1303) presents us with the variant *gede* for *nam*. I add from the same *Handling Sine*: *ryche Pers, ðe tollere in what stede he was* nome, and *And pryvyly away he nam, Tyl he to ðe porter cam*. (Emerson, M. E. Reader, pp. 96, 98).

And in view of all this it is difficult not to believe that in German *etwas durchnehmen* as well as in Middle Dutch *sinen wech nemen*, this verb, the accusative form notwithstanding, may go back to our intransitive nemen = to go; cf. the absolutely parallel *sinen weg* gaan. Whether French *prendre à gauche, à droite* is to be explained on the same line is a question that we need not try to investigate in this essay dealing with Teutonic languages but the case may be commended to fellow-investigators (2). Most interesting is in this connection the Dutch adj. *uitnemend*, mentioned already supra as a parallel to *uitstekend*. It can only mean: that which sticks out above something else, that which goes beyond, that which is bigger or larger.

(1) That mod. Icelandic *samtök* = conspiracy, may originally mean = the *going* or *coming* together, rather than be connected (how ?) with the transitive *to take*, is a suggestion I may be merely allowed to throw out here without going into the matter in detail.

(2) See a hint on this closely related „tournez à droite" in Vendryes, Le langage, p. 127.

And I cannot but think that it is this meaning of *niman* which throws a much desired light on the suffix *-naam* in Dutch *aange*naam, *voor*naam, *-nehm* in German *vor*nehm, *ange*nehm. Kluge holds that this suffix is connected with *nehmen* but the question how he does not even attempt to answer. Van Wijk (in the second ed. of Franck) interprets it as : „ originally (eigenlijk) = that which has been taken or which is to be taken in the first place " (vooraan genomen, vooraan te nemen) where the strained attempt to connect it semasiologically with the transitive to take = to get hold of a thing, condemns itself. (His comparison (¹) of lat. *prae-cipuus* suggests the question if perhaps *capio* can be connected with *hebben* which question is answered in the negative by Vercoullie and the N. E. D., — positively on the other hand, remarkably enough, by van Wijk himself. The working out of this suggestion and its bearing on the subject in hand lies however outside the pale of this investigation. *Voornáám* would on my supposition be composed on absolutely the same lines as the modern war-word (at least so far as Dutch is concerned, where it may be owing to German influence) : *vooraanstaand.*

By the side of these verbs illustrating each and all the interchange of the notions of transitivity and intransitivity (²), we have others that throw light on a closely

(¹) Vercouillie in his third ed. which has come to hand whilst correcting this proof, looks upon it as a translation from *praecipuus* too.

(²) Although as will be clear from several remarks in our text we are not concerned so much with the reason for this interchange, as with the fact of the two sets of meanings existing side by side, yet a word on this subject in a note will perhaps not be thought out of place. It is usually attributed „ very simply " to the omission of an object. See besides the hints given in what precedes, to quote only two modern writers, Kittredge and Greenough, Words and their Ways in English Speech (Mac Millan, 1902) p. 280 (where such an analogon as *to engage in the army* for *to engage oneself* is fully discussed) and to quote, perhaps the latest in the field, Falk, Semasiologi, p. 94, where oldnorse *leggja til* (cf. mod. Engl. *to lay to*) is explained as a matter of

related question of semasiology that it will prove of sufficient interest for our problem in particular and some connected ones in general, to investigate, if need be at some length and that notwithstanding it has already been hinted at more than once in what precedes. I refer to the interchange of the meanings *to go* and *to be* i. e. that of motion and that of absence of motion; see the notes *supra* on *dierbaar*, *volslagen*, *at slaa til*, *zodanig*, *to do*, *newfangled* and *uitstekend*.

As in the case of the preceding list, the verbs in question will be discussed in the alphabetical order of the English equivalents.

course as owing to the object having been omitted. As interesting in connection with the starting point of the present investigation, I add that Heine too (Deutsches Wörterbuch, in v. *werfen*) quotes such expressions as *in die fenster werfen*, *wann er unter einen haufen volks sollte werfen*, as owing to an object omitted.

The flaw vitiating such a reasoning as the above is this. It would only hold if we knew for certain that all these verbs were originally transitive, so that all we had to explain was the change from the transitive to the intransitive. But we know on the contrary that some of these verbs have originally been intransitive, by which fact the whole of the simple explanation falls to the ground, — as a *panacea* of course. Think of *werpen* itself (See the note on page 2). Of course, as this paper itself would be sufficient to prove, historical material abounds which proves the change from transitivity to intransitivity to have actually taken place, but it cannot be the only cause of the interchange we have observed. Another reason for this change may be the reflexive meaning of some verbs passing into intransitivity such as the N. E. D. assumes *in v.* dwell. It is also possible that the Scandinavian reflexives in *-st*, *-sk* (i. e. *sik*) should have contributed in some few cases at least to this change; in English they seem however to be found in *bask* and *busk* only. Besides, the factor for the interchange of the two categories, we may have to take into account from our present point of view, is the survival of an original intransitive meaning by the side of the transitive one which our oldest extant material has accustomed us to look upon as the only original one, simply because the transitive meaning predominates there.

With old norse *leggja til* quoted supra, cf. modern norwegian *lægge afgaarde*, — *afsted*, — etc., quoted in *Maal og Minne* 1923, p. 233, from Asbjörnson and Moe's Norwegian Fairy Tales.

to be. If there is any verb that seems to express nothing but the mere fact of existence under certain conditions of time and place, it is this. But the meaning is clearly *to go* in such expressions as *I am off*. With which we may compare at once the Flemish *ik ben weg, ik ben vort (ək bɩn wɩç, ək bɩn vyrst)* and Danish *at være med*, to come, to go with a person. It is interesting to see how such a colloquialism as *I am off* is treated in the N. E. D. Under 6, *to be* it is recognised to have the meaning „ idiomatically, in past, now only in perfect and pluperfect senses, with *to*, and a subst., or infinitive of purpose; To have been (at the proper place) in order to, or for the purpose of." Cf. Sp(an.) and P(ortuguese) *fué* 'I was', in the sense of "I went". Three instances are quoted ranging from 1645 to 1760, and one 'modern' i. e. made up one : „ I had been to see Irving that night." And under (6) *b* we have our very expression : *to be off, to be away* explained as a graphic expression for „ to go at once, take oneself off," with three instances from 1826 (Disraeli), 1873 and 1884 : „ I must be off into the woods."

See on such expressions as to be home ('we shan't be home again before..., Thackeray, where the meaning of *to come, to go, to move*, clearly comes to the fore, as opposed to the rest, apparently essential to that of *to be)* Poutsma, *The Characters of the English Verb and the Expanded Form*, Groningen, Noordhoff, 1921, p. 13, as well as his *Grammar* (as quoted) p. 16, on *to be dead*, to have died, with a clear notion of change implied in stead of rest.

It is curious to remark that whereas the Spanish and Portuguese equivalent is recognised in the N. E. D. to have fully developed the meaning of *to go*, the very same equivalent for *to be off* is hidden away as if one had to be ashamed of it under the „ worts, worts, worts " that it is but „ a graphic expression for to go at once. " Why not recognise that here too we have a case, rare if you like and colloquial only, but none the less fully devel-

oped for that matter, of an old *wesan* = to go? For this is precisely the significance of the fact that the N. E. D. does instance the expression before 1645; the very early existence of the verb in that sense is not recognised there. But when King Alfred in his Voyages of Ohthere and Wulfstan (Sweet, Reader, p. 18 : ll. 4) says that *he sæde ðeah ðæt (ðæt) land* sie *swiðe* lang norð ðonan, the translation „the land *extends*" is, if not the one possible rendering, certainly the meaning intented. But if my reader will look up the context of the words of l. 11 (ib.; p. 18) *ða* wæs *he swa feorr norð swa ða hwælhuntan firrest farað*, he will see that here the meaning *he went* or *had gone* is beyond doubt, and not *he had been* in the ordinary sense of he had been present. In the Anglo Saxon Chronicle, under the year 894 we read (ed. Plummer, p. 86) > wæs *se cyng ða ðiderweardes on fære... ða he ða* wæs *ðiderweardes*, > *sio oðeru fierd* wæs *hamwærdes* " etc.

This meaning of *wesan* is again not clearly recognised as such by the dictionaries, Bosworth-Toller *e. g* stowing it away under the „independent verb denoting existence" sub 4 with a sort of *notbehelf*-explanation „where motion takes place", — with two instances (one, with the reflexive *heom* not fully to the point). The supplement however adds three more, but without any rectification. Attention once having been drawn to this point, other instances from Old and especially Middle English are likely to come to light, — possibly, but this is far from certain, the quotation in the N. E. D. under *2* and *23* may prove of interest here in the light of further knowledge.

As a parallel to Flemish *ik ben weg*, we may think of *zij is hem* wezen *zoeken*, by the side of *zij is hem* gaan *zoeken* (1). Compare also Dano-Norvegian *være væd* (= to acknowledge : du vil bare ikke være ved det, Ibsen, S. V. 7, 63) with *vedgaa* in the same sense.

(1) Dr. Goemans quotes *j'y fus à l'instant* = je m'y rends.

Conversely, *weorðan* occurs more than once in the sense of *to be*, a sense fully recognised and abundantly illustrated, though more or less incidentally, by Bosworth-Toller; see also Ernst Kock, Arkiv för nord. Filol. 30, 1922, s. 273, where an emendation of his on Edda Hym. I. is supported partly by a reference to this change of meaning in Anglo-Saxon.

to become. The one verb to be treated here is the Scandinavian *at blive* whose leading sense in the three northern languages has precisely that meaning of to pass from one condition into another, *han blir nok valgt*, he is not yet chosen but he will no doubt be, whereas the corresponding Dutch *blijven* (as *bleiben* in German) *hij blijft zeker wel gekozen*, of course suggests that he has been chosen and that no recounting of the votes is likely to change this fact. The original meaning is undoubtedly that of *to remain*, that of *to become* representing the later development, — the word is universally recognised as being composed of a contracted prefix *be* — and a word connected with *to cleave* = *to stick*. The question what this Scandinavian *blive* owes to German dialects with regard to its form as well as its semasiology is one that cannot here be entered into in detail; it has been discussed in the etymological dictionaries of Tamm, Falk og Torp; see also and especially Björkman in Språk och Stil, II, 90, but it should be mentioned because the result arrived at *e. g.* by Björkman (which Hellquist, p. 48, accepts without even discussing the problem) confronts us with the undoubtedly remarkable fact that the word has to such a large extent missed that very meaning in the Germanic languages which, having been borrowed in the Scandinavian dialects, had there become the leading one. But the fact need not be doubted for that reason, especially because the meaning *to become* however rare it may be in modern Germanic dialects has not been quite lost. When in Dutch we say *dat iemand in gebreke gebleven is* to perform what he had undertaken to do, the case is

perhaps doubtful, — the *being in default* may indeed have lasted some time, but when we think of such an expression as *een man is dood*gebleven, we have a clear case of *blijven* = to become. Nobody would here think that what there should be expressed is that, being dead, the man remained so; it clearly means simply *he died*. This can be doubted the less that Middle Dutch *bliven* often meant *to die* without more ado: „ Ende sloech den ridder opten cop Met eenen hamer dat hi bleeff, " quoted by Oudemans, from „ Der minnen Loep. " But, although Middle Dutch gives us many an instance where *bliven* means *to become* in the more general sense too, the results of this little investigation are so meagre that I should like to be allowed to urge my readers to search the modern dialects for other cases and bring them to public knowledge (1).

to fall. Strictly speaking, the change of meaning involved here does not fall under the head of the semasiological development we are here investigating, but I should like to say a word or two about this verb as there are some points of contact with what precedes and follows.

I mention first the Flemish verb whose peculiar meaning first called my attention to the interesting semasiology: *die klok is stil gevallen*, that clock stopped,

(1) The difference in meaning between the Scandinavian *at blive* and its German counterpart has been the cause of a most remarkable mistake on the part of the Dane Karl Verner in his famous paper in the Kuhn's Zeitschrift where he explained how „ der verstärkte luftstrom in der accentuierten silbe die tonlose explosiva tonlos erhalten konnte, d. h. verhinderen dass die stimmbänder zum tönen verengert *blieben*." Here the word *blieben* is of course a Danicism for *wurden*, — the *erhalten* shows the way for any of my readers who cannot investigate the matter now from the phonetic point of view (see on this my *Tenuis en Media*, 1908, Gent). The most remarkable aspect of the question is perhaps presented by the fact that all later investigators of „ Verner's Law" have calmly continued to build further on Verner's contradictory German formula. (Compare also *to be dead* = to have died; 15/5/'25).

with which compare the Dutch equivalent: *die klok is stil* gaan *staan*. Compare also Dutch : *dat valt mij zwaar* (¹). The corresponding Scandinavian *det falder mig svært* may be studied in the recent Ordbog over het Danske Sprog, vol. IV, kol. 677. Poutsma in his remarkable collection of grammatical material, called A Grammar of Late Modern English (I, I, p. 14), gives quite a number of cases of *to fall* as one of the „ verbs that are found to do duty as copulas of the third group" (his real copulas of the third groups are, p. 11, the verbs *to become, to get, to grow* and *to turn*, answering to the Dutch *worden* or *geraken*). The question as to its having to be looked upon as a copula or not can only be studied in Mr. Poutma's context and need not retain us here, — what does interest us here is the fact that, so far as I can see, in each and all of these cases *fall* may be rendered by such a verb as *to become*, in other words the notion of „to become *lower*" has everywhere given place to that of *to become* without more, i. e. to pass from one state into another.

For German *fallen* = to became, I can refer to a very interesting paper by Kluge in the Zeitschrift für Deutsche Wortforschung, VIII, p. 31. I for one cannot but think that with the possible exception of the meaning assigned to his first group (*fallen* or *gefallen* in the sense of *geboren werden*, von Tieren, wohl auch scherzhaft von Menschen?) all his examples may be looked upon as variants of the original meaning *to go, to come*. Thus his fallen = von Pferde springen (2) and = ins Boot springen (3) are in fact nothing but an application of the meaning *to go*, — a case like „*fall ins Boot!*", *das Kommando oder der Befehl an das Volk ins Boot zu gehen* will be sufficient to take away any latent suspicion that in the case of Kluge's third group we really still had a clear reminiscence of *fallen* in the sense of to take up a lower position. In

(¹) Dutch examples may be found, as I see afterwards, in „ Taal en Letteren", X (1900) p. 95, and a few additional ones *Ib.* 1901, p. 484.

Kluge's instances *fallen* does not only translate *descendere* (Luther 1536, Moses, 1, 24, 64) but also *ascendere* (ib. Samuel, 1, 30, 17: vierhundert Jünglinge, die fielen auf die Kamelen, *qui ascenderunt camelos*.

This change of meaning may be studied in the instances of the N. E. D. too, — see *ib.* under 33, to some extent 40 (1), 44-48 etc. And when once we are familiar with the idea that *to fall* really often occurs in the sense of *to become, to befall,* (come to) *pass*, we may even be tempted to recognise that meaning as early as in a Beowulf passage, where we read of the *wyrmas and wildeor* that they *on weg* hruron *bitere and gebolgne* (l.l. 1431, 32), where there is of course no question of any real fall. — They simply *got* away more or less quickly.

to lie. When in the Anglo-Saxon Chronicle (893) we read of a river that is just spoken of, that it „ lið *ut of ðæm wealda*", there cannot be the slightest doubt that the verb indicates not any rest, as *licgan* usually does, but a movement, — Sweet in his Reader (p. 209) renders it by *flows*, — an application of *to go* which suits the context very well of course. In the Voyages by Ohþere and Wulfstan which Sweet prints there as his IV, we read (p. 18, l. 7 seq.) *he sæde ðat he æt sumum cirre wolde fandian hu longe ðæt lond norðryhte* læge", there can be little doubt that we have practically the same meaning here: how far the land e x t e n d s is what Ohþere wishes to investigate, so *to go* taken metaphorically. Any remaining doubt about *licgan* existing with a sense of motion will be removed by a reference to

(1) When we read there that the meaning of *to become* then „usually denotes an unfavourable condition for the complement", we might be inclined at first to find a reflex of the leading meaning of *to fall* in this: a change from the higher to the lower might of course imply metaphorically one from the better to the worse. But he who reads that alternatively the complement may denote one „ that comes in the ordinary course of events" will see that this is not so, — an impression that I think is likely to be confirmed by a further study of the cases quoted.

Bosworth-Toller's Dictionary, the Supplement does not seem to contain any further instances. And although this use, or this application, seems confined to the *lying* i. e. running of roads or streams, this is sufficient to admit the verb into the list of those where the interchange of rest and motion may be found illustrated.

Modern English or modern Dutch does not seem to know the verb in this sense, although such a frase as : *waar ligt die rivier* comes very near. Similarly in Danish *Donauströmmen som ligger her* (Holberg's Den politiske Kandestöber, II, 1) which need certainly not be changed into *löber* as Hans Brix proposes (Edda, 1916, 4 p. 313) (¹). That the verb must really at one time have indicated motion instead of rest in Danish too, may appear from Kalkar's Ordbog til det ældre danske sprog, II, p. 797 ; cf. ib. sub. *2, 6 thet er en gudheligh bön med huilcken i schulle iidheligh liggæ myn hymmelske fadher i öreth*, literally : a prayer with which you constantly should *lie* my heavenly father (dative) in the ear, and ib. *3 : ligge imod = modstaa, stride imod* e. g. *Tha jeg bleff gammel ...tha willæ meg allæ liggæ i modh* (²).

to stand. Mod. English *to stand to sea* is in itself already proof conclusive that here too we have to reckon with a meaning of motion instead of rest. And as *to stand aloof* means not only to hold oneself away from a per-

(¹) The expression *Jeg kand see det paa Donauströmmen, som* löber *her* would be quite out of tune here ; the one reason for the substitution adduced : that *löber* is proved to be the right reading because it must be presupposed by Sivert's reply : *Den Donauströmmen löb noget for stærk,* is of no significance whatever, for here *löb* refers to the fact that the inkstand has in the meanwhile been overthrown and the ink *flows* freely indeed.

(²) In Prof. Jespersen's latest work, his important *The Philosophy of Grammar,* I find (on p. 266) the following remark : „ Many verbs denote both state and change, in *to lie down,* the latter meaning is denoted by the adverb ". — The above study will no doubt have shown that this explanation, although of course in itself quite unobjectionable is not the only possible one.

son i. e. to stay where you are, but also to move away from a person (Neryssa and the rest stand all aloof, Merch. of Venice, III, 2, 42, cf. N. E. D.) (¹) to stand is clearly in the case of the preceding verbs discussed. In Dutch we have *iemand naar het leven staan,* as in Scandinavian *staa en efter livet,* where the notion of motion is unmistakable (²) As possible analogues we may mention such words as Dutch *tegenstander* and *voorstander,* an antagonist and a protagonist, where it will no doubt be admitted that although „a man that *is* against another" yields a good meaning too, that of „ a man who *goes* against some one else, is the more likely etymon. An indubitable analogue on the other hand would seem to be found in the D.-Norw. *at staa af,* to descend; this this cannot possibly be = *to be* (*down*) but must mean *to go* (*down*) (³). But when we read that *bryllupþet skal staa paa Hotel Phœnix,* we have *to stand* clearly radiating in quite an other direction, *viz.* simply that of to be, — without anything like the additional notion usually associated with *to stand,* that of something erect. This meaning will be found abundantly illustrated in English in the N. E. D. (5, *e*; 15 b ?; 20, 39 etc.). In the same way in Dutch we have: *wat staat daar,* i, e. *wat* is *daar, what* is *there?* And as we found norw. *modbyr* and *andbyr* (⁴) to contain the intransitive *beran* = *to go,* so apparently corresponding modern Icelandic *andstæður vindur* = unfavorable wind, is likely to contain our *stand* = to go. to move, too.

Coming to the older periods, we have a clear case in Beowulf 727: *him of eágum* stod... *leoht unfæger,* as well

(¹) See ib. also in v. v. *to stand apart, aside, away, back,* etc. etc.

(²) Italian *come sta* when compared to Du. *hoe gaat het,* Germ. *wie geht's,* is likely to prove a case in point but to investigate this would fall outside the scope and limits of this paper.

(³) I now find this recognised explicitly by Falk og Torp, in v. v. *staa,* p. 279, *b.*

(⁴) Usually a.s. *ambyre* is explained *favourable.* Prof. Craigie has recently shown that it is just the reverse.

as ib. 1435: *ðæt him on aldre* stod *herestræl hearda.* „In either case the element of motion comes clearly to the fore. This is illustrated in Bosworth-Toller under no. XII by more than one instance but is curiously enough not frankly recognised as actually meaning *to go, to move*, it is hidden almost as with a blush at the boldness of the thing, under the vague indication of direction, lit. and fig. " (1). There is not the slightest hint in Bradley's Strattman as to a a similar meaning for the word in Middle English. Yet this meaning is beyond doubt there too. In Havelok we read of the young boy, when Grim and Leve see such a remarkable light in his room that „ *of hise mouth it stood, a stem als it were a sunnebem* -' where clearly the comma behind *stood* (Skeat, p. 22, l. 591) should be deleted: From his mouth there came, there went a ray of light (2).

Much more doubtful are the two following cases. In Robert of Gloucester's Chron. we find it said of „William bastard" that „ *As ðe hende he düde verste, and messengers hym sende, ðat he* understode *him bet hys dede vorto amende*". I quote the fragment from Mätzner, Poetry; cf. ib. p. 146 ll. 68-70. Mätzner translates: „ *sich besser besönne*" and adds; Das relativ gebrauchte *understand* entspricht überhaupt dem Begriffe einer Selbstverständigung, Einsicht und Besinnung, dann auch überlegter Entschliessung „upon which he quotes four more passages from the same chronicle. One of these only, *ðe*

(1) Similarly in Sweet's A. S. Dict. — But Clark Hall recognises a sense of *to appear* after Earle's note to Beowulf 1038: *þara anum stod sadol searwum fâh, since gewurðad.*

(2) It is not impossible that the same interpretation wil, help us to a better understanding of l. 277: *Al Engelond of him stod awe*, which Skeat, p. 108 explains as „ awe of him stood to (resided in) all England". — This seems very forced and if England is really in the dative as Skeat expressly tells us, an interpretation in accordance with my explanation of l. 591, may seem much more satisfactory: „to all England then went awe of him" — all England was, stood, in awe of him.

King vor yre erytage hym gan understonde *to bring roberd is sone... in is warison ðere* is quoted by the N. E. D. in v. (sub. 8, b) as the only illustration of to understand (= to comprehend) with the special meaning *to plan, to devise*, and from the fact that 8, a in the N. E. D. contains the illustrations for a passive meaning of this same to understand, of „*to be informed, advised or (so) minded*, it is clear that Prof. Craigie here connects this use as that by Robert of Gloucester semasiologically directly with the usual verb to unders‘ ınd = to comprehend, which same unconscious effort seems to underlie Mätzners semasiology as quoted. It may well be asked if we have not a trace here of a verb that semasiologically as well as morphologically should be kept apart from to understand = to comprehend. The meaning would seem to be: and and he sent messengers (to say) that he (Harald) had better take upon himself to „amend his deed" i. e. to make undone what he had done, *viz.* taken the royal dignity to himself, knowing as he did that William had a right to it.

If that interpretation is admitted then *ðat he understode* would mean that he (*had better*) undertake. Which by itself, but possibly also in connection with what precedes about *to take* = to go, may point to *understand* here having come to the meaning required by our context as explained, via that of to go under a thing and take it upon one.

The next case is found a little lower down in the same chronicle. (Mä. p. 166, 1. 142) Duke William says that whatever Harald may maintain, he, William „ *up ðe pope looking of Rome, he ssolde yt do And he wolde ðerto* stonde." Now, this might of course seem to contain the usual *to stand* = remain, cf. Dutch : dat hij daar bij *bleef*, but as other quotations in Mätzner would seem to make good, the meaning is *to submit*, as Mätzner translates, and this uninfluenced testimony, together with the considerations that precede, may make one pause before

deciding offhand that this case fălls entirely outside the scope of the present article.

* * *

The preceding investigations into the semasiology of our two series of verbs will have made it clear, it may be hoped, that no objection can be formulated against the former part of our paper : the etymology of *langwerpig*, from the point of view of the semasiology involved, and the advisibility will consequently appear why, as the title of our article showed the two subjects have been treated together under one head. To recapitulate the results briefly : the second and more general part of these investigations has brought ample material (which further study would undoubtedly increase very easily) bearing out and paralleling not only the interchange of transitive and intransitive meanings of verbs (our first list) but also the semasiological change of *to go* into *to be* (as well as *vice versa*); see the second collection. For there cannot after this be any doubt that if *weorpan* really means to stumble, i. e. *to fall, to go* and if we have the notions *to fall* and *to go* interchanging with that of *to be*, no apriori objection can be felt against the quintessence, the conclusion of the present paper that *langwerpig* meant originally that which *is* long.

The composition of the word would then be analogous to that of the Scandinavian words in *-vorn* (connected with *worden, zijn*, although other suffixes such as *faren* seem to have had some influence here; see Falk & Torp in v. *knarvorn*) and perhaps also with Dutch *hoedanig* (about which see *ante*) in each of which cases the original suffix has been entirely absorbed, semasiologically speaking, by the preceding head-word. Consider by way of what may perhaps be looked upon as something of a clincher, the consideration that the semasiology of *langwerpig* = wat lang *is*, would on our supposition be

exactly paralleled by that of the expression : wat (ons) lang *valt* i. e. lang voorkomt, lang *is*.

* * *

When in the November of 1921 the germ of the present article was read at the meeting of the Philological Society at Brussels, one of the members asked if *langwerpig* should not rather be explained as a literal translation from a mediaeval scholastic term, just as, much in the same way I suppose, Dutch *barmhartig* goes back via Gothic *armahairts* to Latin *misericors* and *lankmoedig* undoubtedly is a translation from Lat. *longanimis*, Greek **μακρόθυμος** (1), with the addition however of the suffix *-ig*. The number of such „ translation loans " as Jespersen calls them (2) is so considerable, so many „new" words in Ulfilas' bible will be found to be based on the process, that the suggestion is in itself far from improbable, and I thought it useful to reproduce this objection to the derivation as here proposed by way of winding up my article, as a similar objection might conceivably cross the mind of my readers. But it seems to me that it is only an apparent objection. For, apart from the fact that no such latin term, scholastic or other (3), was quoted

(1) The Lord is merciful and gracious, *slow to anger* and plenteous in mercy. A. V. Psalm 103, 8, but in an Early E. Psalter from c. 1300, the same passage has : *long mode*, a still closer rendering, without suffix ; cf. N. E. D., p. 413, *c*.

(2) Language, p. 215. „Calques linguistiques ", quoted ib. seems a much less happy term. Vendryes' „Emprunts par traduction" is better ; he quotes some p. 241, 341 of an entirely different character. To quote the latest writer on the subject I have seen, I mention Falk's Semasiologi, pp. 24, 26, 41, 80, 119.

(3) It should not be left out of consideration that even if *langwerpig* should ever prove a translat on from the Latin, it is not likely to turn out to have belonged to the scholastic sphere of thought at all, but from the nature of the case, i. e. the meaning of the word, to the group of puristic renderings to which we owe *arrisers* for *rebels*, *up-*

from which *langwerpig* in that case might be supposed to be derived (the ordinary equivalent *oblongus* cannot of course enter into consideration (¹)) the main point not to be overlooked here is that *if* such a hypothetical form should be discovered, the chances are that, precisely because *langwerpig* would then be its closely rendered counterpart, this hypothetical original would present exactly the same semasiology as *langwerpig*, and the problem we should thus be confronted with, would be the same, only transferred from Dutch to Latin philology, — it would, in accordance with what precedes, also prove to contain two elements, one meaning *long*, and the other not : *to cast*, but *to go*, *to be*.

But the objection which prompted these concluding remarks will not have been without some importance, be it only because it would have been the means of placing an investigator into the not very usual position of having found the etymology of a word, before knowing of the existence of the word itself.

H. Logeman.

Ghent, Belgium, May 1923.

bearers for *supporters* and the like (These two words are found in the First Petition to Parliament, 1386).

Dr. van Langenhove thinks of the possibility that the word if derived from a Latin original, might after all indeed prove to be a puristic translation but one where the translator had himself misunderstood the original to contain an element meaning *to go* or *to be*.

Of more importance however seems to me his sagacious remark that *langwerpig* being a relatively modern substitute of *langwerpel* — or *langwerpelt* which two forms seems genuine Germanic forms, a translation from (a hypothetical :) Latin, thus becomes even less probable than it already seemed to me to be.

(¹) The exact force of *ob-*-in *oblongus* it is perhaps difficult to determine ; according to the N. E. D. there is no analogous word in Latin. — As this is hardly the place to investigate the word in detail, I merely throw out the hint that *obscurus* and *obstupidus* may help us. Does not *ob-* in *oblong* indicate the idea of *towards ?* Oblong. — not strictly the same as long, but more or less long, — lengthened?

Notes on Corneille

I. — The Dedicace of Corneille's THÉODORE

Corneille's tragedy *Théodore, Vierge et Martyre*, was acted in 1645 and appeared in print in 1646. Corneille himself testifies that it had no success on the stage: „ La représentation de cette tragedie n'a pas eu grand éclat, et sans chercher des couleurs à la justifier, je veux bien ne m'en prendre qu'à ses défauts, et la croire mal faite, puisqu'elle a été mal suivie. J'aurais tort de m'opposer au jugement public " (1). When the play was printed, Corneille dedicated it to „ *Monsieur L. P. C. B.*"

Who is hidden behind these four mysterious initials? According to Marty-Laveaux nobody at all. He remarks: „ Il est probable que Corneille, découragé par le mauvais succès de *Théodore*, n'a présenté cette pièce à personne, et qu'il n'a écrit cette sorte d'épître dédicatoire que pour tenir lieu d'un *avis au lecteur* " (2). No convincing reason is given to explain this supposed subterfuge on the part of Corneille. However, if he had felt the need of prefacing his *Théodore* with an *Avis au Lecteur*, it is more than probable that he would simply have written one, instead of addressing a fictitions *dédicace* to a supposed patron. For his *Nicomède*, for instance, he wrote an *Au Lecteur*, but no *dédicace*. Moreover, the introductory sentence of the *dédicace* clearly refers to a real person: „ Monsieur, je n'abuserai point de votre absence de la cour pour

(1) *Examen de Théodore*, Marty-Laveaux, V, 10.
(2) Marty-Laveaux, V, 8.

vous imposer touchant cette tragédie : sa représentation n'a pas eu grand éclat" [1]. The personal tone is maintained all through, so that there seems to be no reason for supposing that Corneille was addressing an imaginary being.

Now, in 1644 and 1645, when the play was written and staged, Corneille still resided at Rouen and was, no doubt, acquainted with a distinguished Rouen citizen, Claude Boudard, who during those years was *Prieur* of the Merchants of that city [2]. The *Prieur* of the merchants was a kind of magistrate, a chief judge in a commercial court, and Corneille as „ *avocat à la table de marbre* " must have known him. The historian Farin gives the following information about this dignity : „ La ville de Rouen estant devenue extrêmement marchande... il a esté nécessaire, afin que le traffic allât de mieux en mieux, d'exempter les marchands des longues procédures qui se font aujourd'huy par devant les magistrats et les juges ordinaires pour ce qui regarde seulement le traffic. C'est pourquoy l'an de grâce 1556, ils obtinrent lettres du Roy Henry II portant l'établissement de la jurisdiction des Prieurs et Consuls, qui auroient pouvoir d'entendre les raisons des parties, et de vuider les différens qui arrivent dans le commerce" [3]. It must be noted that the initials of the *Dédicace* of Corneille's *Théodore* : „ A Monsieur L. P. C. B., fit exactly the name and the dignity of Claude Boudard : „ A Monsieur Le Prieur Claude Boudard ".

If the initials L. P. C. B. had been written at hazard by Corneille and without reference to any particular person, — as Marty-Laveaux holds, — we would stand before a most astonishing coincidence : without knowing it Corneille would have written down the initials

(1) Marty-Laveaux, V, 8.
(2) Farin, *Hist. de la ville de Rouen*, 1668, I, 368.
(3) Farin, op. cit., I, 359.

of the *Prieur* of the very year that *Théodore* was staged and with whom he was personally acquaintcd. If the initials indicate some other person, the same coincidence would have to be invoked. Yet, such a coincidence, unlikely as it seems, is not absolutely impossible. There is nothing dogmatic about the suggestion here made as to the identity of *Monsieur L. P. C. B.* — the only one so far, — and I would welcome any other explanation that is more convincing.

Against the explanation of the initials proposed here seems to argue the fact that the first sentence of the *Dédicace* states : „ Monsieur, Je n'abuserai point de *votre absence de la cour* pour vous imposer touchant cette tragédie..." If the word *absence* is taken in its ordinary meaning, the person to whom *Théodore* was dedicated would have habitually or accidentally resided at court, in Paris. And, Claude Boudard lived in Rouen. But in Corneille's vocabulary, as in that of other 17th century authors, the word *absence* sometimes has an absolute sense and is an equivalent for *éloignement, séparation,* rather than merely *non-présence.*

The following examples seem pertinent in this connection :

Corneille : Quelque ravage affreux qu'étale ici la peste,
L'*absence* aux vrais amants est encore plus [funeste. (M.-L., VI, 135).

Absence here means *séparation, éloignement,* and obviously not *non-présence.*

Un esprit amoureux *absent* de ce qu'il aime. [*Veuve,* 346).

Quoiqu'*absent* de ses yeux il me faille endu- [rer. (*Cid,* 1835).

„*Absent* de ses yeux" is here an equivalent for: éloigné de ses yeux.

Malherbe : Envoyez-nous vos pensées ; quelque *absence* qu'il y ait, vous serez avec vos amis (88, 464).

„ Quelque *absence* qu'il y ait" means here clearly : Quelque distance ou éloignement qu'il y ait.

La Fontaine : L'*absence* (la séparation) est le plus grand
[des maux. (II, 361).
L'*absence* est aussi bien un remède à la
[haine. (III, 68).
Racine : Que cette même bouche après mille serments,
M'ordonnât elle- même une *absence* éternelle.
[(Ber. 1198).

In the *Dédicace* of *Théodore* the words „ votre absence de la cour" would then mean : votre *éloignement* de la cour. This explanation would agree with the fact that Claude Boudard resided at Rouen.

II. — An early Commentary on Corneille's CID

The *Recueil général des questions traictées ès Conférences au Bureau d'Addresse, sur toutes sortes de Matières ; Par les plus beaux esprits de ce temps...* 1646, contains (Vol. IV, p. 401 sq.) references to Corneille's *Cid* in the report of a discussion of the problem of honor versus love. This discussion took place on March 12, 1640, and affords a contemporary view of Chimène's internal struggle. Since it has not been noticed, I give here a few extracts from it :

„ Aussi, l'amour se fait volontiers en jeunesse lors qu'on a faute de jugement et d'expérience et que l'on est moins capable d'honneur. Mais si tost qu'on a pris un véritable sentiment de l'honneur et qu'on peut juger, l'amour ne trouve plus d'acces ; et tandis qu'on est également capable des deux, on ne l'est véritablement de l'un ni de l'autre : C'est aussi pourquoy Le Cyd vengeant sont père, préféra l'honneur à l'amour de Ximène.

(Le 4ᵉ dict). Que n'estant point ici question de ce qui se doit, mais de ce qui se pratique, on trouvera par l'exemple des plus forts de l'histoire sacrée et profane, que l'amour des femmes a esté le plus fort, non seulement comparé avec l'honneur auquel il se trouve ordinairement opposé, mais à tous les autres biens. Et pour ce

que le montrer dans la vie des particuliers de toutes conditions, que l'amour porte à la plupart des autres actions, seroit donner lieu à la réponce, qu'il s'agit ici de force qui ne se trouve pas dans les âmes communes : voyons dans celles des Héros, que l'antiquité nous a proposez pour autant de patrons et de modèles de la plus haute vertu, ce que cette passion de l'amour y a pu faire..." Follow a number of examples from sacred and profane history, tending to prove that love is supreme and that heroes frequently neglected their duty to follow its whiles. The speaker concluded : „ C'est pourquoy Ximène, épovsant le Cyd préféra l'Amour à l'honneur".

New York University. G. L. van Roosbroeck.

UEBER EXPERIMENTALPHONETISCHE UNTERSUCHUNGEN MIT SINNLOSEN REIZEN

AUS DEM PHONETISCHEN LABORATORIUM
:: DER UNIVERSITÄT HAMBURG ::

Sinnlose Reize sind willkürlich zusammengesetzte Lautgruppen.

Seit etwa dreissig Jahren sind sie in der Experimentalphonetik gang und gäbe, weil sie den sinnhaften Reizen (also Sätzen, Wörtern in einer bestimmten Sprache) gegenüber folgende für den Theoretiker unschätzbare Vorteile aufweisen:

1. Sie bleiben immer dieselben für sämtliche Versuchspersonen, man kann also die unter denselben Bedingungen gewonnenen Ergebnisse untereinander vergleichen.
2. Sie lassen sich beliebig zusammenstellen, und zwar streng nach den Grundsätzen der Kombinations-, Permutations- und Variationslehre in bezug auf Klangfarbe, Höhe, Stärke und Dauer.
3. Sie lassen sich in längere oder kürzere Gruppen zusammenfassen, indem ihre Anzahl willkürlich verringert oder vergrössert wird.
4. Infolge dieser Eigenschaften ermöglichen die sinnlosen Lautgruppen das wirkliche Experimentieren, denn es kann eine bestimmte Erscheinung absichtlich willkürlich hervorgerufen werden unter beliebiger Vereinfachung und Veränderung ihrer Faktoren.

In experimentalphonetischen Kreisen ist diese Frage so natürlich begründet und dermassen sachlich bedingt, dass man sie überhaupt nicht mehr erörtert. Manche Forscher aber, denen die Methoden und Ergebnisse der Experimentalphonetik nur als Mittel zum Zweck dienen, wie z. B. Philologen und Linguisten, scheinen hierüber noch nicht im klaren zu sein, denn besonders in der letzten Zeit sind folgende Einwände erhoben worden: „Künstliche Lautgruppen sind sinnlos. Wir Philologen und Linguisten geben uns mit der Sprache ab, die aus Sätzen und Wörtern besteht. Sätze und Wörter sind phonetisch betrachtet wohl Lautgruppen, aber vom linguistischen Standpunkt aus haben sie eine Bedeutung, einen Sinn. Folglich haben die von der Experimentalphonetik durch Verwendung von sinnlosen Reizen erzielten Ergebnisse keinen Wert für uns Linguisten. Nur Untersuchungen mit sinnhaften Reizen, also mit Wörtern und Sätzen kommen für uns in Betracht".

Wer eine Behauptung aufstellt, muss eigentlich auch die Beweise für deren Richtigkeit erbringen. Erkennt er diese Pflicht nicht an, so hat es aus wissenschaftlichen Gründen immerhin für den Angegriffenen einen gewissen Reiz, wenigstens auf die Unhaltbarkeit einer solchen Behauptung hinzuweisen.

Zu dem Zweck könnte ich im vorliegenden Fall an das Wesen der Beobachtung und des Experiments, an die Deutung des Experiments die in dem Beweis der Ursache besteht, an die vier Methoden des experimentellen Denkens : 1. die Uebereinstimmungsmethode ; 2. die Unterschiedsmethode ; 3. die Variationsmethode ; 4. die Eliminationsmethode, an die Verallgemeinerung des Experiments auf Grund der Induktion und endlich an eine etwaige Verwendung der Deduktion zur Unterstützung der Induktion erinnern. Diese, in jedem Buch über angewandte Logik oder Methologie enthaltenen Ausführungen erklären schon, wie die Brücke von den durch sinnlose Reize gewonnenen Ergebnissen zu der

Behandlung von Problemen, bei denen nur sinnhafte Vörgange zu untersuchen sind, geschlagen werden kann.

Einen passenden Vergleich könnte ich u. a. anstellen mit dem Hinweis auf die Experimentalpsychologen, die seit mehreren Jahrzehnten sehr komplexe seelische Vorgänge durch sinnlose Reize erforschen. Das Bewusstsein wird z. B. durch Zahlen, Buchstaben oder einfache Figuren untersucht ; an verschiedenfarbigen sinnlosen Silben wird der Abstraktionsvorgang nachgewiesen und quantitativ näher bestimmt; für die Gefühlsuntersuchung werden die Eindrucksmethoden (z. B. Bestimmung der Wohlgefälligkeit von Farben) und die Ausdrucksmethoden (u. a. sphygmo- und pneumographische Aufnahmen) angewandt. Der Vergleich wird noch zutreffender, wenn ich daran erinnere, dass die Eindrucksmethoden (1. Methoden der Wahl, 2. Methode der paarweisen Vergleichung, 3. die Reihenmethoden, 4. die Herstellungsmethode) die Grundlage der experimentellen Aesthetik bilden ! Also auch in der Experimentalpsychologie werden absichtlich einfache, meistens sinnlose Reize angewandt, um ganz verwickelte Vorgänge zu erforschen und zu erklären. Warum das geschieht, steht seit Jahrzehnten in jedem Lehrbuch der Experimentalpsychologie.

Schon diese Tatsachen würden genügen, die Unhaltbarkeit der Behauptung, man könne durch sinnlose Reize das Wesen sinnhafter Vorgänge nicht ermitteln, zu beweisen. Ich ziehe aber vor, Beispiele aus der experimentalphonetischen Wissenschaft zu holen.

Ausgiebig benutzte Rousselot schon 1891 sinnlose Reize (*ap*, *pa*, *afaf*, u. s. w.) in seiner Doktordissertation, *Les modifications phonétiques du langage*. Ebenda am Ende seiner Ausführungen über die Dauer (S. 80) äusserte er sich über die Unentbehrlichkeit der sinnlosen Reize auch für linguistische Zwecke in folgender unzweideutigen Weise :

...„ Un mot encore pour une question de méthode. On

pourrait être tenté de croire que l'étude sur la quantité doit se faire uniquement sur des discours suivis, car c'est le discours suivi qui seul est, à proprement parler, le langage. Ce n'est pourtant pas par là qu'il faut commencer. Le discours contient des éléments trop complexes pour qu'il nous soit possible d'y démêler de prime abord les lois de la quantité. Celles-ci, nous n'avons le moyen de les saisir que dans les groupes formés de façon à éliminer successivement toutes les causes de variabilité sauf une, celle en vue de laquelle chaque expérience est organisée. C'est seulement lorsque la matière a été ainsi observée sur ses principales faces que l'on peut considérer le discours suivi où l'on constatera, si l'étude préliminaire a été bien conduite, l'application des lois découvertes dans le détail".

In meiner Arbeit (Ein Einheitskriterium für die Untersuchung der Atembewegungen. Vox 1919 S. 186 ff.) habe ich bewiesen, dass sich in den durch sinnlose Reize gewonnenen Materialien das phonetische Element ganz besonders zeigt, und dass dagegen bei der Verwendung von sinnhaften Reizen das psychologische Moment überwiegt. Das erklärt sich dadurch, dass die Versuchspersonen von dem Inhalt des sinnhaften Reizes beherrscht werden und bei der Untersuchung sich mehr oder weniger unbewusst affektiv einstellen und verhalten, was zur Folge hat, dass die erzielten Graphiken meistens eine Nichtübereinstimmung zeigen, denn die Versuchspersonen reagieren in der Hinsicht meistens individuell sehr verschieden. Der für experimentalphonetische Untersuchungen grundsätzliche Wert der sinnlosen Reize wird schon durch diese Eigenschaft ein für alle Mal festgestellt.

Die Aufgabe der Experimentalphonetik besteht nicht etwa darin, Materialien für die Linguistik zu liefern, sondern in der Untersuchung von Stimmen und Lauten in Bezug auf die zu ihrer Hervorbringung nötigen Bewegungen und auf das Ergebnis dieser Bewegungen. Hat

sie diesen Anforderungen entsprochen, so hat sie auch ihrer Aufgabe durchaus genügt.

Dem Linguisten liegt ob, die Ergebnisse der Experimentalphonetik zu verwerten. Wie ich im dritten Teil meines Werkes *Die experimentelle Phonetik in ihrer Anwendung auf die Sprachwissenschaft* ausführlich dargetan habe, darf er aber dabei nicht vergessen, dass seine Aufgabe viel komplexerer Natur als die des Phonetikers ist, denn er gibt sich mit der Sprache ab, und Sprache besteht aus Ausdrucksbewegungen von Gefühlen, sowie aus Mitteilungen von Wahrnehmungen und Urteilen. Die Arbeit des Linguisten ist also nicht allein phonetischer, sondern auch und hauptsächlich psychologischer Natur. Die Phonetik liefert ihm Materialien über Bewegungen und Ergebnisse von diesen Bewegungen, die am besten und sichersten durch sinnlose Reize zu untersuchen sind. Diese Materialien allein können dem Linguisten nicht genügen. Sie dienen ihm aber als unentbehrliche Unterlage, als Stütze und Ausgangspunkt, vorausgesetzt, das der Linguist die experimentalphonetische *Denkart* kennt. Ist er auch mit der experimentalphonetischen Technik vertraut, so kann er selbständige Untersuchungen in der betreffenden Sprache vornehmen, indem er die in ihr vorkommenden Wörter und Sätze benutzt, und die so erzielten Ergebnisse mit denen, die die Experimentalphonetik mit sinnlosen Reizen gewonnen hat, vergleicht. Erst dann wird er an seine schwierigste Aufgabe herantreten können, festzustellen, in welchem Verhältnis in der Sprache die physiologischen Komponente zu den psychologischen stehen, sowie endlich innerhalb der Sprachpsychologie die Faktoren der Gefühle (des Affekts) gegen die der Vorstellungen (des Intellekts) abzuwägen.

G. Panconcelli-Calzia.

Twee Verschillende Zienswijzen in de Phonetiek

Degene die aan phonetiek doet maakt van lieverlede kennis met de werken van de

HH. M. GRAMMONT : *Traité pratique de prononciation française ;*

L. GOEMANS et A GRÉGOIRE : *Petit traité de prononciation française ;*

P. ROUSSELOT et F. LACLOTTE : *Précis de prononciation francaise ;*

Ph. MARTINON : *Comment on prononce le français ;*

L. GROOTAERS : *Het Dialect van Tongeren.*

Wanneer men deze werken doorsnuffelt, komt men weldra met een tikje verwondering tot het besluit dat nopens de open en gesloten *a* de meening van de HH. GRAMMONT, GOEMANS en GRÉGOIRE eensdeels rechtstreeks schijnt in te druischen tegen de meening van de HH. ROUSSELOT, LACLOTTE, MARTINON en GROOTAERS anderdeels.

De zuiver Nederlandsche uitspraak van de woorden : *bad, kat ; akker, bank,* zou moeten voorgesteld worden als volgt :

In verband met de zienswijze van de HH. :

GRAMMONT, GOEMANS, GRÉGOIRE :	ROUSSELOT, LACLOTTE, MARTINON, GROOTAERS :
„ bad" *bà. t* (open)	„ bad" *bá. t* (gesloten)
„ kat" *kà. t* (open)	„ kat" *ká. t* (gesloten)
„ akker" *á. ker* (gesloten)	„ akker" *à. ker* (open)
„ bank" *bá. ŋk* (gesloten)	„ bank" *bà. ŋk* (open)

Kortom, de eersten heeten open wat de tweeden als gesloten voorstellen en omgekeerd.

Hoe deze twee diametraal tegenover elkander staande voorstellingen voortvloeien uit twee verschillende zienswijzen wil ik navorschen en trachten op te helderen.

De HH. Goemans en Grégoire waren hun huidige meening reeds toegedaan alvorens kennis gemaakt te hebben met de zienswijze van den Heer Grammont, want zij zeggen in eene nota van hun werk „*Petit traité de prononciation française*" 1e édition 1919, p. 7 : „Nous tenons à signaler le „*Traité pratique de prononciation française*", publié par l'éminent phonéticien français, M.M. Grammont. Cet excellent ouvrage a paru au commencement de la guerre. Il ne nous est parvenu qu'au cours de l'impression du présent manuel, trop tard pour que nous ayons pu en faire notre profit."

In deze eerste uitgave komt hunne zienswijze reeds te voorschijn, ofschoon nog voorzichtig en met een schuchter gebruik van de benamingen *open* en *gesloten*, en de diacritische teekens ˋ(open) en ˊ(gesloten).

Wij lezen blz. 29 : „Les organes qui déterminent la disposition de la bouche sont la langue et les lèvres (le voile du palais est relevé et n'entre en jeu que pour les nasales). La langue exécute deux séries de mouvements. Les premiers tendent à porter sa pointe en avant ou bien sa racine en arrière ; les autres rapprochent ou éloignent du palais l'une des parties de sa surface supérieure. C'est ainsi que les voyelles se rangent en quatre classes principales : les *antérieures*, ou voyelles d'avant, quand elles sont articulées en avant de la bouche ; les *postérieures* ou voyelles d'arrière, dans le cas opposé ; les *ouvertes*, lorsque la langue est éloignée du palais ; les *fermées*, lorsqu'elle en est rapprochée."

Blz. 88 wordt er nogmaals nadruk op gelegd : „Les termes *fermé* et *ouvert* s'entendent, comme on sait, de l'ouverture de la bouche et des lèvres, ouverture à laquelle correspond une élévation appropriée de la langue dans la direction du palais."

Blz. 31 spreken de schrijvers van een verticalen afstand van 18 mm. tusschen het gehemelte en het articulatiepunt van de tong in de uitspraak van de *a* in het Fr. woordje *pas* en van een verticalen afstand van slechts 10 mm. in de uitspraak van de *a* in het Fr. *part.*

Wijze, philologische voorzichtigheid in het vooruitzetten hunner meening schijnt door te stralen waar, blz. 83 zonder commentaar noch protest geschreven staat: „Le français distingue au moins trois sortes d'*a*. On les a vus signalés dans le tableau du n° 38. Ce sont : l'*a*° des mots *pas*, *tas*, *las*, etc. (l'*a* fermé de MM. ROUSSELOT et MARTINON), qui tend vers *ò* ; l'*a* des mots *Paris*, *patent*, *ravi* (l'*a* moyen, la voyelle neutre de M. ROUSSELOT) ; l'*a*ᵉ des mots *par*, *pare*, *part*, *tard*, *dague*, etc. (l'*a* ouvert de MM. ROUSSELOT et MARTINON), dont la prononciation tend légèrement vers *è*."

In de tweede uitgave, 1921, van hun werk „*Petit traité de prononciation française*" pakken de HH. GOEMANS en GRÉGOIRE onbedeesd en diep overtuigd uit met hun eerste, nu versterkte zienswijze. Hetgeen wij zooëven in de eerste uitgave op blz. 83 gelezen hebben staat nu gewijzigd en op blz. 85 in de tweede uitgave : „Le français distingue deux espèces principales d'*a*. On les a vus signalés dans le tableau du n° 38. Ce sont : l'*a* des mots *Paris*, *patent*, *ravi* (l'*a* moyen, la voyelle neutre de M. ROUSSELOT ; l'*a*ᵉ fermé (1) des mots *par*, *pare*, *part*, *tard*, *dague*, etc., dont la prononciation tend légèrement vers *è*." En in de voetnota 1, die opklimt tot „l'*a*ᵉ fermé", zeggen de schrijvers met overtuiging : „MM. ROUSSELOT et MARTINON considèrent cet *a*, à tort, pensons-nous. comme un *a* ouvert. " [1]

[1] Hier worde terloops opgemerkt dat in deze tweede uitgave de *o*-achtige Parijsche *a* om zoo te zeggen niet meer vermeld wordt, uitgenomen blz. 29, 33 en 34, omdat ze, volgens de meening van de HH. GOEMANS en GRÉGOIRE, in het Fransch slechts een zeer beperkte rol speelt en in bijna al de streken van Frankrijk en Waalsch België vervangen wordt door de „*a* moyen." De Heer GRAMMONT spreekt

Laat ons nu overgaan tot de zienswijze van den Heer M. GRAMMONT. Op blz. 25 en 26 zegt hij duidelijk : „Il y a deux espèces d'*a*, comme deux espèces d'*o* et d'*e*, un *à* postérieur et ouvert tendant vers *ò*, un *á* antérieur et fermé tendant vers è. La différence de timbre qui existe entre ces deux *a* est beaucoup moins sensible à l'oreille que celle que l'on remarque entre les deux *o* ou entre les deux *e*. Aussi les personnes sont nombreuses qui les distinguent mal, et c'est pour l'*a* que les divergences individuelles de prononciation ou les flottements sont le plus fréquents.

Pour l'*à* postérieur, l'ouverture bucale est en moyenne d'environ 10 millimètres entre les incisives ; pour l'*á* antérieur elle se réduit approximativement à 7 mm. Pour l'un et l'autre la langue est étendue sur le plancher de la bouche de manière qu'avec ses bords elle touche toute la rangée des dents inférieures, sauf les incisives, dont elle ne touche que les alvéoles. Pour le premier elle est très légèrement bombée vers la fin du palais dur et touche les dernières molaires supérieures ; pour le dernier elle est légèrement bombée vers le sommet de la voûte palatine et touche les trois dernières molaires supérieures. Pour le premier les commissures des lèvres sont poussées un peu en avant et l'ouverture labiale est légèrement arrondie ; pour le second les commissures des lèvres sont un peu retirées en arrière et les lèvres plus rapprochées, sans arrondissement. Pour le premier les muscles des lèvres sont légèrement tendus, pour le second plus fortement. Les muscles de la langue pour le premier sont juste assez tendus pour maintenir la position, pour le second ils sont assez fortement tendus et la pointe est sensiblement pressée contre les alvéoles des incisives

nog van „un *à* postérieur et ouvert tendant vers *ò*, doch verliezen wij niet uit het oog dat hier tusschen den Heer GRAMMONT eensdeels en de HH. GOEMANS en GRÉGOIRE anderdeels slechts eene schakeering in benaming en bepaling bestaat en dat zij in den grond op dezelfde *a* neerkomen.

inférieures. Pour l'*à* le larynx est un peu plus relevé que pour *ò*; il l'est encore un peu plus pour *á*."

Hieruit blijkt duidelijk dat bij de *a* die naar *o* zweemt (a^o) de mondholte grooter is dan bij de *a* die naar *e* [zweemt] (a^e) en de eerste dus terecht *open* en de tweede *gesloten* genoemd wordt.

De HH. ROUSSELOT en zijne aanhangers miskennen deze grootere mondholte niet bij de a^o, want in de „Revue de Phonétique publiée par ROUSSELOT et HUBERT PERNOT, tome premier, Paris, 1911," zegt de Heer ROUSSELOT in zijn artikel „Dictionnaire de la prononciation française", blz. 85 : „Le français possède à Paris trois *a* parfaitement distincts : l'*a* moyen, l'*à* grave et l'*á* aigu. L'*a* moyen se prononce la bouche ouverte sans effort et les lèvres en position neutre, ni arrondies, ni retirées par l'écartement des commissures, la langue étendue jusqu'aux dents à peine légèrement soulevée vers le milieu. L'*à grave demande une ouverture de la bouche plus grande : la langue se recule en arrière, à 17 millimètres chez moi de la tranche des dents, et les commissures rapprochées de façon à diminuer, en l'arrondissant, l'ouverture des lèvres*. L'*á* aigu est émis avec un résonnateur plus petit que l'*a* moyen : la langue se soulève légèrement et porte son point d'articulation en avant, de 5 millimètres environ ; les commissures s'écartent de chaque côté. L'*á* aigu confine aux *è*, et l'*à* aux *ò*."

Waarom noemen zij dan de o-achtige *a* gesloten en de e-achtige *a* open (à fermé grave et á ouvert aigu) ? Eerst en vooral zien wij dat de diacritische teekens ` en ´ bij hen een uitsluitend *acoustische* waarde hebben van dof (grave) (à) en helder (aigu) (á), terwijl bij de HH. GRAMMONT, GOEMANS en GRÉGOIRE deze teekens een *physiologische* waarde genieten en de *gravis* gebruikt wordt voor *open* en de *acutus* voor *gesloten* klinkers. Ten tweede dienen wij op te merken dat a^e door de HH. ROUSSELOT en zijne partijgangers als open beschouwd wordt, omdat bij de uitspraak er van de hoeken der lippen meer naar

achteren getrokken worden en alzoo de opening van den mond *horizontaal* grooter is dan bij de uitspraak van a^o. De HH. GRAMMONT, GOEMANS en GRÉGOIRE integendeel heeten de a^o open, omdat bij de uitspraak er van de mondholte tusschen gehemelte en tong *verticaal* grooter is dan bij die van a^e.

De beide bewuste zienswijzen zijn dus werkelijk verschillend. Het standpunt van de HH. ROUSSELOT, LACLOTTE, MARTINON en GROOTAERS is *acoustisch*, *extern* (lippen) en *horizontaal* (hoeken der lippen), dat van de HH. GRAMMONT, GOEMANS en GRÉGOIRE integendeel, is *physiologisch*, *intern* (mondholte) en *verticaal* (afstand tusschen tong en gehemelte). Uit deze twee verschillende standpunten spruiten de twee diametraal tegenover elkander staande voorstellingen der open en gesloten *a*.

Mijn doel is hier alleen den toestand op te helderen en het ligt geenszins in mijne bedoeling den Gordiaanschen knoop door te hakken en uit te maken welke van beide partijen het aan het rechte eind heeft. Ik wil er enkel bijvoegen dat ik veel meer voel voor het standpunt van de HH. GRAMMONT, GOEMANS en GRÉGOIRE, omdat het mij veel logischer voorkomt, bij de bepaling van *open* en *gesloten*, naar den afstand tusschen tong en gehemelte te kijken, dan naar den uitwendigen stand der lippen.

Malmedy. Camille DIGNEFFE.

Voltaire and Saint-Simon

M. Edme Champion devotes a short chapter of his *Études critiques sur Voltaire* (Paris, 1921, troisième édition, pp. 108 et suiv.), to the statement by Condorcet that Voltaire had announced that he would refute Saint-Simon. M. Champion attacks the hypothesis of Villemain that this promise was the act of a courtier, as well as Sainte-Beuve's opinion that Voltaire foresaw a possible danger for his own *Siècle de Louis Quatorze*, and was actuated by pure professional jealousy. M. Champion shares Condorcet's belief: „Il (Voltaire) craignait que la probité de Saint-Simon, sa grande situation, son titre de contemporain ne donnassent trop d'autorité à des écrits qui ne devaient paraître qu'en un temps où personne ne serait plus assez voisin des événements pour confondre l'erreur". It cannot be said that M. Champion has definitely settled the question; Voltaire usually had more than one motif for his compositions. Hence I shall venture a fourth hypothesis which may at least have the merit of contributing a mite to the world's gayety. Let us suppose that the patriarch of Ferney had stumbled on one of the following bits, so often a quoted to-day. M. Champion believes he read the *Mémoires* toward the end of his life. Or perhaps his friend, Mme du Deffand, who certainly knew the manuscript, charitably called his attention to certain choice morsels, the two following, for example: „Arouet, fils d'un notaire qui l'a été de mon père et de moi jusqu'à sa mort, fut exilé et envoyé à Tulle, pour des vers fort satiriques et fort impudents.

Je ne m'amuserais pas à marquer une si petite bagatelle, si ce même Arouet, devenu grand poète et académicien, sous le nom de Voltaire, n'était devenu, à travers force aventures tragiques, une manière de personnage dans la république des lettres, et même une manière d'important parmi un certain monde.... Je ne dirais pas ici qu'Arouet fut mis à la Bastille pour avoir fait des vers très effrontés, sans le nom que ses poésies, ses aventures et la fantaisie du monde lui ont fait. Il était fils du notaire de mon père, que j'ai vu bien des fois lui apporter des actes à signer. Il n'avait jamais pu rien faire de ce fils libertin, dont le libertinage a fait enfin la fortune sous le nom de Voltaire, qu'il a pris pour déguiser le sien".

Let us suppose, I repeat, that the world-famous *fils de notaire*, who honored sovereigns by treating them as his equals, had stumbled on one of those appreciations of his beginnings. Surely he would not willingly have allowed such a scandal-monger to go down unrefuted to posterity.

Reed College. BENJAMIN M. WOODBRIDGE.

Present State of Scottish Studies

At a time when there has arisen a renewed interest in the Scots language and literature so intense that it may indicate or lead to a Scottish renaissance, it should be profitable to consider the present state of Scottish studies, and to review that noble array of national literature which, especially from about 1810, has so copiously emanated from the printing-press.

The Scottish vernacular is a lineal descendant of the Northumbrian variety of that Anglian speech which was brought over by those invaders who, from the fifth century, seized and colonized the eastern parts of Britain from the Humber to the Forth. It is thus not a sub-dialect of, but a sister dialect to, Southern (or Standard) English. Having defeated the Northumbrian forces at Carham in 1018, Malcolm II, king of the Gaels or Scots, obtained as the reward of victory the fertile district of Lothian, lying between the river Tweed and the Firth of Forth. The influence and laws of the people of this subjugated territory became gradually extended over the rest of the kingdom, while its language and customs spread rapidly along the eastern lowlands and, by irony of circumstances, eventually became dominant over all the south of the country as well as in the Orkney and Shetland Islands. Then came the Reformation in England, reacting upon the northern realm; and although in 1542 the Scottish Estates authorised the common reading of the Old and New Testaments „in the vulgar tongue, in Inglis or Scottis, of ane gude and trew translatioun" (*Acts of Parliament* II, 415), the Reformers used the English versions: a Scottish translation — apart from Nisbet's New Testament — not having been made. Quoted or

read as authority in religious matters from pulpit and rostrum, the dignity of the English Scriptures must have impressed northern audiences and readers. Six decades later came the Union of the Crowns, when the Scottish Court removed to London, and duly assumed the English speech. Gradually the northern gentry as well as the aristocracy acquired the southern language; while in still more recent times, many of Academical or High-School education, often erroneously regarding the vernacular as a debased or corrupt dialect, also adopted the form of English as spoken by educated Scots. A severe blow to the standing of the vernacular was given when education authorities ceased to countenance Scots in the elementary schools : thus by having English always presented to him as a model, the pupil concludes that his own is an erroneous or corrupted form of the literary language. Of recent years a patriotic agitation has resulted in the admission of a sparse sprinkling of vernacular pieces into the school-books; but the national speech is by no means sufficiently represented in the schools to arrest its premature decay.

Yet much has been and is being done not only to preserve the vernacular, but also to reveal the riches of its vocabulary and to stimulate and revive its use. Ruddiman's Glossary to Bishop Douglas's *Æneis* (1710), Leyden's Glossary to the *Complaynte of Scotland* (1801), Sibbald's *Glossary* (1802) — all industrious pieces of work, — as well as those appended to the poems of Ramsay, Burns, Shirrefs, Picken, and many others, paved the way to that monumental production, Dr. John Jamieson's *Etymological Dictionary of the Scottish Language* (1808) and its *Supplement* (1825). Of this great production various abridgements and supplemented editions have followed; and although notably imperfect in many respects, it will always form a basis for Scottish lexicography.

Furthermore, the call to give illustration of varieties of dialect (partly responded to by Ruddiman) resulted in

the publication of Mactaggart's *Gallovidian Encyclopedia* (1824), Gregor's *Dialect of Banff* (1866), Edmondston's *Etymological Glossary of the Orkney and Shetland Dialect* (1866), Dr Jakobsen's *Etymologisk Ordbog over det Norröne Sprog på Shetland* (1908-21), Stout's *Glossary of the Shetland Dialect* (1914), Sir James Wilson's *Lowland Scotch as spoken in Lower Strathearn* (1915) and *The Dialect of Robert Burns as spoken in Central Ayrshire* (1923), and the present writer's *Roxburghshire Word-book* (in the same year). Moreover, there are in active preparation philological works on the vernacular of east Dumfries, north-east Roxburgh, Midlothian, Ayrshire, Forfar, and Buchan, as well as an etymological dictionary of the Orkney dialect; while an English translation of Dr. Jakobsen's *Ordbog* is in the press.

The phonetic study of the vernacular was scientifically begun by the late Sir James Murray, who in 1873 produced his *Dialect of the Southern Counties of Scotland*. The varieties of dialect were investigated by Dr. Alexander Ellis, whose results were recorded in his *Early English Pronunciation*, part V, pp. 681-820. Further publications are : Professor G. T. Flom's *Scandinavian Influence on Lowland Scotch* (1900), Colville's *Studies in Lowland Scots* (1909), Mutschmann's *Phonology of the North-eastern Scottish Dialect* (1909), and Grant and Dixon's *Manual of Modern Scots* (1921). Referring back to an earlier period, Mrs. E. Westergaard's *Studies in Prefixes and Suffixes in Middle Scottish* was published in 1924.

When Professor Wright edited the *English Dialect Dictionary* (1896-1905), it was found that the rich strata of Scottish vocabulary were both deep and extensive. In December 1907 the Scottish Dialects Committee was appointed by the northern branch of the English Association, „ to arrange for the collecting of materials in the Scottish dialect." In no small measure the Committee owes its inception to Professor W. A. Craigie of Oxford, who in an excellent address delivered to that Association

at Dundee in 1907, urged that steps should be taken to secure co-operation of members in collecting Scottish Words, Ballads, and Traditions yet current among the people. A committee of eight distinguished literary Scots was formed, with Mr. William Grant, M. A., as convener; and they resolved to confine their efforts to collecting such words, senses, and usages current in the Scottish vernacular as have not yet been fully recorded in any dictionary; to giving an exact description of the pronunciation of current Scottish words; and also to dividing the country into dialect areas corresponding to differences of pronunciation. Aided by the Carnegie Trust, Mr. Grant published four numbers (1914, 1916, 1919, and 1921) of the Transactions of the Scottish Dialects Committee, forming a most interesting repository of wordlore and etymological information. The Committee have now issued proposals for the production of a National Dictionary of the Scottish Language upon district and chronological principles, and are vigorously prosecuting the collection of quotations from vernacular works from about 1690. Professor Craigie has also projected a *Dictionary of Middle Scots* (from the earliest periods of the recorded language down to about the close of the seventeenth century). These companion works should prove to be monumental productions of great philological value and interest.

Because of the dearth of vernacular record for the earlier centuries, it is fortunate that the preparation of the Middle Scots Dictionary is in such capable hands. Numerous works there are, it is true, which have escaped the ravages and wastage of time, but no vernacular composition written before Barbour's *Brus* (1375) has survived (and moreover the MSS. preserving that work are fully a century later). But Professor Craigie and his helpers have culled much vernacular evidence embedded in works and documents written in Latin for the earlier period (12th century onwards), with which to lay the

foundations of the treatment of many terms of historic and etymological interest.

Such quest, however, is handicapped by the destruction and waste due to warfare and insurrection. Vast stores of priceless national records, state papers, and instruments have been lost beyond recovery. Professing to act as umpire in the disputed succession to the Scottish crown, Edward I in 1291 ordered a search for and the collection of the ancient records of the kingdom; and of these many were removed to the castles of Roxburgh and Berwick. The former consignment was returned to the Scottish Chamberlain towards the end of 1292 (Hailes *Annals* I, 224 — where is given a general view of the curious contents and nature of these writings). Whether the latter were duly returned to their proper repositories or not is very doubtful; for in the lists (given in the *Acts of Parliament of Scotland* I, 111-2; Ayloffe *Calendars*, 327; Robertson *Index*, pp. x-xiii; Rymer *Fœdera* I, II, 615-7) are enumerated many documents of which no known copy now exists. Moreover, on 17th September, 1296, there were sent from Berwick to London by the hands of John the Candelar „a great coffer and two small coffers with diverse writings and memoranda found in the castle of Edinburgh", and also many precious relics (*Calendar of Documents relating to Scotland* II, 221-2; see also Ayloffe, pp. 337-8). In the chapter-house of Westminster, as Agarde recorded three centuries ago (Ayloffe *Calendars* (1), 290), there were preserved „three schedules making mention of bulls, charters, and other memoranda found in the king of Scots' treasury, 20 Edward I," Ambitious of imperial power, the Edwards indiscreetly began those destructive wars against the sister kingdom, in which the English often overran and ruthlessly devastated the land. Afterwards came the

(1) In this work, published in 1774, there is tabulated (pp. 105-428) much valuable manuscript matter dealing with the earlier history of Scotland. Some of this has been published in full, as in the *Rotuli Scotiæ* (1814-19).

internal convulsions heralding the Reformation, when many monasteries were sacked and burned. Anticipating the storm, most abbots by precautions or flight saved their monastic chartularies; but not a few have been irrecoverably lost. Scarcely a century later, Cromwell, flushed with his victory of Dunbar, commanded the removal of the public records to London. Within three years, the return of these was ordered. After much procrastination (see further, Ayloffe's *Calendars*, 351-6) most of them assuredly reached Scotland; but a shipwreck off the east coast resulted in the irremediable loss of eighty-five hogsheads of these precious documents. Some indication of the loss of instruments of inestimable value for historical, legal, or philological purposes may be gleaned from William Robertson's *Index of Lost Charters* (published in 1798), wherein is given an Index, compiled about 1629, of many records of charters granted between 1309 and 1413, most of which have for long been missing.

In some monasteries it seems to have been customary to compile three kinds of registers: (1) a chronicle or book of annals; (2) a bald obituary, recording the death and occasionally the interment of abbots, officers, and benefactors, or a bare list of sovereigns; (3) the monastic chartulary, in which their charters, bulls, and a few other matters were usually copied or recorded. Of these groups, the first includes the thirteenth century Chronicle of Holyrood, that of Melrose, and the *Liber Pluscardensis*; while a thirteenth century cleric illustrated his Latin scholarship by composing a *Chronicon Rhythmicum* (printed in the *Chronica de Mailros*, pp. 223-229).

Nor was cleric activity confined to these or such productions. The early writers (e. g. Fordun) refer to many works of previous Scottish authors, many of which are not now traceable. Thomas Dempster's *Historia Ecclesiastica Gentis Scotorum* (published in 1627) has numerous ascriptions of earlier literary productions, not always traceable; and many of them are regarded as

fictitious. Yet when in 1702 William Nicholson, Archdeacon of Carlisle, produced his work entitled *The Scottish Historical Library*, the mass of printed and manuscript literary matter was so great that 436 pages were required to give „a short view and character of most of the writers, records, registers, law-books, &c., which may be serviceable to the undertakers of a general history of Scotland, down to the Union of the two kingdoms in King James the VI". (Scotland, indeed, has never failed of historical writers: the best Scottish histories of recent times are those by Tytler, Hill Burton, Hume Brown, and Andrew Lang; while W. F. Skene's *Celtic Scotland* is of prime authority for the early periods.)

To the diligent clerics we are indebted for all our early literature. John Barbour composed the metrical history of Scotland's „darling", Robert the Bruce, John of Fordun compiled materials for a notable History of Scotland, Andrew of Wyntoun wrote a Chronicle of Scotland, tracing the history of its people down from the creation of man, Dunbar and Kennedy vied with each other in composing vernacular verse, while Archdeacon Bellenden had time and talent to translate the histories of Livy and of Boece into Scots.

These and many other works — preserved in private libraries as well as in the Advocates' Library, the British Museum, the Bodleian and Cambridge Libraries, as also in that great storehouse, the Register House of Edinburgh (1), — have received deserved attention from various clubs and societies, as well as from Government departments and individual scholars. Begun under the able editorship of Thomas Thomson, the *Acts of Parliament of Scotland*, from 1124 till 1707, of which the first-

(1) For fuller information of this repository, the reader should consult William M. Bryce's *Records in H. M. Register House* (1885), M. Livingstone's *Guide to the Public Records deposited in H. M. Register House, Edinburgh* (1905), and Dr. J. Maitland Thomson's most informative and readable *Public Records of Scotland* (1922), based upon his Rhind Lectures for 1911.

published volume (vol. II) appeared in 1814, forms a noble work of twelve folio volumes, of which vol. I (containing miscellaneous early documents sedulously garnered from wide sources) was produced in 1844, while vol. XII — a stout tome constituting an immense though not exhaustive index — completed the work in 1875. Thomson also edited a volume of the Register of the Great Seal, 1306-1424 (appearing in 1814), Acts of the Lords Auditors of Causes and Complaints, and Acts of the Lords of Council in Civil Causes (both issued in 1839), and three volumes of the *Inquisitionum Retornatarum Abbrevatio*, or „Retours" (1811-16) — in addition to other works of a less State character.

These folio publications from public records offices were the forerunners of several ably-edited series of Records Publications issued in a more convenient large-octavo size, proving inestimably valuable aids to research-students, and including the Exchequer Rolls (1264-1600), twenty-three volumes; Register of the Great Seal (1306-1668), eleven volumes; Register of the Privy Seal (1488-1542), two volumes; Accounts of the Lord High Treasurer (1473-1566), eleven volumes; Register of the Privy Council (1545-1684), thirty volumes; Acts of the Lords of Council in Civil Causes (1496-1501), one volume; Hamilton Papers (1532-1590), two volumes; Calendar of Scottish Papers (1547-1586), nine volumes; Calendar of Border Papers (1560-1603), two volumes; Skene's *Chronicles of the Picts and Scots*; Stevenson's *Historical Documents relating to Scotland* (1286-1306), Bain's *Calendar of Documents relating to Scotland* (1108-1509), four volumes; W. Stewart's *Metrical Chronicle*, three volumes; and Andrew Halyburton's *Ledger* (1492-1503). In his *Documents and Records illustrative of the History of Scotland* Sir Francis Palgrave wrote an Introduction so unduly biassed against the northern kingdom that volume I was censured, and no others appeared. He gave credence to certain documents, forged by the English historian Harding, which aimed at showing that in early times Scotia

was a dependency of England. Forming a work of artistic as well as scholarly excellence is the set of three volumes (published 1868-71) giving *Facsimiles of the National Manuscripts of Scotland.*

Of the famous Bannatyne Club (named after the celebrated sixteenth-century compiler of the priceless Ms. of Scottish poetry), which was instituted in 1823 and dissolved in 1860, Sir Walter Scott was the founder and original President, while David Laing was its first and only Secretary (till 1861). With such able editors as Thomson, Laing, and Cosmo Innes, and aided by the munificence of various nobles, the Club produced 117 volumes of solid worth (including many of the monastic chartularies), constituting a very curious and varied library of Scottish history, literature, and antiquities. As this Club was instituted by antiquaries of Edinburgh, so the Maitland Club (named after Sir Richard Maitland of Lethington) was founded by the literary talent of Glasgow in 1828. After publishing 76 volumes of high merit upon Scottish history and literary antiquities, this society ceased to function after 1859.

Founded three years after Scott's death, and so named after his home, the Abbotsford Club was a literary society having as its object „ the printing of Miscellaneous Pieces, illustrative of History, Literature, and Antiquities". Published between 1835 and 1864, thirty-four volumes stand to the credit of this Club ; and of these, about two-thirds relate to Scotland. Named after Rev. Robert Wodrow, the Scottish divine (1679-1734), the Wodrow Society was formed in 1841 „ for the publication of the works of the fathers and early writers of the Reformed Church of Scotland", had a large membership, and during a brief existence (1841-49), published about thirty volumes dealing with or consisting of Scottish Church History and Presbyterian literature, and including John Knox's works (edited by David Laing). Designated after Archbishop John Spottiswoode (1565-1639), the Spottis-

woode Society between 1843 and 1851 produced twelve volumes, dealing especially with Scottish Church History from the Episcopalian point of view. Established in 1839 to commemorate the name of John Spalding the Scottish historian, the Spalding Club brought out a valuable set of thirty-eight works dealing especially with the history, customs, and literary antiquities of Aberdeen and Banff districts. After a suspension of activities for about sixteen years, the New Spalding Club was formed in 1886, and continues to produce works of high merit and interest.

On its foundation in 1868, the Scottish Burgh Records Society resolved to break „ virgin soil ". Besides producing its first work, The Ancient Laws and Customs of the Burghs of Scotland, 1124-1424, it has published a number of volumes of extracts from the records of Edinburgh, Aberdeen, Peebles, Glasgow, Lanark, Stirling, etc. After this useful work, the Society has languished. As many Scottish burghs have vast masses of unpublished records, there is much need for a resuscitation of this Society, even though some have been published by the Clubs. It was recently announced that a resumption of the publication of Edinburgh City records is intended. Inaugurated in 1868, the Grampian Club flourished till about 1890, producing fully a score of volumes most of which were works of a varied character written or edited by the indefatigable Rev. Charles Rogers, secretary and historiographer of this body.

Founded in 1882 for the purpose of editing and printing early texts, the Scottish Text Society has produced a noble range of works (constituting fully three score of volumes), including nearly all the standard Scots literature of that period. The aim of the Society has not been faithfully adhered to, since the English works of the Earl of Stirling and Drummond of Hawthornden have been admitted into the series. The support that its patriotic objects deserve is unfortunately not accorded to this Society. Its membership stands at only about 320, and

of these almost one-sixth are resident outside of Great Britain. Annual grants of its issues are made by this Society to the Literature Schools in the Scottish Universities ; and this fosters an interest in the earlier language. The Early English Text Society (founded in 1864) has also contributed no little help in making accessible the works of Middle Scots writers, — having brought out Barbour's *Brus*, Sir David Lindesay's and William Lauder's works, *Ratis Raving*, *The Complaynte of Scotland*, and *Bernardus de Cura rei famuliaris*, some early Scottish prophecies, etc. The Huntenian Club alsop rinted various Scottish works, including George Bannatyne's Ms. (written in 1568), *A Theatre of Scottish Worthies*, and the productions of Alexander Craig.

Founded in 1886 for the discovery and printing, under selected editorship, of unpublished documents and works, and in certain cases the translation of printed works, „ illustrative of the civil, religious, and social history of Scotland", the Scottish History Society has produced a handsome and extensive array of volumes, now totalling well over eighty, and including Memoirs, Diaries, Journals, Court, Kirk Session, and Assembly Records, Chartularies, and other useful productions that have long waited kindly editing hands and the offices of the printer.

Noteworthy are the works produced by the assiduity of Sir William Fraser from 1863 to 1897, constituting a highly valuable set of histories of noble families, as those of Maxwell, Colquhoun, Grant, Douglas, Cromartie, Scott of Buccleuch, Haddington, Carnegie, Lennox, Melville, Montgomerie, and Wemyss, while he also brought out the Red Book of Grandtully and that of Menteith, as well as the Book of Carlaverock. After rendering great services to students of Scottish history, Fraser, who was Deputy Keeper of Records, died in 1898 ; and by a liberal legacy he endowed a chair of ancient history and palæography in Edinburgh University. Fraser was also interested and active in the work of the Historical Manuscripts Commission, which began publication in 1874,

and which has produced Reports on many manuscripts, including those belonging to the noble houses of Buccleuch, Home of Wedderburn, Lothian, Mar, Polwarth, Roxburghe, Seafield, Strathmore, and others. Of these, particulars may be found in Professor Terry's *Index* to the Scottish Papers in these Reports (1908).

It seems permissible to introduce here mention of an excellent set of ten volumes published (1871-77) under the general description „The Historians of Scotland," and consisting of John of Fordun's *Chronica Gentis Scotorum*, *Liber Pluscardensis*, Andrew of Wyntoun's *Orygynale Cronykil*, the *Lives* of Saints Ninian, Kentigern, and Columba, and Father Innes's *Critical Essay* — works of prime authority throwing invaluable light upon early and mediæval Scots history.

To private enterprise are also due those two excellent publications the old and the new *Statistical Accounts*. Issued in twenty-one volumes from 1791 to 1799, the former was produced through the patriotic zeal and acumen of Sir John Sinclair, and contains interesting accounts of every parish in Scotland, written by the ministers of such. The latter series, published by Messrs Blackwood in fifteen volumes (1845), forms a work of high merit, written by the parish ministers from the improved outlook of about half a century later, There is a call for a fresh issue of such publication, with up-to-date information. Of the industrious Hew Scott's *Fasti Ecclesiæ Scoticanæ* (1865-71), an excellent work detailing the succession of ministers in all the parishes of Scotland from the Reformation to those dates, a new edition is in course of publication.

As a land abounding with historical, antiquarian, and archæological interest, and presenting innumerable problems of the past, Scotland possesses numerous clubs and associations dealing with or treating of such. In his *Catalogue of the Publications of the Scottish Historical Clubs* (1909), Professor Sanford Terry has rendered an excellent service by revealing the wealth and variety of

information which lies in the Proceedings of these district Societies or Clubs, consisting in papers or essays read before these bodies. Chief of all is the Society of Antiquaries of Scotland, which from 1851 has produced annually a massive volume of *Proceedings*; while it has also issued various works, including *Records of the Priory of the Isle of May* (1868) and *Records of the Monastery of Kinloss* (1872). In the lecture-room of the Society's Museum in Queen Street, Edinburgh, are delivered annually the Rhind Lectures in Archæology, founded by A. H. Rhind, the Scottish antiquary (1833-63); and the publications under this series form a set of high value and solid worth. The study of history is ably supported and promoted by the *Scottish Historical Review*, a quarterly begun in 1903 as the successor to the *Scottish Antiquary* (1886-1903). More varied national literary interests were warmly espoused and advocated by the *Scottish Review* (1882-1900), a quarterly which lapsed soon after the death of its chief supporter the Marquis of Bute in 1900. The study of the noble families who have shone or predominated in the affairs of the northern kingdom has been greatly helped by *The Scots Peerage*, a scholarly production in ten handsome volumes (1904-1919), edited by Sir James Balfour Paul. The work of the Scottish Record Society, which began publication in 1898, is of incalculable value to genealogists and historians.

The wars in which Scotia fought for and vindicated her independence from a turbulent southern neighbour had detrimental economical and political effects, since not only was the movement which was being made in many directions during the thirteenth century for unity between two English-speaking states abruptly arrested, but the smaller kingdom was compelled to look to France for encouragement, guidance, and active support. Thus also began French domestic influence within the realm. From this time Scottish ecclesiastical and baronial buildings followed the French style; Scottish students flocked to Paris university to learn Canon and Roman civil law,

rather than develop the traditional English laws and rulings; and when printing was invented, the earliest Scottish printers mastered the craft in Paris and instituted a press in Edinburgh in 1507. Thus was laid the foundation of that printing and publishing trade for which Edinburgh has long been celebrated. Here a number of the best-known London publishing-houses had their genesis, and the famous *Encyclopædia Britannica* had its conception, birth, and earlier uprearing. Here also the *Edinburgh Review* had its origin, and its rival the *Quarterly Review* was conceived, during what may be called Scotland's literary „ golden age ". Since the Union of the Crowns, indeed, Scotia has produced many masters of English; while round each of her two national writers, Scott and Burns, there has grown an extensive literature. In more recent times a Scottish school of novelists arose, including George Macdonald, S. R. Crockett, R. L. Stevenson, Sir James Barrie, and others.

Many accounts of these and the older writers have been printed in prefaces and encyclopædias; and their comparative treatment may be seen in such works as J. H. Millar's *Literary History of Scotland* (1903), T. F. Henderson's *Scottish Vernacular Literature* (1898), J. M. Ross's *Scottish History and Literature to the Reformation* (1884), and David Laing's *Lives of the Scottish Poets* (1804), *Scotish Writers* (1839), and his *History of Scotish Poetry* (1861); while Warton's *History of English Poetry* also deals with early Scots poets. William Geddie's *Bibliography of Middle Scots Poets* (Scottish Text Society, 1912) is at once informative and authoritative.

The wealth of Scottish literature is amazingly extensive. Excellent exhibitions of its extent are given in the Signet Library (Edinburgh) Catalogue, vol. III, pp. 508-514, as well as in the London Library Subject Catalogue.

Oxford. GEORGE WATSON.

LE SAPIN DANS LA TOPONYMIE BELGE

Les botanistes nous enseignent que le pin sylvestre qui couvre actuellement d'immenses espaces, surtout dans le nord de notre pays et l'épicea qui occupe une place si importante dans les Ardennes, n'existaient pas dans nos régions au moyen-âge. Les seuls conifères qu'ils veulent bien regarder comme indigènes, ce sont les genévriers qui s'élèvent comme autant de doigts sombres, dressés sur les collines rocheuses de nos Ardennes et sur quelques bruyères campinoises. Le sapin ne serait chez lui que dans les Vosges et la Forêt Noire, le pin dans les landes de l'Allemagne orientale.

Les semis systématiques de pins et les plantations d'épiceas ne datent que des temps modernes et ont fort contribué à altérer le caractère désertique mais grave et calme des plateaux de l'Ardenne et des bruyères du nord.

Hoops [1] met toutefois ces affirmations en doute. Il reconnaît volontiers que l'exubérance de la végétation à larges feuilles a graduellement restreint l'extension des conifères dans nos régions à pluies abondantes. Toutefois, la tourbe de certains marécages de l'Allemagne du nord-ouest revèle des traces évidentes de résineux.

Buchenau [2] pense que la raréfaction des sapins dans

[1] *Waldbäume und Kultur pflanzen im germanischen Altertum*, p. 183, sp. 9.

[2] *Flora der nordwestdeutschen Tiefebene*, p. 37.

ces plaines ne s'est opérée que durant le moyen-âge.

Weber [1] va plus loin encore et prétend que les marécages de Westphalie étaient à une époque pas trop lointaine bordés de petits bois de conifères.

Le toponymie de l'Allemagne du Nord confirme cette opinion, car on y trouve pas mal de noms renfermant les mots parents de all. *Föhre* et all. *Fichte*. Ceux-ci se rencontrent jusque bien près de nos frontières : *Fornhubhile* en Westphalie, *Fornhese* (a. 777) en Hollande (forêt au sud du Zuyderzée), *Foranholt* (a. 989) près de Leyde. Hoops rapproche ces documents linguistiques du témoignage des anciens ponts construits dans la province de la Drenthe et pour lesquels on s'était servi partiellement de bois de sapin,

La climatologie et la géologie de la Belgique du nord se rapprochent beaucoup de celles de ces contrées. On peut dès lors se demander si nos noms de lieux n'auraient pas, eux aussi, conservé la trace de ces conifères qui avaient disparu à la fin du moyen âge.

Le mot le plus employé dans les langues germaniques pour désigner le pin, c'est celui qui survit dans l'ang. *fir* et l'all. *Föhre*. La vieille forme germanique était **furha*. Il est assez piquant de constater que le terme est parent du lat. *quercus* (=**perqus*) „chêne". Ces transports de sens entre espèces botaniques ne sont pas rares du tout. Qu'on se rappelle que *φηγός* est un „chêne" en grec tandis que son correspondant, *fagus* est un „hêtre" en latin.

**furha* doit devenir en néerlandais : *voor* ou *veur*. Nous venons de voir qu'il se trouve en Hollande dans les quelques noms signalés par Hoops et notamment dans la dénomination : *Foranholt* (a. 989) qui est devenue aujourd'hui : *Voorhout*, dans la Hollande méridionale. Cette liste doit être allongée.

Ainsi le village de *Voorn* près d'Utrecht était *Vorne* en

(1) *Beitrag z. Frage nach Endemismus der Föhre im N. W. Deutschland.*

1222 (1) et *Fornhe* en 1105 (2). Cette dernière graphie doit évidemment se lire : **forhne* et conserve donc l'*h* de **furha*.

Il s'agit d'un collectif en nasale comme il s'en trouve beaucoup en Belgique et notamment à propos de végétaux : *Astene* (3) „ branchaie ", *Herne* (4) (fr. *Herinne*) „ charmaie ", *Havrenne* (5) „ champ de folle avoine", *Deurne* (6) (fr. *Tourinne*), „le fourré aux buissons épineux", *Lessines* (7), „ la jonquière ", etc. Le suffixe est *-ina* ou *-unnjō* (Mansion, *Oud-Gentsche Naamkunde*, pp. 70, 72, etc.) (7).

Vorchten, près Hattem est une autre espèce de collectif (8). Il s'agit ici d'un suffixe à dentale, sans doute : *-itja* (9), de sorte que *Vorchten* est l'équivalent de *Forheti* mentionné en Westphalie au IXe siècle (10). Le primitif dans les deux cas est : **furhitja*.

Ce qui rend la forme *Vorchten* intéressante c'est le maintien de l'*h* jusqu'à nos jours. La cause doit en être cherchée dans la formation du groupe *cht* dès une époque ancienne (11). Avec moins de certitude on peut citer encore *Vorden* près Zutphen (12) et *Voorthuizen* (13) dans la Veluwe qui sont susceptibles encore d'autres interprétations.

Les formes belges ne sont pas non plus très sûres,

(1) *Nom. Geog. Neerl.* II, 134.

(2) Förstemann, *Altdeutsches Namenbuch*, II. 1. 923.

(3) Com. de la Flandre Orientale.

(4) Com. de l'arr. de Bruxelles.

(5) L. d. à Humain, dans le Luxembourg belge.

(6) Nom de plusieurs communes dans le Brabant et la province d'Anvers.

(7) Comparez m. nl. : *liesch*. — Lessines se disait jadis *Liescinas*.

(8) Le *Fornhese* cité par Hoops, renferme le même collectif joint au mot *-hese* „ buisson ", fréquent dans nos régions.

(9) Le nom était *Vorichten* en 1176, *Vorchten* en 1457. — Cf. Gallée *Nom. Geo. Neerl.* III. 336.

(10) Voyez Mansion, *o. c.* 77, sq. 9.

(11) De la même façon *Merchtem* (Brab.), remonte apparemment à **marah-itja* „ parc aux chevaux ".

(12) *Nom. Geo. Neerl.* III. 267 — *Urdene* 1121, *Vuorden*, 1206.

(13) Ib. p. 260.

parce qu'on ne les connaît qu'à des époques un peu trop récentes. Toutefois, par analogie avec le *Voorhout* hollandais, on peut ranger ici : *Voorhout*, dépendance de Stekene (Fl. O.) qui était *Forolt(a)* en 1116, Il y a encore un *Voorhout* à Kemseke. Les *Voorheyde* de Arendonck et Bonheyden rappellent le *Forchheide* que cite Förstemann (1).

On a le collectif *Voort* à Campenhout, à Kessel lez Lierre, à Heusden lez Beeringen, à Petit-Brogel, à Meerle et à Testelt, c'est-à-dire toujours dans la plaine campinoise. On a *Veurt* à Breendonck. *Voort* et *Veurt* s'interprètent très bien comme valant **furhōth*, formation parallèle à *Stokt, Heestert, Aalst, Espt, Eekt, Elst, Bist, Varent*, etc. — Comme collectifs en nasale, on a *Voorne* à Zoersel et, sans doute, *Veurne* (= *Furnes*) dans la Flandre occidentale. Le nom de cette petite ville était latinisé en *Furnis* en 1171, *Furnese* en 1065 (2). Il paraît donc bien être l'équivalent du *Voorn* du pays d'Utrecht (*Fornhe* 1105), remontant comme lui à **furh-unnjō*. Il n'est pas sans intérêt de noter que les *Monumenta Historiae Germaniae* d. II. (3) signalent en 996 près d'Arnhem un *Furnon*. Il y a également lieu de mentionner qu'en 1171, on connaissait près de notre Furnes un marais appelé le *Vormur*, qui se disait *Vormoer* en 1197 (4) c'est-à-dire : „ marais aux pins". Si le *Formala* signalé en 1147 et qui survit dans le nom de *Fumal* (prov. de Liége), n'est pas pour *Fortmala* comme je le suppose dans mon article sur le *mallum* (5), il peut se lire **furh-mahla-* „ le mallum des pins". Il pourrait alors être un synonyme de *Vechmael*

(1) *O. c.*, II. l. 922. — Faut-il comprendre : „ la bruyère d'en face " ?

(2) WAUTERS, *Env. de Bruxelles*, 3 p. 628. — *Kaluw, kael* en moy. néerl. signifie souvent „ misérable, pauvre ".

(3) FÖRSTEMANN, II. l. 976.

(4) Ib. II. l. 923.

(5) CARNOY, *Le Mallum dans la toponymie belge*. Mélanges Mœller, p. 295.

(Limb.) qui était *Vechtmale* en 1237, *Fiemala* en 1112 (1).

Il se serait agi dans les deux cas de sièges de tribunaux dans des bois de pins ou sous un pin. On sait que le mallum se tenait de préférence dans des lieux ombragés, dans des bois sacrés ou sous de grands arbres vénérés (2).

Cette circonstance ainsi que la graphie *Fiemala* nous permettent de regarder comme premier membre de ce nom le terme *fiuhta-* d'où l'all. *Fichte* „ pin ", mot parent du gr. *πεύκη* de même sens.

Le mot est fort répandu dans la toponymie de l'Allemagne du sud. On ne le trouve guère dans le nord.

On peut se demander si des noms tels que *Vucht* (Limb.), *Vichte* (Flandre Occidentale), ne conserveraient pas la trace de **fiuhta*. C'est, peut-être, le cas, mais il est difficile d'être affirmatif à ce sujet parce que le moyen néerlandais possédait un mot *vucht* (dont le nl. *vocht* „humidité" est parent) signifiant „ humide". Peut-être, pourrait-on être plus affirmatif en ce qui concerne *Waldfeucht*, petite ville allemande à la frontière du Limbourg hollandais dans une région où aujourd'hui des milliers d'hectares sont couverts de sapinières. On se demande à quelle forêt le nom ferait allusion si ce n'est à des bois de ce même genre, car ces landes sablonneuses ne se seraient guère prêtées au développement de bois à larges feuilles.

La présence de conifères en cette région est, du reste, confirmée par le nom d'un village belge se trouvant de l'autre côté de la vallée de la Meuse : *Kinroy* près de Maeseyck. Comme pour la commune voisine : *Stamproy*, il s'agit d'un essart *(rode > rooi)* mais le premier membre *kin-* ne peut raisonnablement s'interpréter que comme

(1) Cette étymologie est préférable à celle que j'avais suggérée en 1914 dans *Mallum* p. 200. — Toutefois un rapport avec mnl. *vucht* „ humide " n'est pas impossible.

(2) Amira. *Grund. Germ. Phil.* IV. 204, sq. 9.

l'équivalent de l'all. *Kien* „pin, bois de pin" ([1]).

Le même mot se retrouve, sans doute, dans le nom du *Kennemerland* dans la Hollande septentrionale. Cette terre tire sa dénomination d'un *kinnehem* „habitation près des pins" cité en 715 ([2]). En Gueldre, on signale un *Kennele* en 1161 (c'est-à-dire *Kenneloo* „bois de pins" ([3])). Il y aurait même un *Keneberg* en 1121 dans la région de Thérouanne, à l'autre extrémité de la Flandre ([4]).

En Belgique même, il y a un lieu dit *Kinschot* à Turnhout. Ce nom est tiré du même générique que *Aerschot* et *Boisschot*, c'est-à-dire *schot* „enclos" ([5]).

En région wallonne, on peut soupçonner la présence du même mot *kin*, *ken* dans *Chinheid*, dépendance de Pepinster qui paraît être : *Kinheide*, „bruyère aux pins", *Chinru* à Polleur et à Theux, qui semble reproduire le *Kinroy* du Limbourg. Presque certainement aussi *Chenogne* ([6]), hameau de Sibret, est-il un collectif d'origine franque tiré de ce même nom du pin. On sait que les noms en *-ogne* sont souvent d'anciens pluriels ou collectifs germaniques en *unnjô*, latinisés en *ōnia*. C'est ainsi que *Hollogne* vient de *hol* „trou", *Follogne* de mnl. *volen* „poulain", *Selogne* de mnl. *sol* „boue", *Ossogne* de anc. franc. *alisa* „aune", etc. On hésite plus en ce qui concerne *Kenimont*, hameau de Lessines, et *Kain* lez Tournay ([7]).

Quoi qu'il en soit, il n'est guère douteux que le nombre des composés de *kin* ne soit plus grand qu'il ne paraît à première vue. Cette courte syllabe se prêtait, en effet,

(1) L'all. *Kiefer* „pin, sapin" est un composé de *Kien* + *Föhre* — *Kien* était *kēn* en moyen bas allemand.

(2) FÖRSTEMANN, II, 1, 1673.

(3) Ib., 1664.

(4) Ib., 1663.

(5) VERWIJS et VERDAM *Midedlned. Woordenb.* signalent le mnl. *schot* avec le sens de „afgeperkte ruimte, afgeschoten terrein", et donc aussi : „grange, cage".

(6) *Chenogne* pourrait être un dérivé du mot *chêne*.

(7) *Cheym* 1138, *Chein* 1181 (?).

à l'étymologie populaire. Il est possible, par exemple, que les divers *Kinderen bosch* que compte le pays flamand (notamment à Everberg et à Meysse) ont été primitivement des **kinre(bosch)* pour **kin-warja* (1), c'est-à-dire „hameau des sapins". La traduction „bois des enfants" est, en effet, par trop „enfantine".

L'ancien islandais a conservé un autre terme ayant servi à une époque ancienne à désigner les résineux. Il s'agit de a. isl. *tyrr* „pin". Le mot remonte à un germanique **turw-* et à un ind. eur. **drw-* (2), forme faible de **derwo-*, d'où sort le germ. **terwa-* „arbre", survivant dans mnl. *terre (Appelterre, Werchter* [= *werf-ter*], *heester* > fr. *hêtre)*.

**turw-* devait donner en néerlandais : *tur* ou *tor*. Ce mot a-t-il existé dans l'ancien franc et a-t-il laissé des traces dans notre toponymie ? On est bien tenté de le croire en constatant deux fois dans l'ouest de la Flandre des succédanés d'un composé : *tur-holt*, qui donne d'une part *Thourout* en Flandre Occidentale [*Turholt*, 834 — *Torholt*, 1180 (3)] et de l'autre, *Tréhout*, près d'Arras [*Torhult* 1065, *Thurhold* 1156 (3)]. Ces noms ont jusqu'ici résisté à toute analyse. La traduction „bois de Thor" est, en effet, ridicule puisque le *th* germanique eût donné un *d* en néerlandais.

L'interprétation que nous en donnons est, au contraire, très satisfaisante. Il s'agit visiblement d'un terme de la plus ancienne couche franque apporté tel quel des plaines de l'Allemagne du nord.

Il n'est guère douteux que *Turnhout* n'ait la même origine. La présence de pins dans ce coin de la Campine est révélée par deux noms de lieux dits : *Kinschot*, que

(1) Le suffixe *-warja* forme un grand nombre de noms de lieux et de peuples. Voir MANSION, *Oud-Gentsche Naamkunde*, 65. Le sens en est „habitants de...".

(2) BOISACQ, *Dict. Et. Lang. Grecq.*, p. 203.

(3) FÖRSTEMANN, II, 2, 1012.

nous venons d'examiner, et *Turnouter Voerde* ou „pinaie de Turnhout" [1] signalé comme datant de 1021. La nasale de *turn-* a évidemment la même origine que celle de *voorne*. Il s'agit donc d'un collectif de **turw-*, qui se retrouve, sans doute, dans le nom de *Thorn* près de Maeseyck (*Turne* 1155, *Torno* xie s. [2]) et peut-être dans celui de *Tournehem* (Pas de Calais) (*Turnehem* 1105) [3], s'il ne se rattache pas à *toren* „tour". Quant aux lieux dits : *Torvel* à Moorsel, *Torrezeele* à Biévène, *Torriborre* à S. Pierre Capelle, il serait imprudent d'émettre une opinion à leur sujet.

Tous les noms de conifères, étudiés jusqu'ici, ont disparu du néerlandais. Il n'en est pas de même de *den* „pin", qui était jadis *danne*, se rapprochant ainsi de l'allemand *Tanne*.

C'est à ce *danne*, sans doute, et non pas aux Danois, comme on l'a naïvement prétendu à l'époque romantique de l'étymologie toponymique, qu'il faut ramener le *Danebruch* signalé par De Flou (III, 174) en 1251, et d'où sort le nom de *Dennebroucq*, commune du canton de Fauquembergues (Pas-de-Calais). Il s'agissait donc d'un „marais des pins".

A Merris près Hazebrouck, on a *Danebrug* „pont des pins" [4].

Près de Gravelines et à Holque, on a une rivière *Denna* „l'eau des pins" [5].

A Quelmes (Pas-de-Calais), en 1452 un lieu dit : *le Danne* [6].

(1) H. Peeters, *Oorsprong der namen van de gemeenten en de gehuchten der provincie Antwerpen*. Anvers, 1892 ; s. v. Turnhout.

(2) Förstemann. II, 2, 1011.

(3) Ib., II, 2, 1013, 1065.

(4) De Flou, *Woordenboek der Toponymie*, s. v.

(5) L'interprétation de De Flou (III, 173) : *den Aa* n'est guère admissible, car *aa* est féminin comme le montrent les noms propres : *Van der Aa*, *Van der Auwera*.

(6) De Flou, *o. c.*, 123. — La commune de *Dannes* (Con de Somer), en revanche, n'a rien à voir ici, car son nom était *Dalnas* au moyen âge.

Les formes trouvées ailleurs sont d'une ancienneté plus douteuse. Celles-ci sont plus que suffisantes pour témoigner de la présence de résineux dans cette portion des Flandres où nous avions déjà trouvé le nom *Keneberg* (voir ci-dessus).

Quant à l'if, il était, au dire de César (1) très répandu en Gaule. Cela ne signifie toutefois pas qu'on le rencontrait dans les plaines des Ménapiens. S'il s'est rencontré par ici c'est plutôt dans la haute Belgique où il se renaturalise souvent aujourd'hui. Sa destruction s'expliquerait très bien, parce que son bois était extrêmement recherché pour la menuiserie fine et cela à cause de sa dureté.

La peuplade belge des Éburons avait peut-être pour la même raison emprunté son nom à celt. **eburos* „if". (L'if servait à faire des arcs.)

L'if n'a pas laissé de traces certaines dans les noms de lieux belges. Son nom se trouve, toutefois, peut-être dans celui d'*Ivoy*, dépendance de Maillen près de Namur. Ce nom était *Iwange* en 1267 (2) et paraît donc être un collectif du nom germanique de l'if (**īhwa-*, **īwa*) (3).

Le genévrier a, sans aucun doute, toujours existé chez nous, mais il est difficile de le retrouver dans nos noms de lieux, car on ne sait pas le nom qu'il portait en ancien franc. L'all. *Wachholder* remonte à un ancien haut allemand **wehhal* ou **wehhan* dont les rapports sont incertains. Se retrouverait-il dans le nom de *Wechelderzande*, dans la Campine anversoise (*Wechele* 1187. (4)) C'est possible mais douteux, parce que le consonantisme du mot *wehhal* est obscur (5).

(1) *Bell. Gall.*, VI, 31.

(2) ROLAND, *Top. Nam.*, p. 491.

(3) Il est difficile d'avoir une opinion sur *Ivoz*, dépendance de Ramez, *Iva*, lieu-dit à Villers Ste Gertrude, *Iffiet* à Charneux.

(4) FÖRSTEMANN, II, 2, 1265.

(5) *Wechele* paraît indiquer plutôt un primitif en *g* mais une contamination avec nl. *wichelaar* „sorcier" est toujours possible, à cause du rôle joué par le genévrier dans la magie.

Les conclusions de cette étude sont faciles à établir. Les noms de lieux ne nous apprennent rien de bien sûr sur le genévrier et l'if ; mais ces deux petits conifères n'étaient pas en question. La présence du premier est absolument certaine, celle du second dans le haut moyen âge est *a priori* probable. Ce qui importait, c'était de savoir si la toponymie conservait des traces des grands résineux et surtout du pin qui s'acclimate si bien dans nos régions, surtout en Campine et en Flandre, depuis deux ou trois siècles. Or, à supposer qu'un certain doute puisse planer sur quelques-unes des formes mentionnees, notamment sur celles se rattachant au mot **fiuhta-*, il reste un nombre considérable de noms dont l'interprétation par des mots signifiant „pin" paraît certaine. Leur répartition nous montre la présence de cet arbre dans le haut moyen âge, surtout dans la Campine limbourgeoise et aux environs de Turnhout d'une part, dans l'ouest de la Flandre, d'autre part.

Il y a là, au point de vue de la géographie botanique, une donnée d'importance. Quant aux linguistes et toponymistes, ils se réjouiront de voir la méthode de l'évidence cumulative aboutir à les autoriser à traduire par „pinaie" nombre de termes qu'ils eussent hésité à interpréter de la sorte s'ils étaient restés isolés. L'étymologie que nous proposons pour les noms des villes de *Furnes*, *Thourout* et *Turnhout* se présente ainsi avec une force persuasive plus grande que si on s'était contenté d'indiquer la simple possibilité de retrouver dans ces noms des termes se rapportant au sapin. Ainsi se soulève encore un pli du voile qui a dissimulé jusqu'ici à nos yeux l'origine de nos noms de lieux les plus anciens.

A. Carnoy.

De Exempelen van „dboeck der voorsienicheyt"

Er zijn van *dboeck der voorsienicheyt* twee hss. bekend: hs. A. ± 1470, in het bezit van de heer PROSPER VERHEYDEN te Antwerpen, hs. B. 1478, koninklike bibliotheek te Brussel, codex 1631-1633. Beide hss. vertonen slechts luttele dialektiese afwijkingen en zullen wel op dezelfde bron teruggaan; het zijn afschriften; A werd noch van B, B werd noch van A afgeschreven.

Er moet een derde *voorsienicheyt* bestaan hebben, altans wordt er op de katalogus van de vernielde boekerij van het Sint-Barbaraklooster te Delft, onder nummer 93 vermeld: *Item die voersienicheit.*

De *voorsienicheyt* bestaat uit een heltraktaat dat de twee derden van het hs. beslaat en een hemeltraktaat; er wordt ook over het laatste algemene oordeel gesproken en terloops een woord over het vagevuur gerept. Het geheel is met exempelen opgeluisterd. Er werden tevens een paar traktaatjes ingelast: *Van dansen zeer merkelijck dinck* en *Hoe drie elck bi sonder haer testament begheren in des menschen doot ende nyemant en begheert des anders testament* die ik in een RUYSBROECK hs. uit de twede helft van de 15[de] eeuw aantrof (1).

Hs. A bevat nog een bijvoegsel dat met de tekst van de *voorsienicheyt* niets te maken heeft doch hier in aanmerking komt omdat het drie exempelen bevat.

(1) *Vanden XIJ Dogheden;* Redemptoristenklooster te Wittem (Nederlands Limburg) „Sectio Ascetica" Nr 4. De traktaatjes zijn van RUYSBROECK niet.

In de *voorsienicheyt* treffen we twintig exempelen aan (in hs. A drie-en-twintig) waarvan er zes op die naam nauweliks mogen aanspraak maken, daar ze niet langer dan een paar regels zijn en onmiddellik bij een grooter exempel aansluiten; daar ze evenwel een apart geval behandelen en invloed van het *Biënboec* van THOMAS VAN CANTIMPRÉ verraden, heb ik ze in de rij als afzonderlik exempel doen post vatten.

De eerste twintig exempelen komen uit B, de laatste drie uit het bijvoegsel van A.

1. bl. 226[b]. — ...Het was een seer rijck man die sieck was gheworden. ende doen hij sach dat hij emmer steruen soude. Doen sprack hij sijnder zielen toe ende seyde. O onsaleghe ziele sprack hij waer wildi heenen gaen ende waer soe wildi laten alle dat ghij hebt in dit leuen. Siet sprack hij voort. Ghij hebt een schoon wijf. ghij hebt schoon kindere. ende ghij hebt oeck groot goet ende rijckdomme ende en sijn v dese noch niet al ghenoech. soe willick v noch al te veel meer vergaderen. Daer om biddick v en laet niet achter dat ghi hebt. Maer doen hij sach dat hij sijn ziele niet behouden en mochte. ende dat hij steruen soude. Doen sprack hij siet ziele want ghi bij my niet bliuen en wilt. soe beuelick v allen den duuelen der hellen. ende daer mede soe gaf hij sinen gheest.

2. bl. 227[b]. — ...Hier af leestmen een grouwelijck exempel. Dat een heilich man sat op eenre tijt voor eens menschen doore die steruen soude ende sach dat daer quamen loopende twee leelijke peerden ende daer saten twee swerte ende veruaerlijke sitters op. ende sij hadden gloyende staken in haren handen. Ende doen si voor des menschen door quamen doen bonden sij haer peerden daer buyten ende ghinghen wel haesteliken inne tot des menschen bedde. Ende doense die sieke sach doen riep hij met grooter ende grouwelijker stemmen. O here hulpt my. Doen antwoorden die twee duuelen ende seyden. Nu beghindi gode te ghedincken nu als die sonne verduystert es. Waer om en hebdi hem niet ghesocht tot in desen daghe toe. doen ghij tijt hadt. Maer nu in deser tijt en es v gheen hope noch troest.

3. bl. 228[a]. — ...Het was een hertoghe van bourgundyen die te rade was worden sijns vaders lichaem te verborne die corttelijck ghestoruen was. Ende doen men dat graf op dede doen sach hij een groote padde op sijns vaders aensicht sitten ende adt sijn tonghe. Doen ghinck die hertoghe wel wijselijck in hem seluen ende sprack voor sijn ridderen ende heeren ende seyde. O valsche glorie der werelt al hebdi den vader bedroghen ghij en sult den sone niet bedrieghen. Doen sprack hij voort tot sijnen dooden vader O vader sprack hij waer sijn nu v groote rijcdomme ende uwe weelden ende v ghenuechten die ghij hebt ghehadt. Waer sijn nu die lecker morselen ende die costelijke spijse. Nu worddi selue van eender leelijker padden gheeten. ende die wormen sullen v nu verslinden. Doen liet die hertoghe alle dinghen achter ende ghinck in een oorden.

4. bl. 235[b]. — ...Men sal oeck hier weten datmen menich grouwelijck exempel leest van dansen ende van ydelen spele. Ende sonderlinghe die vrouwen ende ioncvrouwen van dansen ghesciet sijn. dat si menegher quader doot ghestoruen sijn sonder biechte ende sacrament ende buyten den kerchoue begrauen. Want van vrouwen houerdicheyt ende ydel ghebaer comen meneghe groue sonden. als men dicwijl bescreuen vindt.

5. bl. 236[a]. — ...Het sloeghen eens Jonghe ghesellen den bal met coluen bi eenen danse. Ende doen een van hen den bal soude slaen. doen ontvlooch hem die colue ende vlooch in eenre vrouwen hoot die gheerne plach te dansen te singhen ende ander ydelheyt te pleghen. ende te hant bleef si doot. Doen soe wordt dat doode lichaem met screyen ende met weenen weder te huys ghedraghen. Ende werdt ghebaert dat daer soe vrolijck te voren was wt ghegaen. Ende doen die priester daer was ghecomen metten clerken ende soude vigilien singhen. Doen quam daer inne gheloepen die duuel als een swert leelick stier. met grouwelijken loyen ende met veruaerliken mesbare ende hi werp met sinen hoornen die bare metten lichaem omme ende hij stack dat lichaem verwoedelike met sinen hoornen ende scoordet veruaerlijck ende stroyde alle sijn inghewande om dat huys. Doen quam

daer [e]en (1) onuerdrachlijck stanck. alsoe groot. dat si alle vloon die daer waren. Ende si lieten dat ghescoorde lichaem ligghen alsoe tot des ander daechs toe. Des daechs daer nae doen den stanck eens deels verleden was. doen quamen die vrienden ende maghen ende vergaderden dat lichaem weder ende begroeuent buyten den kerchoue.

6. bl. 236a. — ...Sij (de dansers) sijn oeck mede sonder voorsienicheyt iammerlijke te hans nae den dansen doot ghebleuen daer alte vele waer af te scriuen.

7. bl. 236a. — ...Sij (de dansers) sijn oeck wten graue weder ghenomen ende vanden grouwelijken helschen honden iammerlijken meshandelt.

8. bl. 236a. — ...Sij (de dansers) sijn oeck met grooten scaren verdroncken daer si op starke brugghen dansten die hem onder die voeten brack ende sij verdroncken alte samen.

9. bl. 236a. — ...Men leest oeck noch menich grouwelijck exempel vanden gheenen die speelden op eneghe dinghen daer men bij danst. want het es ghesien dat die duuel voor eenen speelman stont die tot eenen danse speelde met viereghen oeghen. ende hadde hoornen op sijn hooft ende hij spranck mede. Ende menichuuldicheyt der leeliker wijsen die men dede daer soe verblijde hem die duuel mede.

10. bl. 236b. — ...het was een speelman gheheeten robbijn die dicwijl in dansen te pipen plach. het gheuiel dat hi sieck wert ende woude steruen. Doen die duuel sach datmen niet en speelde want robbijn sieck was doen quam [hi] opden seluen dach in robbijs schijn ende speelde ende maecte danse. Doen dat die priester vernam doen verwonder des hem ende seyde dat nyet moghelijck en ware. want robbijn woude steruen. Doen quam hi bijden danse ende riep den speelman besiden ende beswoer hem dat hij segghen soude wie dat hi ware. Doen antwoorde hi ende seyde dat hi die duuel ware. ende ware comen om te veruullen ende te doene dat ambacht sijns ghetrouwen knechts robbijns die meneghe ziele vergadert hadde. Doen ghinck die priester metten volke voor robbijns bedde ende seyt hem dit. Doen hi dit hoorde doen sterf hi met grooten berouwe.

(1) Wat in de Middelnederlandse tekst tussen [ ] staat werd door mij ingelast.

11. bl. 236[b]. — ...Men leest oeck mede menich exempel van desen menschen [1] hoe si ghestorven sijn. Sij sijn meneghe quade doot ghestoruen. met ziele ende met liue wech gheuoert. vanden boosen duuelen. Sij sijn van blixem en van donre alte hant nae den danse doot gheslaghen. Als men van eenen leest ende in een teyken der waerheyt wert sinen eenen arm af gheslaghen. ende van twee swertte honden die daer quamen alsmen openbaer sien mocht wech ghedraghen. Sijn lichaem wert oeck weder wten graue bi nachte vanden duuelen ghenomen ende wech gheuoert. Ende in een teyken der waerheyt soe lieten si dat graf open ende de kiste daer wt gheworpen.

12. bl. 238[b]. — ...Daer men menich grouwelijck exempel af leest datse (de „oude queenen" uit verdachte huizen) die duuel met ziele ende met liue wech voerde alst wel reden was.

13. bl. 239[a]. — ...Het souden eens ridderen oft ander groote lude te strijde trecken. ende begheerden hooren lesten dranck dat men heet sinte gheertruyden minne. van eender scoonder vrouwen handt te drincken. Doen vercoren sij een scoone vrouwe ende daden haer te weten dat sij tot hen comen woude sij begheerden sinte gheertruyden minne van harer hant te drincken. Doen die vrouwe dat vernam doen vercleedde ende verchierde si haer alsoe sij alder scoonst mochte. Doen quamen si alle tot haer. ende sij ontfincse vriendelijke ende eerlijke. ende sij droncken alle van harer hant ende sij voeren ten strijde. Ende des nachs daer nae doen sij op haer scoon bedde lach ende soude slapen ende verblijdde haer van harer scoonheyt. Ende dat haer des daechs soe grooten eere ghedaen was. Doen sprack haer van bouen een stemme toe ende seyde. Och hoe ligdi hier onsalich wijf ghij hebt heden ter hellen gheseynt meer dan vierdalfhondertich zielen. want dit waren die ghene die[se| ghechiert ghesien hadden ende van harer hant ghedroncken ende begheerden inder hertten oncuysscheyt met haer te doene. om dat sij haer scoon ghecyert saghen ende doen deden sij dootlijke sonde. ende daer mede voeren sij te strijde ende worden verslaghen.

(1) Hier worden bedoeld : die in dansen speelen hem (de dansers) lieden te voren singhen oft hen huysinghe doen oft in meneghen dinghen ghehulpich sijn.

14. bl. 242ª. — ...Hier af scrijft sinte Augustijn een merkelijck exempel. Het was een goet simpel mensche die hiet tutuslimen in sinen lande wonende. Het gheuiel dat hem een ander mensche niet en woude betalen. Doen soe wert hij op hem toornich ende daechden voor dat recht. Doen mishaectet die ander ende woude sweeren dat hi hem niet sculdich en was. Doen soe nam die ander van toornicheyden den eedt. Des nachs daer nae doen werdt die gheene die den eedt ghenomen hadde voor eenen grooten coninck ende strenghen rechter in eenen visioen ghetoeghen. Ende daer wordt hem gheuraecht waer om dat hij dien mensche hadde valschelijck laten sweeren. Doen antwoorde hij ende seyde. dat hij hem niet en woude betalen. ende hij seide dat hij hem niet sculdich en ware. Doen wordt hem gheantwordt ende gheseyt en haddet niet beeter gheweest dat ghi v goet alleen verloren hadt dan daer toe den mensche met valschen eede ghedoot hebt inder zielen. Als oftmen segghen woude. wat batet v nů hebdi nu v goet weder oft heeft hij v nu betaelt als ghij hem ghedoot hebt. Doen soe werdt hij neder gheleyt ende wert alsoe grouwelijck gheslaghen dat men die scramen ende lictekenen der grooter slaghen in sinen rugghe vant. Doen hij weder tot hem seluen quam ende ontwakende wert. Ende doen hij aldus iammerlijck gheslaghen wert. doen wort hem toe ghesproken ende gheseyt men spaert v nu om uwer simpelheyt ende onnoeselheyt maer siet scerpelijck toe dat ghi des niet meer en doet.

15. bl. 248ᵇ. — ...soe leestmen een merkelijck exempel. Dat eenen duuel in eene besetenen mensche gheuraecht wert oft dat aenschijn gods alsoe schoon ware alsmen seyde. Doen antwoorde hi ende seyde laet veel schoonre ende hi seyde voort Ick hebt ghesien eenen cortten tijt ende mocht ict noch alsoe langhe sien weeder daer woudick om lijden allen der verdoemder zielen pine totten ionxsten daghe toe.

16. bl. 253ª. — ...soe scrijft sinte gregorius een merkelijck exempel. Het was een heylich man die gheheeten was steuen Die alsoe verduldich was dat hi die gheene voor sijn vriende rekende die hem quaet deden. Hi loefde gode als hi wederspoet hadde oft als hem yemant quaet dede. Ende was dat

sake dat yemant hynder oft ouerlast hem dede dat rekende hi groote bate te wesene. Alle sijn viande ende die hem mesdeden die rekende hi voor sijn hulpeers. als die gheene die hem sijn sonden af wiesschen ende hem ten eweghen leuen holpen. Daer nae doen hi steruen soude ende menich kersten mensche om sijn bedde stont. Doen sach men daer met vleeschelijken oeghen dat die heyleghe ynghelen daer in quamen om te halene die ziele. Maer si worden soe zeer veruaert die dat saghen dat si niet en mochten spreken.

17. bl. 253b. — ...Het sloech eens slecht man eens goets edels mans broeder doot ende hi vloot te hant wten lande want hi en dorste hem niet verbeyden. Daer nae reet dese edel man met grooten ghesinne ende gheselscape pelgrijmagie verre wt sinen lande. Ende hi vant desen man buyten eender steden in sinen ghemoete die sinen broeder doot gheslaghen hadde. Doen soe wert hi zeere beroert ende track sijn sweert wte ende haestede hem om dien man doot te slane. Doen viel die ander op der eerden ende hi riep met luyder stemmen. O alder edelste ontfermt mijns om des gheens wille die uwer ontfermt heeft ende die met sijnder doot alle dese werelt verlost heeft. Doen track die edel man sijn hant metten sweerde weder nae hem ende screyde ende weende. want hi hadde hem gheerne gheslaghen. Ende want die ander badt dat hijt hem woude vergheuen soe en dorste hi hem niet slaen Aldus streeden sijn vleesch ende sijn ziele teghen malcanderen. Doen dit sijn ghesinne saghen doen verspraken si hem leeliken ende seyden dat hi alsoe stout niet en ware dat hi sinen viant dorste slaen. Doen soe track hi weder sijn sweert ende woude den anderen slaen. Doen riep die ander weder die voor hem lach op de eerde. Ick biddu o alder edelste dat ghi my uws broeders doot wilt vergheuen. Doen hielt hi sijn hant metten sweerde weeder neder noch eens. Doen dit die ander noch saghen doen verspraken si hem noch leeliker ende gauen hem noch menich snoode woort dat hem sijns edels broeders doot alsoe cleyne ende snoode voorstont van alsulken snooden boeue soe iammerlijck vermoort ware. ende dat hi des groote scande ende oneere hebben soude voor alle menschen die hi niet verwinnen en soude alsoe langhe als hi leefde. Doen

hielt hi sijn hant derde weruen op metten sweerde ende hy meynde den anderen noch emmer te slane. Doen riep noch die ander ende seyde. Ick bidde v dat ghi my vergheeft op dat ghi ten ionxsten daghen in dat stranghe ordeel gods moechst ghenade vercrighen. Doen sprack die edel man van gheslachte. maer edelder van hertten Stant op sprack hi ick vergheue v mijns broeders doot. Des selfs daechs ghinck die edelman in die kerke ende soude misse hooren ende hi knyelde drie weruen neder voor een ghecruyst beelde dat nae onsen lieuen here ghemaect was ghelijck als hi aenden cruce hinck. Doen sach een heylich man dattet houten beelde drieweruen met sinen hoefde dien mensche oetmoedelijck toe neyghde. Ende doen die misse ghedaen was doen nam hi desen ridder besiden ende vraechde hi hem van sinen leuene. Doen antwoorde hi hem ende seyde dat hi een sondaer ware ende dat hi inder werelt diende ende dat hi nye goet ghedaen en hadde dan op dien dach ende hi seyde hem wat dattet was. Doen seyde hem die goede man weder wat hi ghesien hadde. ende hi leerde hem in dien staet der gracien te bliuene. ende dat hi voort gode bleue dienende.

18. bl. 258b. — J Erst leestmen dattet quam een goet man weder nae der doot ende openbaerde hem eenen bisscop met grooter glorien ende seyde hem dat dertich duysentich zielen met hem ten oordeele quamen. Vanden welken dat hi ende noch een sonder middel ten hemel voeren Ende alleene drie zielen van allen dler scaren die worden gheleyt in dat vagheuier. Ende allen die andere die worden daer verdoemt

19. bl. 258b. — ...Het quam een zeer groot ende wel gheleert meester inder godheyt weder nae der doot ende hi oppenbaerde hem sijnen bisscop die op eenen vroeghen morghen stont studeerde bij eenen lichte in sijnder cameren. Ende dese voorger meester quam in eenen gheliken swerten schijme ende hi sprack den bisscop toe ende seyde. Ick ben die ongheualleghe meester inder godheyt ende ick ben ewelijken verdoemt. Want ick hoecheyt ende houerdicheyt inder werelt ghemint hebbe. Ende want ick oeck vele puenden (1) hadde

(1) Hs. A bl. 117b : prouen,

sonder noot. Ende hi vraechde den bisscop voort oft yemant inder werelt noch meer leuende dan hi alleene. Doen antwoorde hem die bisscop weder ende seyde. Hoe vraechstu aldus onreedelijke dinghen ghi die alsoe groot een meester hebt gheweest. Doen seyde die doode weder. Ende laet v doch niet verwonderen van dien woorden dien ick spreke. want voorwaer sprack hij nae dier tijt dat ick ghestoruen ben soe sijn alsoe vele ontellijke der scaren zielen inder hellen gheuallen dat ick niet gheloeft en hadde dat alsoe meenich leuende mensche in der werelt gheweest hadde. Ende hij seyde oeck voort. Die verdoemde hebben alsoe grooten liden ouermids hoorer ontsprekeliker pinen liden. rouwe. ende anxt. dat si gheen voorleeden dinghen en dincken. Ende hoor pine es alsoe groot dat hen alleen eenen dach dunct duysent iaer wesen ende doen hi dit gheseyt hadde doen voer hi van daer.

20. bl. 259[a]. — N Och leest men een ander grouwelijck exempel dat Innocencius doen hi noch cardinael was plach hi dicke met sijnen ghesinne eenen heyleghen heremite te visenteeren buyten romen. Op eenèn tijt soe quam hi daer ende die knechten clopten ende smeten herdelijck aen sijn doore ende si en vernamen nyemant Doen braken si die doore op ende vonden hem ligghende als oft hi doot gheweest hadde. Doen hi te hant daer nae weder tot hem seluen quam doen riep hi met luyden stemmen ende seyde O my o my. Ick hebbe wonderlike dinghen ghesien. Doen vraechde hem die cardinael wat hi ghesien hadde. Doen antwoorde hi hem ende seyde. Ick was toter hellen gheleyt. ende ick sach dat die zielen daer alsoe dicke ende oueruloedich in vielen als die alder dicste snee valt als den hemel met grooten swerten wolken ouer al betoghen es. Ende si vielen in dat vagheuier al te selden als een sneu die alder seldenst valt. Ende ick en sach niet meer dan allene drie zielen in dat paradijs gaen ende hi noemdese wiese waren. Doen dede die cardinael als een wijs man ende dede ondersueken ende vant dat die drie menschen of die vre ghestoruen waren.

21. Hs. A, bijvoegsel; bl. 125[b]. — ...Het was een mensche die altoes sijn leuen quaet gheweest hadde van sinen ionghen iaren tot dat eynde van sinen leuen doe die tijt quam dat hi

steruen soude als wi allen moeten Doe hi lach op sijn verscheiden. watmen hem seiden van gode hi en wouder niet of horen Onse lieue heer quam selue tot hem als hi henc opten gueden vridach an die galghe des cruces om ons allen willen. ende toende hem sijn wonden ende seide mensche begheer barmherticheit begheer ghenade ic ben bereit die sonden te vergheuen ende niet meer te ghedencken Och siet hoe barmhertich dat god is. doe antwoerde die onsalighe mensche weder ende seide neen here gheeft mi gheen ghenade noch barmherticheit Ic wil ter hellen varen. want ic heb die helle verdient. doe nam onse lieue heer dat bloet wt sijnre heiligher wonden ende werpet die onsalighe mensche in sijn aensicht tot sijn meerre verdoemenisse ende also starf hi ende die duuelen namen die siel in hore behout also sijn leuen altoes quaet gheweest hadde alsoe was sijn eynde

22. bl. 126b. — ...een exempel hier of Van een rijc man die lach ende soude steruen ende soude allencken die reyse bestaen doe sprac dese ryke man haelt mi mijn ghelt ende laet mi sien oft mi niet helpen en mach want ic hope dattet sal doe wert hem sijn ghelt ghehaelt. doe seide die rike man O mijn ghelt en moechdi mi nv niet helpen dat ic nv niet en sterue want ghi weet wel dat ic v seer lief ghehat hebbe om v te crighen ende ic droech grote sorghe voer v waer ic was. doe hi sach dat hem dat ghelt niet helpen en mochte doe dede hi voer hem brenghen al sijn cleynheyden ende alle sijn sulueren scalen ende seide o mijn costelike vaten o mijn suluere scalen moechdi mi nv niet helpen dat ic nv niet en sterue. want ghi weet wel dat ic iv dicke begheert hebbe ende grote houerdy mit iv ghepleecht hebbe wanneer mijn vrienden of maghen ouer quamen ende wi costeliken dranc wt ghedroncken hebbe och coem mi nv te hulpe in deser reyse doe die rike man sach dat daer niemant en was die hem helpen mochte vrienden noch maghen noch gelt noch scat suluer noch gout noch die costelike scalen noch alle sijn cleynheiden. doe nam hi een scael in sijn hant ende stacse in sijn mont ende beet daer in mit sijn tanden ende riep mit luder stemmen en soudi mi niet helpen helpet mi een duuels naem ende mit dat roepen starf hi waer die siel is gheuaren dat weet god

23. bl. 127b. — ...[H] Et was een coninc van enghelant die hadde onder hem een edel ionghelinc die na ydelheit der werlt leefde die coninc vermaende hem dicke ende menichwerf dat hi hem soude beteren ende sijn sonden laten ende wat guets soude doen die hi mede mochte nemen als hi voer gode quame als hi sturue Dese ionghelinc en achtet niet wat hem die coninc vermaende van als noch wel menschen doen Mer doe die tijt quam dat die ionghelinc soude steruen ende hi seer siec ende cranc lach op sijn bedde doe quam die coninc noch tot hem ende seide wilt doch nv iu biecht spreken ende wilt doch v nv bedencken ende v sonden laten leet wesen. doe antwoerde dese ionghelinc ende seide here coninc Ic soudet mi seer scamen te biechten want mijn ghesellen die souden mi bespotten wanneer ic weder op quame vander siecte si souden mi beghecken dat ic penitenci dede van mijn sonden. doe dat die coninc hoerde doe ghinc hi van daer. doe quamen daer twe enghelen in die camer daer die ionghelinc in lach ende si hadden in hoer handen een cleyn briefkijn daer een luttel doechden in stont die dese ionghelinc ghedaen had die hi mede nemen soude meer doe quamen die duuelen mit groter scaren ende seiden tot den enghelen gaet wech ghi enghelen gaet wech van desen ionghelinc die hoert ons toe want hi ons ghedient heuet in sonden. doe leide die twe heilighe enghelen dat brijfkijn op des ionghelincs lijf ende ghinghen mit groter bedroefnisse van daer. doe ghinghen die duuelen voer des ionghelins bedde staen ende hadden een groet boec in hoer handen daer des ionghelins sonden in stonden ghescreuen waer hi die ghedaen hadde in sijn leuen alle sijn wercken alle sijn woerden ende alle sijn ghedachten. doe spraken die duuelen tot malcanderen willen wi sijn hert wt sijn lijf halen willen wi hem verscoren die onsalighe mensche die op dat bedde lach dochte datter een swaert bouen tot sijn hoeft wort in ghesteken dattet ghinc in sijn herte. doe quam noch die coninc weder tot dese ionghelinc ende vermaende hem dat hi soude biechten ende sijn sonden laten leet wesen. doe sprac die ionghelinc och heer coninc het is nv alte laet want die sentenci is ghegheue dat ic den duuel toe hoer ende als hi dese woerden ghesproken hadde soe is hi ghestoruen

AANTEKENINGEN

Ex. 1 treffen we ook in het hoogervermelde Wittemse hs. aan, bl. 94ᵇ, zelfde redaktie ; en in *dat sterfboeck* (1) bl 72ᵇ achter het 37ˢᵗᵉ kapittel waar het uitvoeriger verteld wordt ; de stervende richt zich in *dat sterfboeck* niet alleen tot zijn ziel maar ook tot zijn lichaam en vaart na zijn dood „ int afgront der hellen ".

Ex. 2 ook in het Wittemse hs. op bl. 95ᵇ ; zelfde redaktie.

Ex. 3 ook in het Wittemse hs. op bl. 97ᵇ ; zelfde redaktie; in *dat sterfboeck* op bl. 77ᵃ, achter kap. 39 ; daar wordt het uitvoeriger, zwieriger en aanschouweliker voorgesteld.

Ex. 4 dient als inleiding van exempel 5 ; staat in het Wittemse hs. op bl. 99ᵃ waar het ex. 7 voorafgaat.

Ex. 5 werd in het Wittemse hs. in het traktaatje over het dansen weggelaten ; in *dat sterfboeck* wordt het achter kap. 55 op bl. 99ᵃ op aanschouwelike wijze verteld ; komt ook in het *Biënboec* van Thomas van Cantimpré voor, evenals in het *Magnum Speculum Exemplorum* v. 105, in hs. Brussel nʳ 19549, bl. 110ᵈ, en bij Pauli, nʳ 385 (2).

Ex. 6 sluit onmiddellik bij 5 aan ; in de *exposicie opt pater noster* leest men bl. 96ᵇ van een meisje dat dol op dansen was en eens onder de dans in een stormwind opgenomen en door duivels gegeseld werd en dood neerviel op de aarde (3) ; in *De Spiegel der penetenciën ende der biechten* (hs. Amsterdam, Kon. Akad. 35 bl. 30ᵇ) wordt volgens van der Vet verhaald van een *jonffrouwe, die pluch des heiligen daechs geerne te dansene ;* zij ver-

(1) Ik gebruikte de Delfste wiegedruk 1488 — koninklike bibliotheek te Den Haag.

(2) W. A. VAN DER VET : *Het Biënboec van Thomas van Cantimpré en zijn Exempelen*. blz. 143.

(3) TINBERGEN : *Des Coninx Summe*, blz. 180 en VAN DER VET, blz. 144, voetnota.

brandt, stinkt vreselik, maar geneest later; een visioen had haar bekeerd.

Ook wat in het *Biënboec* (hs. A) bl. 164[c] voorkomt, dient vermeld. Toen Thomas nog een kind was, zag hij „ inden dansen een alte ydelen wijf, die naden dansen... onscamelic worstel[...]de mit enen overspeelre, ende doe si ophielt, werd si geslagen mitter haestiger ende onversienre doot ende starf iamerlic (1) ".

Ex. 7 sluit onmiddellik bij het vorige aan ; in het Wittemse hs. bij 4, bl. 99[a].

Ex. 8 volgt onmiddellik op 7 ; in *dat sterfboeck* bl. 100[a] ; ook daar slechts een paar regels evenals in het *Biënboec* (hs. A) bl. 164[b] (2).

Ex. 9 sluit onmiddellik bij 8 aan en in het Wittemse hs. bij ex. 7. In het *Biënboec* wordt een dergelik geval beschreven (hs. A) bl. 165[c] (3); bij Etienne de Bourbon vindt men eveneens verhalen, waarin de duivel persoonlik bij de dans aanwezig is.

Ex. 10; in het Wittemse hs. op bl. 99[b]; zelfde redaktie.

Ex. 11 wordt in het *Biënboec*, (hs. A) bl. 199[b], in het breed verteld (4). Gelijk het in het *Biënboec* verhaald wordt, komt het ook in het *Magn. Spec. Ex.* V 128 voor.

Ex. 12; over een dergelik geval lezen we meer in het *Biënboec*, (hs. A) bl. 122[c] (5).

Ex. 13 staat ook in het *sterfboeck*, achter kap. 72, bl. 123[b]. Er komen meer details in voor en er wordt van 300 verdoemde krijgerszielen gesproken.

Ex. 14; de Vooys gewaagt van een dergelik geval op blz. 271, voetnota.

Ex. 15 wordt in het *sterfboeck* met zwier verteld achter kap. 17, bl. 29[b]; een Limburgse tekst treffen we in hs.

(1) VAN DER VET, blz. 143.
(2) VAN DER VET, blz. 143.
(3) VAN DER VET, blz. 146.
(4) VAN DER VET, bzl. 140 en DE VOOYS: *Middelnederlandsche Legenden en Exempelen*, blz. 161.
(5) VAN DER VET, blz. 181.

Br. II: 112, bl. 27 aan. Verkort komt het voor in de *Exp. P. N.* (1). Ook te Darmstadt, Grossheiz. Bibl. 449, bl. 47b moet het voorhanden zijn, altans te oordeelen naar de aanvangsregels die me alleen onder het oog vielen.

Ex. 16; meer dan dat het aan Sint Gregorius toegeschreven wordt, ben ik niet te weten gekomen.

Ex. 17; ook in het *Biënboec,* (hs. A) bl. 79c; dit mooie exempel genoot een zeldzame populariteit. Voor de bronnen en varianten verwijs ik naar van der Vet, blz. 126 en vlg. Vergelijk ook de episode uit het leven van de heilige Johannes Gualbertus in „ *Brevarium Romanum Die 12 Julii*" beschreven (2). Willem van Hildegaersberch zinspeelt op het verhaal v. 115 en vlg. C. IX, blz. 233 (3).

Ex. 18 wordt door Endepols (Tijdschrift v. N. T. en L. 1909, blz. 75) uit hs. B aangehaald om de verhouding van de verdoemden tot de gelukzaligen vast te stellen.

Ex. 19 is met zekere afwijkingen in het *Biënboec,* (hs. A) bl. 27b te vinden; gelijk het daar verhaald wordt, ook in het *Magn. Spec, Ex.* V. 17 en elders (4). Ook wellicht in hs. 73 G 29 (koninklike bibliotheek te Den Haag), dat ik nochtans niet heb kunnen raadplegen; de aanvang van het exempel aldaar luidt: „ Een meyster van der gotheit quam... ".

Ex. 20 werd door Endepols op dezelfde plaats en met dezelfde bedoeling als ex. 18 aangehaald.

Ex. 21, 22, 23 trof ik alleen in het bijvoegsel van hs. A aan.

Van de twintig exempelen die tot de *voorsienicheyt* behoren, treffen wij er zes in *dat sterfboeck* aan 1, 3, 5, 8, 10, 13; vijf in de traktaatjes uit het Wittemse hs. 1,

(1) DE VOOYS, blz. 164.

(2) Prof. A. Boon was zoo welwillend mijn aandacht daarop te vestigen.

(3) Dr. W. BISSCHOP en Dr. E. VERWIJS: *Hildegaersberch's gedichten,* 's Gravenhage, 1870.

(4) VAN DER VET, blz. 291-292 (voetnota).

2, 4, 7, 10 ; vier in het *Magnnm Speculum Exemplorum* 5, 11, 17, 19, en acht in het *Biënboec* 5, 12, 17, 19, 6, 8, 9, 11. Die verhouding 8 op 20 is te sprekend om niet van invloed te gewagen. Van der Vet deed in zijn proefschrift reeds opmerken dat het *Biënboec* door schrijvers van stichtelike traktaten en verzamelwerken veelvuldig gebruikt werd. Bij de lijst van schrijvers en werken die hij op blz. 71 en 72 opgeeft, mogen we gerust *dboeck der voorsienicheyt* voegen.

Gent,

A. Burssens.

Wetenschappelijk Onderzoek der Vlaamsche plaatsnamen (1)

Veertig jaar geleden, op het Archæologisch Congres te Antwerpen (1885), vestigde wijlen Prof. G. Kurth voor het eerst de aandacht van de congresleden op het groote belang van de studie der plaatsnamen, in hoofdzaak voor de wetenschappelijke beoefening van de geschiedenis en de oudheidkunde. Te gelijk richtte hij een dringenden oproep tot de Archæologische Vereenigingen, opdat zij zich, elk in haar sfeer, zouden inspannen voor het inzamelen van het onafzienbaar toponymisch materiaal, van de honderdduizenden plaatsnamen, over heel het land verspreid (2).

Niets liet toen veronderstellen dat er op dit gebied, meer misschien dan op eenig ander, zoo lang aan doovemans deur zou geklopt worden; want geen moeite werd gespaard, geen gelegenheid werd verwaarloosd om het groote publiek warm te maken voor een onderzoek, dat nochtans, op het eerste

(1) Lezing gehouden op de Septembervergadering (1925) van de Zuidnederlandsche Maatschappij van Taal- en Letterkunde en Geschiedenis.

(2) Op dit congres werd het volgende besluit neergelegd :

„ La quatrième section signale à l'attention des sociétés historiques, l'importance de l'étude des noms de lieu et émet le vœu de les voir recueillis d'une manière systématique et complète sous forme de glossaires raisonnés. "

zicht, heel wat menschen scheen te moeten interesseeren. G. Kurth zelf herhaalde zijn oproep op het eerstvolgend Archæologisch Congres te Namen (1886), verstrekte er talrijke practische wenken voor het samenstellen van wetenschappelijke toponymische glossaria en voegde de daad bij het woord door het publiceeren van zijn *Glossaire toponymique de la commune de Saint Léger* (Namur, 1887), bedoeld als een model voor diegenen, die den aangewezen weg wilden bewandelen.

Een tiental jaren later verscheen van dezelfde bevoegde hand *La Frontière linguistique en Belgique et dans le Nord de la France* (Brussel, 1895-1898, 2 dln), een boek van zeer hooge waarde, dat, alhoewel geen handboek over plaatsnaamkunde, toch talrijke principieele vragen behandelt en, in de meeste gevallen, den toponymist kon leiden en voorlichten.

En toch raakte de wagen niet aan het rollen,vooral niet in het Vlaamsche land, spijts de herhaalde en dringende aansporingen van latere, geestdriftige toponymisten (1).

Het moet ons dan ook niet verwonderen dat in de lezing van Prof. J. Mansion, op het Vla. Philologencongres te Mechelen (1921), over „ *De(n) huidige(n) stand van het toponymisch onderzoek vooral in België*, het oordeel over de in Vlaanderen bereikte resultaten niet erg optimistisch klinkt (2), in vergelijking vooral met wat er elders gebeurt.

In **Frankrijk** bestaan voor tientallen van departementen topographische woordenboeken met oud en modern materiaal; naast vele andere reeds voorhanden hulpmiddelen van groote waarde, verschijnt er op dit oogenblik een nagelaten werk van den grooten toponymist A. Longnon [de uitgave wordt bezorgd door P. Marichal en L. Mirot] : *Les noms de lieu de la France, leur origine, leurs significations, leurs*

(1) Vgl. o. a. : C. Huysmans, Le Soir, 11-1-1904 en *Encyclopédie illustrée du Soir*, T. 5. pp. 38 vlg. ; E. Ulrix et J. Paquay, *Gloss. top. de la ville de Tongres* (1907), pp. 285 vlg. ; J. Lindemans, *Handelingen* 2e Vla. Philologencongres te Gent (1913), pp. 198 vlg. : J. Mansion, *Versl. en Meded.*, K. Vla. Ac., 1920, pp. 271 vlg.

(2) De lezing van Prof. Mansion verscheen in de *Leuv. Bijdragen* XIV (1922) pp. 15-32. Met het oog op onze medewerkers, waren wij genoodzaakt talrijke punten, die reeds in deze lezing voorkomen, hier nog even te herhalen.

transformations, 1. 2. 3. fasc. (Paris. 1920-1923), dat worden moet *het* handboek voor Fransche toponymie ([1]).

Duitschland boogt op zijn *Altdeutsches Namenbuch II Ortsnamen*, door E. FÖRSTEMANN (3. uitgave door H. Jellinghaus Bonn, 1913-1918) dat, spijts zijn tekortkomingen in verschillende opzichten, nog steeds blijft „ het handboek bij uitnemendheid voor de Germaansche toponymie van het vasteland ".

In **Engeland** mag men wijzen op een zeer lange lijst van degelijke toponymische monographieën, gewijd aan de plaatsnamen van verschillende graafschappen en kwam er onlangs een *English Place-name Society* tot stand, die een grootscheepsche onderneming op touw zet onder de leiding van geleerden, wier namen borg staan voor de degelijkheid van het werk ([2]).

In de **Scandinavische landen** wordt de toponymie met buitengewonen ijver beoefend. In Zweden verschijnt een speciaal tijdschrift voor Toponymie : *Namn och Bygd* ; te Kopenhagen werkt een commissie voor plaatsnamen, die haar historisch onderzoek uitstrekt tot alle plaatsen van Denemarken ([3]).

Ook in **Nederland** werd veel gewerkt en is de wetenschap door de uitgave van de *Nomina Geographica Neerlandica*, uitgegeven door de zorgen van het *Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, in de internationale toponymische bedrijvigheid flink vertegenwoordigd.

In **Wallonië**, al beantwoorden de bereikte uitslagen misschien niet aan de gekoesterde verwachtingen, werd insgelijks heel wat werk geleverd.

Wij wijzen hier vooreerst op de onderzoekingen van GRANDGAGNAGE (*Mémoire sur les anciens noms de lieu dans la Belgique orientale*, Brux., 1854 — *Vocabulaire des anciens noms de lieu de la Belgique orientale*, Liége, 1859), op het

([1]) Men sla hierover het artikel na van Prof. CARNOY, Plaatsnamen in Frankrijk en België, in de *Bijdragen tot de Geschiedenis*, XIV (1922), pp. 128-133.

([2]) Vgl. *Leuv. Bijdragen*, XV (1923), Bijblad, pp. 110-111 ; en de nota van K. DE FLOU in *Versl. en Meded.*, 1924, pp. 639-640.

([3]) Vgl. MANSION, *Leuv. Bijdr.*, XIV (1922), p. 25 (nota), en Dez., *Leuv. Bijdr.*, XV (1923) Bijblad, pp. 7-8.

uitstekende werk van Kan. ROLAND (*Toponymie namuroise*, Brux., 1901), op talrijke publicaties van Archæologische Vereenigingen, op vele interessante studiën van A. VINCENT, J. FELLER en anderen, o. a. in de *Revue belge de philologie et d'histoire, Leodium, Revue de l'Université de Bruxelles*, enz.

Wat ons echter hier vooral van practisch belang schijnt, is de werking op toponymisch gebied ondernomen door de *Société liégeoise de Littérature wallonne.*

Sedert het jaar 1902 worden toponymische studiën over Waalsche gemeenten als prijsvragen door haar uitgeschreven.

De plannen en de werkwijze der Vereeniging werden breedvoerig uiteengezet in twee artikels in 1907 verschenen in het *Bulletin du Dictionnaire général de la Langue wallonne :* Pour la Toponymie wallonne : I Comment faut-il faire la toponymie d'une commune ? door J. FELLER ; II Un projet de Glossaire général de la toponymie wallonne, door J. HAUST (Bull. II (1907) pp. 3-12 ; pp. 13-18). In beide artikels worden zeer interessante gezichtspunten aangeraakt, vele practische wenken gegeven en stellig is het initiatief der Vereeniging op haar programma te plaatsen én het inzamelen van het materiaal voor een *Glossaire général de la Toponymie wallonne,* én het vervaardigen van de *Carte toponymique de la Wallonie* van aard onze bewondering af dwingen.

Ook hier echter liep alles niet van een leien dakje.

Hoe het ook zij, de grondslag van het *Glossaire* is gelegd en in de lijsten der „Communications reçues", die geregeld meegedeeld worden in het *Bulletin du Dictionnaire* komen heel wat „Notes toponymiques" en „Glossaires toponymiques„ voor.

In de „Publications de la Société" verschenen daarenboven een heele reeks monographieën :

E. JACQUEMOTTE et J. LEJEUNE, *Gloss. toponymique de la commune de Jupille* (1907).

A. COUNSON, *Gloss. toponymique de Francorchamps* (1906).

E. DONY, *Toponymie de Forges-lez-Chimay* (1909).

A. LURQUIN, *Glossaire de Fosse-lez-Namur* (1910).

J. LEJEUNE, E. JACQUEMOTTE, E. MONSEUR, *Gloss. top. de la commune de Beaufays* (1910).

J. LEJEUNE, *Toponymie d'Ayeneux* (1911).

J. LEJEUNE, *Toponymie de Magnée* (1912).

A. CARLIER et E. DONY, *Toponymie de Monceau-sur-Sambre* (1913).

E. DONY et A. BAYOT, *Topon. de la ville de Chimay* (1925).

J. RENARD, *Toponymie de la commune de Wiers* (1925).

L. FOULON et A. NOËL, *Toponymie de Landelies* (1925).

Voorwaar, een prestatie die niet te onderschatten valt!

* * *

Hoever staan we in **Vlaanderen?**

Ook wij bezitten enkele toponymische monographieën:

VAN SPEYBROUCK. *Glossaire toponymique de St. André-lez Bruges* (1888) (Annales de la Soc. d'Emulation de Bruges T. 28).

J. CUVELIER en C. HUYSMANS. *Top. studie over de oude en nieuwere plaatsnamen der gemeente Bilsen* (1897) (Uitg. K. Vl. Academie).

E. ULRIX et J. PAQUAY. *Glossaire toponymique de la ville de Tongres et de sa franchise. Première Section: la Ville* (1907) (Bulletin de la Soc. scientifique et littéraire du Limbourg T. 25).

E. MARTENS. *Monographie de la paroisse de Kerkom en Brabant. Troisième partie: Toponymie de la Commune* (1915) (Hagelands Gedenkschriften, IXe jaar).

Voorts verschenen in tijdschriften links en rechts talrijke bijdragen over het onderwerp. Wij wijzen vooral op de studiën van E. H. DASSONVILLE in den *Biekorf* en in de *Philologische Bijdragen* (bijblad van het Belfort), van H. POTTMEYER in de *Bijdragen tot de geschiedenis van het aloude hertogdom Brabant*, van Dr J. LINDEMANS (1) in *Eigen Schoon* en *Leuvensche Bijdragen*, van wijlen E. H. C. BUVÉ en van E.H. DE RIDDER in *Hagelands Gedenkschriften*, van J. GESSLER in de *Limburgsche Bijdragen* (2) van Prof. J. VERCOULLIE o. a. in het *Bull. de l'Ac. Royale* (3), van K. DE FLOU (4), Prof. MAN-

(1) Van de hand van Dr J. LINDEMANS verscheen in de *Verhandelingen van de Alg. Kath. Vl. Hoogeschooluitbreiding* (nr 222): Kleine Leidraad bij de studie der plaatsnamen (1924). De tweede uitgave: *Plaatsnamen*, Een inleidende studie, is pas in den „Standaard-Boekhandel" verschenen.

(2) Bibliographie der Algemeene en Limburgsche plaatsnaamkunde Jg. 1909-10. pp. 13 vlg.

(3) L'Orthographe en Toponymie (1923), pp. 166 vlg.

(4) Vooral: Over Bronnen voor Toponymie, *Versl. en Meded.* 1924, pp. 619 vlg. — De migratie der plaatsnamen. *Ibid.* (1925), pp. 138 vlg.

SION [1], en Prof. CARNOY [2] in de *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vl. Academie* en de *Leuvensche Bijdragen*, enz.

Ook kunnen wij wijzen op talrijke andere werken van kleineren of grooteren omvang met zeer vele en kostbare gegevens, vooral duizenden plaatsnamen in de reeks monographieën: *Geschiedenis van de gemeenten van Oost-Vlaanderen* door DE POTTER en BROECKAERT; in de *Géographie et Histoire des Communes belges* door TARLIER en WAUTERS (later door WAUTERS alleen); in de *Histoire des environs de Bruxelles* door A. WAUTERS; in talrijke andere historische monographieën over gemeenten, heerdijen, kerken en abdijen; in de monumentale *Table chronologique des cartes et diplômes imprimés concernant l'histoire de Belgique* (met registers) door A. WAUTERS; in de talrijke Cartularia, Leenboeken enz. uitgegeven vooral door de zorgen van de *Commission Royale d'Histoire* te Brussel; in het *Algemeen Repertorium der Hasseltsche ordonnantieboeken* door GESSLER en VANDER STRAETEN.

Wij bezitten van K. DE FLOU het *Woordenboek der toponymie van Westelijk Vlaanderen* [3] (Uitg. Vl. Academie), (5e deel op dit oogenblik ter perse) een reuzenwerk, waarin een onafzienbaar materiaal wordt verwerkt. Wij hebben het standaardwerk van Prof. J. MANSION *Oud-Gentsche Naamkunde* ('s Gravenhage M. Nijhoff 1924): een model van wetenschappelijken ernst, dat breede uitzichten opent, de baan wijst in heel wat duistere vraagpunten en tevens het bewijs levert van de zeer groote diensten, die de taalkunde van de wetenschappelijke beoefening der Toponymie mag verwachten. Van PROF. CARNOY zal binnen kort een uitgebreid werk verschijnen over de plaatsnamen der omgeving van Brussel (Dender-, Senne- en Dijlevallei) en wij weten dat dezelfde geleerde op dit oogenblik het noodige materiaal

[1] Vgl. vooral de boven aangehaalde artikels en: Over Namenkunde, *Versl. en Meded.*, 1919, pp. 118 en vlg.

[2] Vgl. o. a. De Germaansche oorsprong van de riviernamen met-*Apa. Leuv. Bijdr.* XV. (1923) pp. 129 vlg. De plaatsnamen van de Brusselsche Omgeving. *Versl. en Meded.* 1925, pp. 364 vlg.

[3] Men leze hierover nog de tweede *Memorie van toelichting* door den Schrijver in *Versl. en Meded.*, 1921, pp. 221 en vlg.

verzamelt tot het schrijven van het volstrekt onmisbare *Handboek der Belg. Toponymie*, dat ongetwijfeld aan de stoutste verwachtingen zal beantwoorden.

* * *

Bij het eerste zicht lijkt dit alles zeer bemoedigend, en toch is wat gedaan werd nog altijd een zeer klein onderdeel van wat er nog te verrichten valt. Ik meen daarom niet te overdrijven met te zeggen dat, eenerzijds wegens de onbetrouwbaarheid van vele hulpmiddelen, die veelal opnieuw met de oorspronkelijke teksten moeten vergeleken worden ; anderzijds, wegens het verspreid-liggen van het voorhanden materiaal, *de Vlaamsche akker* (met uitzondering van West-Vlaanderen) *nog grootendeels braak ligt.*

De duizenden en duizenden toponiemen, die overal voor het grijpen liggen, de plaatsnamen in de ruimste beteekenis van het woord : de namen, niet alleen van gemeenten en wijken, maar van velden, bosschen, weiden, straten, wegen enz., werden tot hiertoe (buiten West-Vlaanderen en enkele kleine gebieden) *niet ingezameld.*

Hier ligt dus de meest dringende taak : want vooraleer de toponymie doelmatig kan gebruikt worden voor het oplossen van velerhande taalkundige of geschiedkundige vraagstukken moeten wij beschikken over materiaal, dat noch eenzijdig noch onvolledig is.

Dergelijke taak overtreft echter de krachten van één mensch : er moest dus een kern gevormd worden van jonge, overtuigde werkers, die eenzelfde plan zouden volgen en in de toekomst ook andere minder geschoolde medewerkers rond zich zouden scharen.

Wij hebben het willen beproeven.

Het lag voor de hand dat wij in de eerste plaats zouden trachten bij onze jonge Germanisten liefde voor het onderwerp te wekken.

't Gebeurde korten tijd na het verschijnen van het boven besproken artikel van Prof. Mansion in de *Leuv. Bijdragen* en na een bezoek bij den grijzen de Flou te Brugge.

En vreemd genoeg : het plan vond bijval en wekte geestdrift zelfs bij studenten, die voor 't overige tamelijk wars bleken van zuiver philologisch werk.

* * *

Wat werd er tot hiertoe bereikt ?

Inzamelen van het materiaal.

Met het oog hierop onderscheidden wij een dubbel werk.

1. *Historische toponymie.* Aan historische toponymie doen die studenten en doet elk wetenschappelijk onderlegd medewerker, die de studie der plaatsnamen van zijn gemeente, met benuttiging van alle bronnen, oude en nieuwe, wenscht aan te vatten [1].

Onze doctorandi in de Germanistiek gaven hier het goede voorbeeld en hebben in een korte spanne tijds heel wat op hun actief.

Na twee jaar zijn drie toponymische monographieën, nl. *Binkom, Lubbeek* en *St-Joris-Winge* afgewerkt; een vijftal andere komen klaar in den loop van dit jaar : *Geel, Lier, Temsche, Boom* (en omgeving), *Kampenhout* (en omgeving); andere nog komen binnenkort aan de beurt : *Diest, St-Truiden, St-Niklaas, Hasselt, Aarschot, Halen, Kortenberg, Zout-Leeuw.*

2. *Actueele toponymie.*

Waar aanleg of tijd ontbrak om het terrein historisch in de diepte te bewerken, verkregen wij ten minste in de meeste gevallen hoogst nuttige medewerking op het gebied der *actueele toponymie*, d. i. het inzamelen van *levend* toponymisch materiaal.

Hier komen overigens in aanmerking, niet alleen onze toponymisch-geschoolde studenten, die gewoonlijk hun heele omgeving voor eigen rekening nemen ; maar elk student en elk Vlaamsch intellectueel, die zijn geboortedorp van wat dichter bij wil bekijken en een paar vrije oogenblikken wil wijden aan het opzoeken en opteekenen van zekere gegevens, volgens het in een volgend artikel meegedeelde plan [2].

Met het doel die verschillende medewerkers te groepeeren, werd onze *Vl. Toponymische Vereeniging* gesticht.

In dit opzicht mocht ik heel wat belangstelling ondervinden, naar aanleiding van een artikel, dat ik onlangs over het

(1) Wij verwijzen hier nogmaals naar het artikel van K. DE FLOU, Over bronnen voor Toponymie, *Versl. en Meded.*, 1924, pp. 619 vgl.

(2) Vla. Top. Ver., *Meded.* 1925. 2.

onderwerp in een onzer Vlaamsche dagbladen liet verschijnen [1].

Overigens zal aan het ingezamelde materiaal ruimschoots worden geput voor het Zuidnederlandsch Dialectwoordenboek en zullen daarom ook de correspondenten der Leuv. Dialectcentrale, bij de systematische inzameling van onze plaatsnamen, hun zeer gewaardeerde medewerking verleenen.

3. *Toponymische kaarten.*

Een toponymische kaart wordt natuurlijk gevoegd bij elke historische studie : alle nog levende benamingen worden er op aangebracht, de verdwenen plaatsnamen worden door middel er van zooveel mogelijk geïdentificeerd.

Ook aan diegenen, die alleen levend toponymisch materiaal inzamelen, zal op tijd en stond gevraagd worden de verstrekte gegevens op de kaart te brengen.

Zoo komen wij op een gegeven oogenblik tot grootere toponymische kaarten van een afgesloten geheel en dragen wij bij tot het opmaken van de Algemeene toponymische kaart van Vlaanderen.

Toponymische Bibliotheek en Laboratorium.

Dank zij de welwillendheid van de Academische overheid beschikten wij na korten tijd over de noodige lokalen en meubileering. Ook de Regeering en de Universitaire Stichting schonken milde toelagen en zoo werd stilaan de inrichting verbeterd. In ons laboratorium wordt thans door een bevoegde hand het noodige materiaal voorbereid voor de te bewerken toponymische kaarten.

Voor onze toponymische Bibliotheek mochten wij den steun genieten van talrijke bestuurlijke en geleerde lichamen, die ons welwillend hun uitgaven afstonden ; ook van de Leuvensche Univ. Bibliotheek, die ons vele dubbels toevertrouwde. In deze bibliotheek willen wij in de naaste toekomst alles bij mekaar brengen, wat voor het werk van onze toponymisten onontbeerlijk is.

Hier moeten wij echter rekenen op groote tegemoetkoming van wege ons Vlaamsch intellectueel publiek.

Wat wij voor onze Bibliotheek in hoofdzaak wenschen

[1] Voor onze Vlaamsche plaatsnamen, *Standaard*, 17 Aug. 1925.

ook tegen betaling) zijn o. a. Archiefrepertoria, uitgegeven Cartularia, historische monographieën van gemeenten, abdijen enz., toponymische glossaria (ook uit het buitenland), dialectwoordenboeken, tijdschriften over taal- en oudheidkunde, enz.; alles dingen, die vaak in den handel niet meer verkrijgbaar zijn en zoo dikwijls ongebruikt op de rekken der boekenkasten blijven staan.

Wijze van uitgave.

Met het oog op het publiceeren van het verzamelde materiaal, werd in de „Leuvense Studieën en Tekstuitgaven" een toponymische reeks gesticht.

In deze reeks zullen verschijnen, aan den eenen kant historisch bewerkte toponymische monographiëen, aan den anderen kant glossaria van meer uitgebreide gebieden, berustend op actüeel toponymisch materiaal. Tevens zal naar middelen worden uitgezien om ook voor de opgemaakte kaarten een doelmatige wijze van publicatie te vinden.

Zooals boven reeds gezegd werd, mochten wij ons tot hiertoe verheugen in den steun van de Regeering en de Universitaire Stichting: wij zijn overtuigd dat deze ons ook in de toekomst niet zal ontzegd worden (1).

Maar talrijke handen zijn noodig om het werk tot een goed einde te helpen brengen: wij doen daarom een dringenden oproep tot onze lezers en tot het heele Vlaamsche intellectueele publiek en vragen: Wie doet mee aan historische toponymie?

Wie helpt het levend toponymisch materiaal inzamelen?

Wie ondersteunt onze toponymische bibliotheek?

Op aanvraag worden verdere inlichtingen over de te volgen werkwijze onmiddellijk verstrekt.

Prof. H. J. VAN DE WIJER,
Kortenberg (bij Leuven)

(1) Op het Archæologisch Congres, dit jaar te Brugge op 2 Aug. en volgende dagen gehouden, werden in dit opzicht door den hr. Cuvelier, algemeen Rijksarchivaris, in naam van den Minister van Kunsten en Wetenschappen, zeer aanmoedigende verklaringen afgelegd.

Naamkundig Overzicht

1. GOOSSENS

De namen op *-helm* bewaren in het Nederlandsch hunne slot *-m*, blijkens *Willem, Willems* : een bijvorm *Willens* bewijst daar niets tegen. *Goossens* kan dus niet tot *Gautselmus* teruggaan (dit tegen Dr. Dupont, *Leuv.. Bijdr.*, XIV [1922], bl. 166 vlg.), ten minste op het gebied waar men *bezem* (of *bessem*), *bodem*, *vadem*, enz. uitspreekt. Het prototype van *Goossens* is ondl. *Godzuinus*, zie *O. G. Naamk.* 178 enz. (1), waarvan de uitgang op *in (-in* of *-īn?)* zeer normaal tot mndl. *-in*, *-ijn*, nndl. *-en* ontwikkeld werd.

Samenstellingen met *-ts-* aan het einde van het eerste lid zijn of wel Hoogduitsch : *Gauz-*, *Cauts-* gelijkstaande met niet-hd. *Gaut-*; of wel afgeleid van een vleivorm op *-tso (Gautso)* : zulks heb ik *O. G. Naamk.* 11 voor *Gautselmus*, *Lantsera* aangenomen; of wel kunnen ze voor een genitief *(Gautes ; Gaudes-)* staan. Deze laatste verklaring geniet bij Dupont de voorkeur. Welke uitlegging men ook aanneme, de eerste alleen behoort bij het eigenlijke schema der samenstelling in eigennamen : stam + stam + (meest tot nul afgesleten) uitgang. Tegenover dat type van persoonsnamen zijn de twee andere formaties (afleiding van *-tso* vleinaam; afleiding van genitief) als betrekkelijk jong te beschouwen, zie o m. Socin *Mhd. Namenb.*, 179, 210 vlg. Deze „ on-Germaansche " afleidingen komen in het Romaansch zeer vroeg voor (*Polypt. Irmin.*

(1) Ik bezig deze verkorting voor mijn boek *Oud-Gentsche Naamkunde*, 's Gravenhage 1924. — De artikels met gelijkluidenden titel in de *Leuv. Bijdr.*, zijn slechts een eerste gedeelte daarvan.

ca. 800); buiten de Romaansche wereld, veel later: ohd. x^e^-xii^e^ eeuw (naar Socin); in het Ondl. is *Godzuinus* zoo goed als alleenstaande; bij de Angelsaksers is de formatie onbekend. Vandaar dat ik gemeend heb, ze on-Germaansch te mogen noemen (t. a. p. 11), d. w. z. vreemd aan de oudste laag van Germaansche namen.

Het eerste lid van *Gautselmus* heeft *au*; men kan den stam dus met de namen op-*gaudus* verbinden (zoo Dupont t. a. p.). Voor *Godzuinus* daarentegen ontbreekt elke aanwijzing: is aan *goed*, *God*, *Goot* (volksnaam), *Gaut-* (volksnaam) of aan nog iets anders te denken: Wie zal het ons zeggen? In elk geval *gaud-* als ablautsvariante van *god* beschouwen, en van de beteekenis *invocatus*, *advocatus* uitgaan (Dupont, t. a. p. bl. 168) is allergevaarlijkst. Dat *God* in het Germaansch „de aangeroepene" zou beteekenen is in tegenspraak met het onzijdig geslacht van het woord, dat wijst op een voorwerp, een ding (beeld, fetisj?), niet op een persoon; verder is de verbinding met skr. *hutá-*, aangeroepen, op zich zelf wel mogelijk, maar niet waarschijnlijk voor een neutrum. — Het bestaan van een germ. *gaud-* acht ik dus, zelfs na de uiteenzetting van Dr. Dupont, als uiterst problematisch. Er zijn geene *gēad-* vormen in het Angelsaksisch, wel ontleeningen van *gaus-* vormen: deze zullen ons evenmin verbazen als het voorkomen van een leenwoord *Meingaudus* onder de Saksen, waar de *au* in elk geval niet Saksisch kan zijn. Beiersch *Coatfrid*, dat onverschoven *t* uit *gaud-* zou moeten hebben (Dupont, bl. 167), is natuurlijk uit ohd. *guot*, oudbei. *koat*, en bijgevolg waardeloos als staving van een germ. *gaud-*.

Goossens heeft ook in het dialect van Bree een klinker die op *au* wijst; de scherplange *oo* in de westelijke dialecten, spreekt eveneens voor een *au-* diphthong. Als we dus van *Godzuinus* uitgaan, moet dit laatste dan niet tot *Gaudzuinus* teruggebracht worden? Eer we volmondig ja antwoorden, zullen we ons afvragen of de getuigenis van nieuwere dialecten in zake *o* of *oo*, d. i. oorgerm. *o* of

au, wel zonder meer betrouwbaar is. Vooral bij persoonsnamen lijkt me hier de grootste omzichtigheid geboden. *Godzuinus* (x^e^ eeuw), later *Gozuinus*, *Goszuinus*, *Gos(s)uinus* (buitengewoon vele voorbeelden in de Gentsche stukken uit de xi^e^, xii^e^ en xiii^e^ eeuw), is wellicht uit Frankrijk afkomstig (ofra. *Gossuīn*). Eene volksetymologische verklaring *Godes-wine* „ Godsvriend " lag voor de hand en hielp waarschijnlijk aan het succes van den naam in lateren tijd. Geraakte dit verder, in een tijd toen *ō* en *ô* nog dicht bij malkander stonden, in eene andere associatieve richting, dan kon *oo* ontstaan, misschien alleen eerst in de spelling, vervolgens ook in de uitspraak. Maar in elk geval kennen we het uitgangspunt niet : germ. *au* of *o*, deze al dan niet over fra. *au* of *o* in het Ondl. als *ō* of *ŏ* overgenomen ; evenmin de uitspraak in het Mndl. Dat *oo* voor *o* kan staan bewijst o. m. *Goovaerts* naast *Govaerts*.

2. DRIESCH.

Over de oudere vormen, zie *O. G. Naamk.*, 105. Aldaar bl. XXIV, vindt men ook een woord ter weerlegging van de meening van Vercoullie, dat *driesch* met *drie* zou samenhangen, eene zienswijze die ook Dr. Lindemans, *Leuv. Bijdr.* XVI, 1 verdedigt. Thans erkent Vercoullie zelf *(Beknopt etym. Woordenboek*[3], s. v. *driesch)* „ de klinker geeft echter moeilijkheid ". Niet minder echter geeft de beteekenis moeilijkheid. De oudere landbouwmethode bestond hierin dat men een stuk land twee jaar achter elkander bezaaide en een derde jaar braak liet liggen. In tegenstelling met de driejaarlijks bebouwde gronden die de vruchtbare plekken waren, lag buiten de bewoonde kom het *veld*, de *heide*, het *bosch*, welke altijd braak bleven liggen, daar niemand er zich om bekommerde. Het karakteristieke, hetgeen opviel in de bebouwde landen, was niet dat ze alle drie jaar braak lagen, maar dat ze gedurende twee jaar bebouwd werden. Was dus *driesch*

ontstaan in verband met den wisselbouw, nooit zou hieruit de beteekenis braakland voortgevloeid zijn : *driesch* zou eenvoudig akker, zaailand beteekenen. Welnu, dat is niet het geval. Talrijk zijn de aanwijzingen dat *driesch* schrale grond, braakland beteekent. Daar nu de historische ontwikkeling met het braakland begint om tot de bebouwing over te gaan en niet omgekeerd, zal de eerste beteekenis wel de oudste zijn.

Lindemans gaat uit van de beteekenis : „ toestand van den akker in het derde jaar van den wisselbouw ". Hetzelfde stuk zou dus de twee eerste jaren een „ akker " geheeten hebben, het derde een *driesch*. Dit is alleszins mogelijk, op éene voorwaarde nochtans, dat *driesch* met drie niets te maken heeft. En dan is het veel natuurlijker als men uitgaat van de beteekenis C van Lindemans : land dat gewoonlijk braak ligt. Dat plaatsen die thans *driesch* heeten soms vruchtbare akkers zijn, doet daaraan niets af. Vgl. *biest* zeer dikwijls een dorpsplein (waar vroeger biezen groeiden); verder het Bosch te Neerlinter „thans in akkerland verkeerd maar steeds *Haag* geheeten" (Bets, *Geschiedenis der gemeente Neerlinter*, Leuven, 1868, bl. 21). Zeer dikwijls waren die braakliggende gronden eigendom der gemeente en onder toezicht van een *driesmeester*, zoo te Neerlinter (Bets, *t. a, p.*, bl. 21). Aldaar ook heette dat gemeentebezit *heide* en de opziener *heidemeester* (ibid.) ; verder *Heydriesch, Leuv. Bijdr.*, XVI, 3. Deze laatste benamingen zijn duidelijk genoeg. Was *driesch* iets anders dan onvruchtbare grond, de verbinding met *heide* zou onmogelijk zijn.

De verdere beteekenissen die Dr. Lindemans aan *driesch* toekent : F. open plein... waar een straat of drie op uitkomt ; G. buurtschap of gehucht, kan ik niet als bestaande aannemen. Het zijn interpretaties van plaatsnamen, niet echte beteekenissen.

Dat het karakteristieke bij *driesch* het minderwaardige van den grond is, is ook de meening van Z. Eerw. heer J. Jacobs. Uit een zeer interessanten brief over het hier

behandelde onderwerp, deel ik het volgende mee. „ De boeren zeggen te Lippeloo, te St-Amands, te Oppuers van een akker, van een bed dat vol beeten, aardappelen, wortels, enz. staat, en tevens vol vuil (distels, hoog en laag onkruid) : *'t is een echte dries ; wat ne wilden dries !*

Van een akker, een bed dat eenige weken onaangeroerd ligt en enkel met alle slag van onkruid overwassen is : *'t is compleet nen dries.*

Hieruit leid ik af : *dries* beteekent... eigenlijk en oorspronkelijk... : een onbebouwd stuk grond (groot of klein), waarop bestendig allerlei planten en kruiden, ook hoogstammig onkruid, groeien.

...Haast al de gemeentegronden zijn onvruchtbare, onbebouwde gronden, dat is een feit. Werden zij gemeentegrond, omdat ze slecht waren, niets opbrachten ? Waarschijnlijk. Niemand wilde vroeger die gronden huren... Doch ook geen wonder dat *een hoogen dries* [eigennaam] ligt ver van alle huizen. lijk te Lippeloo : wie zou zulken mageren grond zoo ver gaan bewerken hebben ? "

Uit verschillende voorbeelden (zie *Woordenb. d. Ndl. T.* ; De Bo ; Cornelissen-Vervliet ; Joos), blijkt dat het element „ met boomen beplant " geenszins in tegenspraak is met het begrip van *driesch*. Dit past goed bij de beteekenis „ gemeente-eigendom ", waarvoor we bij Bets de benamingen *heide*, *haag*, *bosch*, tegenkwamen. Maar eens te meer brengt ons deze eigenaardigheid in eene heel andere sfeer dan die van den wisselbouw.

Als slotsom meen ik dus te mogen beweren dat geen enkele aanwijzing bestaat om een verband tusschen *drie* en *driesch* aan te nemen. De duidelijkste beteekenis van het woord is *schrale grond, verloren hoek* en daarvan uitgaande zijn ook de andere te verklaren. Een positieve verklaring heb ik echter in plaats van de afleiding uit **thrisk-* niet te plaatsen. Wat daarover *O. G. Naamk.* 106, 107 is voorgesteld, houd ik natuurlijk niet voor bewezen.

Joseph Mansion.

LEUVENSCHE BIJDRAGEN

Tijdschrift voor Moderne Philologie.

gesticht door wijlen Ph. COLINET (1896)

ONDER REDACTIE VAN

L. Goemans, L. Scharpé, A. Carnoy, A. Noyons, J. Mansion, J. Van Ginneken, J. Schrijnen, J. Duqué, H. De Vocht, J. Van de Wijer, J. Kleyntjens en L. Grootaers.

XIVe JAARGANG. — EERSTE AFLEVERING.

INHOUD.

1922.
'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF

LEUVENSCHE BIJDRAGEN

Tijdschrift voor Moderne Philologie

gesticht door wijlen Ph. COLINET (1896)

ONDER REDACTIE VAN

L. Goemans. L. Scharpé. A. Carnoy. A. Noyons, J. Mansion, J. Van Ginneken, J. Schrijnen, J. Duqué, H. De Vocht, J. Van de Wijer, J. Kleyntjens en L. Grootaers.

XIVe JAARGANG. — DERDE EN VIERDE AFLEVERING.

INHOUD.

1922.

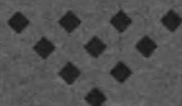
'S-GRAVENHAGE

MARTINUS NIJHOFF

LEUVENSCHE BIJDRAGEN

Tijdschrift voor Moderne Philologie

GESTICHT DOOR WIJLEN PH. COLINET (1896)

XVe JAARGANG

EERSTE EN TWEEDE AFLEVERING

INHOUD:

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1923

Zie bericht op de 4[de] blz. van den omslag.

De **Leuvensche Bijdragen** verschijnen in vier driemaandelijksche afleveringen,

Het **Bijblad** verschijnt afzonderlijk in Maart, Juni, October, December.

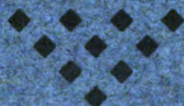
De prijs per jaargang is **fl. 9,—.** Voor inlichtingen omtrent de exploitatie buiten België wende men zich tot de firma MARTINUS NIJHOFF te 's-Gravenhage.

Mededeelingen voor de redactie, alsook boeken ter recensie worden ingewacht bij Dr. L. GROOTAERS, Naamsche Steenweg, 162, Heverlee-Leuven (België).

LEUVENSCHE BIJDRAGEN

Tijdschrift voor Moderne Philologie

GESTICHT DOOR WIJLEN PH. COLINET (1896)

XVe JAARGANG — VIERDE AFLEVERING

INHOUD:

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1923

De **Leuvensche Bijdragen** verschijnen in vier driemaandelijksche afleveringen.

Het **Bijblad** verschijnt afzonderlijk in Maart, Juni, October, December.

De prijs per jaargang is **fl. 9.** Voor inlichtingen omtrent de exploitatie buiten België wende men zich tot de firma MARTINUS NIJHOFF te 's-Gravenhage.

Mededeelingen voor de redactie, alsook boeken ter recensie worden ingewacht bij Dr. L. GROOTAERS, Naamsche Steenweg, 158, Heverlee-Leuven (België).

LEUVENSCHE BIJDRAGEN

Tijdschrift voor Moderne Philologie

GESTICHT DOOR WIJLEN PH. COLINET (1896)

ONDER REDACTIE VAN

L. Goemans, C. Lecoutere (†) L. Scharpé, A. Carnoy, A. Noyons, J. Mansion, J. Van Ginneken, J. Schrijnen, J. Duqué (†), H. De Vocht, J. Van de Wijer, A. Boon, J. Kleyntjens en L. Grootaers.

XVIe JAARGANG — EERSTE & TWEEDE AFLEVERING

INHOUD:

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1924

De **Leuvensche Bijdragen** verschijnen in vier driemaandelijksche afleveringen.

Het **Bijblad** verschijnt afzonderlijk in Maart, Juni, October, December.

De prijs per jaargang is **fl. 9.** Voor inlichtingen omtrent de exploitatie buiten België wende men zich tot de firma MARTINUS NIJHOFF te 's-Gravenhage.

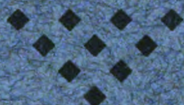
Mededeelingen voor de redactie, alsook boeken ter recensie worden ingewacht bij Dr. L. GROOTAERS, Naamsche Steenweg, 158, Heverlee-Leuven (België).

O

LEUVENSCHE BIJDRAGEN

Tijdschrift voor Moderne Philologie

GESTICHT DOOR WIJLEN PH. COLINET (1896)

XVIe JAARGANG — DERDE & VIERDE AFLEVERING

INHOUD:

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1924

De **Leuvensche Bijdragen** verschijnen in vier driemaandelijksche afleveringen.

Het **Bijblad** verschijnt afzonderlijk in Maart, Juni, October, December.

De prijs per jaargang is **fl. 9.** Voor inlichtingen omtrent de exploitatie buiten België wende men zich tot de firma MARTINUS NIJHOFF te 's-Gravenhage.

Mededeelingen voor de redactie, alsook boeken ter recensie worden ingewacht bij Dr. L. GROOTAERS, Naamsche Steenweg, 158, Heverlee-Leuven (België).

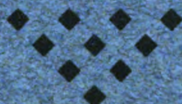
LEUVENSCHE BIJDRAGEN

Tijdschrift voor Moderne Philologie

GESTICHT DOOR WIJLEN PH. COLINET (1896)

ONDER REDACTIE VAN

L. Goemans, C. Lecoutere (†) L. Scharpé, A. Carnoy, A. Noyons, J. Mansion, J. Van Ginneken, J. Schrijnen, J. Duqué (†), H. De Vocht, J. Van de Wijer, A. Boon, J. Kleyntjens en L. Grootaers.

XVIIe JAARGANG — EERSTE AFLEVERING

INHOUD:

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1925

De **Leuvensche Bijdragen** verschijnen in vier driemaandelijksche afleveringen.

Het **Bijblad** verschijnt afzonderlijk in Maart, Juni, October, December.

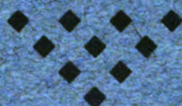
De prijs per jaargang is **fl. 9.** Voor inlichtingen omtrent de exploitatie buiten België wende men zich tot de firma MARTINUS NIJHOFF te 's-Gravenhage.

Mededeelingen voor de redactie, alsook boeken ter recensie worden ingewacht bij Dr. L. GROOTAERS, Naamsche Steenweg, 158, Heverlee-Leuven (België).

LEUVENSCHE BIJDRAGEN

Tijdschrift voor Moderne Philologie

GESTICHT DOOR WIJLEN PH. COLINET (1896)

XVIIe JAARGANG — DERDE & VIERDE AFLEVERING

INHOUD:

'S GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1925

De **Leuvensche Bijdragen** verschijnen in vier driemaandelijksche afleveringen.

Het **Bijblad** verschijnt afzonderlijk in Maart, Juni, October, December.

De prijs per jaargang is **fl. 9.** Voor inlichtingen omtrent de exploitatie buiten België wende men zich tot de firma MARTINUS NIJHOFF te 's-Gravenhage.

Mededeelingen voor de redactie, alsook boeken ter recensie worden ingewacht bij Dr. L. GROOTAERS, Naamsche Steenweg, 158, Heverlee-Leuven (België).